

De lengte van vertaling en origineel in Duits- Nederlandse en Nederlands-Duitse vertaalrichting

Analyse van een bidirectioneel parallelcorpus van juridische
teksten en verhalend proza

MASTERSCRIPTIE

Student	: Gerbrand Izaks
Studentnummer	: 5992893
E-mail	: g.j.izaks@students.uu.nl
Opleiding	: master Professioneel vertalen
Scriptiebegeleider en eerste beoordelaar	: drs. J. van Vredendaal
Tweede beoordelaar	: prof. dr. H. Kotze
Aantal woorden	: hoofdtekst, 18.650; bijlagen, 7.410
Ingeleverd op	: 17 januari 2021

[...] perché l'autorità dell'opinione di mille nelle scienze non
val per una scintilla di ragione di un solo [...]*†

Galileo Galilei

* *Opere del Galileo. Volume secondo.* (1656). Bologna: per gli H.H. del Dozza. Geraadpleegd op 11 januari 2021, van <https://www.loc.gov/item/29030462/> [p. 74]

† Hoewel er op internet zowel Duitse als Nederlandse vertalingen van dit citaat zijn te vinden, kon ik geen formele bron van deze vertalingen vinden. Daarom geef ik hier de Engelse vertaling weer: “In questions of science, the authority of a thousand is not worth the humble reasoning of a single individual.” Bron: Drake, S. (Red.). (1957). *Discoveries and Opinions of Galileo*. Garden City: Doubleday [p. 134-135]. Het woordenaantal van deze Engelse vertaling is overigens gelijk aan dat van het Italiaanse origineel.

INHOUDSOPGAVE

<i>Voorwoord</i>	v
<i>Afkortingen</i>	vi
<i>Samenvatting</i>	vii
1 Inleiding	1
1.1 Achtergrond	1
1.2 Literatuuronderzoek	3
1.3 Vraagstelling	5
1.4 Verwachte bevindingen	6
2 Methoden	7
2.1 Corpus	7
2.1.1 Deelcorpus 'juridische teksten'	7
2.1.2 Deelcorpus 'verhalend proza'	8
2.2 Variabelen	9
2.2.1 Zinslengte	9
2.2.2 Samenvoeging voorzetsel-lidwoord	9
2.2.3 Genitiefvorm	9
2.2.4 Samenstelling	10
2.3 Analyse	11
3 Resultaten	13
3.1 Juridische teksten	14
3.1.1 Lengte van de brontekstsegmenten	14
3.1.2 Lengte van de doeltektsegmenten	15
3.1.3 Veranderingen bij vertaling en effect op de lengte van de doeltekt	17
3.1.4 Indeling in kwartielen	24

3.1.5	Frequentie van samenvoegingen voorzetsel–lidwoord	25
3.1.6	Frequentie van genitiefvormen	28
3.1.7	Frequentie van samenstellingen	30
3.2	Verhalend proza	33
3.2.1	Lengte van de brontekstsegmenten	33
3.2.2	Lengte van de doelttekstsegmenten	35
3.2.3	Veranderingen bij vertaling en effect op de lengte van de doelttekst	37
3.2.4	Indeling in categorieën	46
3.2.5	Frequentie van samenvoegingen voorzetsel–lidwoord	47
3.2.6	Frequentie van genitiefvormen	51
3.2.7	Frequentie van samenstellingen	53
3.3	Samenvatting van de resultaten	57
4	Discussie	60
4.1	Validiteit van de hypothese	60
4.2	De lengte van vertalingen	62
4.3	De andere vragen	63
4.4	Beperkingen en sterke kanten van het onderzoek	64
5	Conclusies	67
	Referenties	68
	Bijlagen	
—	Bijlage A – Lengte van vertaling en origineel in eerder beschreven corpora	71
—	Bijlage B – Parallelcorpus	74
—	Bijlage C – Wijze van samenstelling van het deelcorpus ‘juridische teksten’	75
—	Bijlage D – Bronteksten van het deelcorpus ‘juridische teksten’	82
—	Bijlage E – Partijen en onderwerp van rechtsstrijd in de bronteksten van het deelcorpus ‘juridische teksten’	86

— Bijlage F – Wijze van samenstelling van het deelcorpus ‘verhalend proza’	91
— Bijlage G – Bron- en doeltteksten van het deelcorpus ‘verhalend proza’	94
— Bijlage H – Distributie van de lengte van brontekstsegmenten	97
— Bijlage J – Wordenaantal per bron- en doelttekst	99
— Bijlage K – Voorbeelden van samenstellingen in Duitstalige bronteksten	103
— Bijlage L – Prozasegmenten met de sterkste afname in lengte	110

VOORWOORD

Deze masterscriptie is onderdeel van de master Professioneel vertalen (Duits), aangeboden door de Universiteit Utrecht en begonnen door mij in september 2019.

Drie mensen verdienen bij de afronding een woord van dank. Als eerste is dat zonder twijfel mijn medestudente Joyce Kraaijvanger die bij dit onderzoek de helft van het corpus voor haar rekening nam. Een niet te onderschatten prestatie die op zichzelf eigenlijk al een masterscriptie vormt. Daarnaast wil ik twee van mijn docenten noemen. In chronologische (en alfabetische) volgorde zijn dat prof. Haidee Kotze, die mij in semester 2 begeleidde bij de uitwerking van het onderzoeksvoorstel, en drs. Jaap van Vredendaal, die mij in semester 3 feedback gaf op de tussenversie van de scriptie. Jaap gaf bovendien een waardevolle suggestie voor de juridische teksten in het corpus. Ik dank hen alle.

Vanzelfsprekend ben ik als enige verantwoordelijk voor de inhoud van de scriptie en voor eventuele fouten en onvolledigheden.

Groningen, 17 januari 2021

Gerbrand Izaks

AFKORTINGEN

RE/1981

Conclusies van de advocaten-generaal van het Hof van Justitie van de Europese Unie worden in de lopende tekst aangeduid met een combinatie van twee hoofdletters en een jaartal. De hoofdletters staan voor de naam van de betrokken advocaat-generaal, het jaartal voor het jaar van publicatie.

AL: Alber; GE: van Gerven, GL: Geelhoed; KO: Kokott; LE: Lenz; RE: Reischl; ST: Stix-Hackl; TH: VerLoren van Themaat.

Een volledig overzicht van de afkortingen en conclusies is opgenomen in Bijlage D.

Tabel B1

Een tabelnummer dat begint met een hoofdletter, verwijst naar een tabel in een van de bijlagen. Zo verwijst bijvoorbeeld 'Tabel B1' naar de eerste tabel in Bijlage B.

Statistiek

95%BI	: 95%-betrouwbaarheidsinterval
min/max	: minimum/maximum
r_s	: Spearmans rangcorrelatiecoëfficiënt
SD	: standaarddeviatie
IQR	: interquartile range, interkwartielafstand

SAMENVATTING

Het idee dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel, kent onder vertaalwetenschappers weinig tegenstanders. Desondanks is het niet onomstreden. Zo is het idee tot dusver niet systematisch onderzocht. Bovendien lijkt het op voorhand aannemelijker dat de lengte van vertalingen wordt beïnvloed door taal- en/of tekstgebonden factoren. Op grond van deze overwegingen stelde ik mij ten doel de lengte van vertalingen nader te onderzoeken. Tevens wilde ik nagaan of de lengte van vertalingen was geassocieerd met taalkundige eigenschappen of genre (fictie vs. non-fictie).

Het onderzoek richtte zich op het talenpaar Duits–Nederlands. A priori werden drie taalkundige eigenschappen geselecteerd die relevant zijn voor dit talenpaar: samenvoegingen van voorzetsel–lidwoord, gebruik van genitiefvormen en vorming van samenstellingen. Daarnaast werd een fictie- en non-fictiegenre geselecteerd (verhalend proza resp. juridische teksten). Ten slotte werd voor de beantwoording van de onderzoeksvragen een bidirectioneel parallelcorpus samengesteld (fictie/non-fictie: 50/50; totaal: 255.240 woorden, 6.000 segmenten brontekst, 6.000 segmenten doeltekst; alle teksten gepubliceerd tussen 1981–2015).

Bij de analyse werd vastgesteld dat vertalingen van het Duits naar het Nederlands langer waren dan het origineel: gemiddeld 8% (fictie) en 9% (non-fictie). Vertalingen van het Nederlands naar het Duits waren korter: gemiddeld 5% (fictie) en 8% (non-fictie). Het verschil in lengte was geassocieerd met elk van de drie onderzochte taalkundige eigenschappen. In de Duits–Nederlandse vertaalrichting was de frequentie van deze eigenschappen het hoogst in de segmenten die het sterkst in lengte *toenamen*. In de Nederlands–Duitse vertaalrichting was de frequentie het hoogst in de segmenten die het sterkst in lengte *afnamen*. In alle gevallen was het verband echter zwak (correlatiecoëfficiënt (absoluut) tussen 0,11–0,33; $p < 0,001$). De resultaten waren vergelijkbaar voor fictie- en non-fictieteksten.

Het idee dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel, moet op grond van deze resultaten worden verworpen. De resultaten ondersteunen de hypothese dat het verschil in lengte tussen vertaling en origineel afhankelijk is van de taalkundige eigenschappen van de betreffende bron- en doeltaal.

1 INLEIDING

1.1 Achtergrond

Vertaalwetenschappers zijn al lange tijd geïnteresseerd in de vraag of vertalingen ongeacht talenpaar of vertaalrichting bepaalde eigenschappen met elkaar gemeen hebben. Zo wordt doorgaans verondersteld dat een vertaling explicieter is dan het origineel (Baker, 1993, p. 243; Baker, 1996, p. 108; Delaere & De Sutter, 2019, p. 166). Bovendien lijken vertalingen in vergelijking met het origineel een eenvoudigere syntax en meer conventionele grammatica te hebben (Baker, 1993, p. 244; Baker, 1996, pp. 181–184; Delaere & De Sutter, 2019, p. 166). Omdat deze eigenschappen los lijken te staan van de brontaal of het specifieke taalsysteem worden ze in de literatuur ook ‘vertaaluniversalia’ genoemd (Delaere & De Sutter, 2019, p. 166).

Het concept van vertaaluniversalia werd begin jaren negentig geïntroduceerd door Baker (1993, p. 244). In de eerste artikelen illustreert zij het concept doorgaans met voorbeelden van explicitering, simplificatie en normalisatie (Baker, 1993, pp. 243–244; Baker, 1996, pp. 180–184). Het zijn dan ook deze voorbeelden die vaak terugkomen in meer recente artikelen en leerboeken over het onderwerp (zie onder meer: Bernardini & Zanettin, 2004, p. 53; Delaere & De Sutter, 2019, p. 166; Laviosa, 2008, pp. 307–309). Chesterman wijst in het verband van vertaaluniversalia echter ook op de hypothese dat een vertaling gewoonlijk langer is dan het origineel (2011, p. 176).

Het idee dat een vertaling meer woorden telt dan het origineel, bestaat al lange tijd. Vinay en Darbelnet (1958) namen het bij hun onderzoek naar stilistische verschillen tussen het Frans en Engels reeds als een vaststaand gegeven aan (p. 185). In het licht van de eerder genoemde veronderstelling dat vertalingen doorgaans explicieter zijn dan het origineel, ligt dit ook voor de hand. Als een vertaler een constituent wil expliciteren, zal hij namelijk meer woorden moeten gebruiken dan in het origineel. Dit leidt logischerwijs tot een langere zin in de vertaling. Daarnaast zijn er verschillende andere veranderingen op zinsniveau die bij vertaling tot een hoger aantal woorden kunnen leiden, zoals bijvoorbeeld vervanging van één woord in de brontekst door twee (of meer) woorden in de doelttekst of herhaling van een voornaamwoord. Een fragment uit de Nederlandse vertaling van de roman *Heimsuchung* van de Duitse auteur Jenny Erpenbeck kan dit illustreren (voorbeeld 1).

(1) Brontekst (77 woorden)^a

Er geht den Bauern bei der Veredelung ihrer Obstbäume im Frühling zur Hand, okuliert [Wildlinge]₁ um Johannis auf treibende, oder [im zweiten Saffttrieb]₂ auf schlafende Augen, kopuliert die Äste der zu veredelnden Bäume oder schäftet sie an, je nach Dicke, []₃ bereitet die notwendige Mischung aus Harz, Wachs und Terpentin und verbindet die Wunde dann mit Papier oder Bast, jeder im Dorf weiß, daß die Bäume, die von ihm umgepfropft werden, beim weiteren Wachsen die regelmäßigsten Kronen zeigen.

Erpenbeck, 2009a, p. 13.

Doeltekst (85 woorden)^a

Hij helpt de boeren in de lente bij het veredelen van hun fruitbomen, oculeert rond Sint-Jan [wilde scheuten]₁ op uitlopende of, [als de sapstroom wat minder wordt]₂, op slapende ogen, copuleert de takken van de te veredelen bomen of ent ze, al naar gelang de dikte. [Hij]₃ bereidt het noodzakelijke mengsel van de hars, was en terpentijn en verbindt de wond dan met papier of raffia; iedereen in het dorp weet dat de door hem geënte bomen tijdens de verdere groei de regelmatigste kruinen krijgen.

Erpenbeck, 2009b, p. 11.

^a In dit voorbeeld zijn ter illustratie drie veranderingen gemarkeerd die tot een langere doeltekst leiden. Hun gezamenlijke effect is +5 woorden. Andere veranderingen die een effect hebben op de lengte van doeltekst, zijn niet gemarkeerd.

Berman (2010) is eveneens van mening dat “elke vertaling [...] in haar tendens langer [is] dan het origineel” (p. 267). Voor zover ik kan zien, is er echter nauwelijks of geen systematisch onderzoek gedaan naar deze aanname. Chesterman (2011) is dan ook kritisch over de algemene geldigheid ervan en formuleert de hypothese dat de relatieve lengte van een vertaling ten opzichte van het origineel afhankelijk is van de taalkundige eigenschappen van de talen binnen het betreffende talenpaar (p. 176). Chestermans hypothese wordt gesteund door onderzoek dat ikzelf uitvoerde. Voor dit onderzoek stelde ik een klein corpus samen van vertalingen van verhalend proza binnen het Duits-Nederlandse talenpaar. Het bleek dat de Nederlandse vertalingen in dit corpus 8–15% langer waren dan het Duitse origineel (Izaks, 2019, p. 7). De Duitse vertalingen van de Nederlandse teksten waren echter 0–5% korter.

De oorzaak van dit verschil tussen de twee vertaalrichtingen heb ik niet onderzocht omdat dit niet binnen de vraagstelling van het onderzoek paste. Het ligt echter voor de hand om Chestermans hypothese te volgen en de oorzaak van het verschil in de taalkundige eigenschappen van het Duits en het Nederlands te zoeken. Hoewel beide talen nauw verwant zijn met elkaar, bestaan er immers belangrijke verschillen. Zo is het Duits zeer productief in de vorming van samenstellingen (composita) en kent het in tegenstelling tot het Nederlands nog een actief gebruik van naamvallen. Dit laatste komt vooral tot uitdrukking in het gebruik van de genitief en datief die in het Nederlands grotendeels zijn verdwenen. Verder vindt in het Duits vaak samenvoeging van het voorzetsel en lidwoord plaats (Ten Cate,

Lodder & Kootte, 2013, p. 178). ‘Von dem’ wordt bijvoorbeeld ‘vom’ en ‘bei dem’ wordt ‘beim’. Dat zowel het een als het ander tot een langere doelttekst kan leiden bij vertalingen van het Duits naar het Nederlands, wordt geïllustreerd door de voorbeelden (2–5). Dat in de vertaalrichting Nederlands-Duits het omgekeerde gebeurt, is eveneens denkbaar.

<p>(2) Brontekst (1 woord)</p> <p>Schattentuch</p> <p><i>Mann, 1987, p. 56.</i></p>	<p>Doeltekst (4 woorden)</p> <p>het schaduw gevende zeil</p> <p><i>Mann, 1955, p. 89.</i></p>
<p>(3) Brontekst (1 woord)</p> <p>Strandsperr</p> <p><i>Mann, 1987, p. 62.</i></p>	<p>Doeltekst (5 woorden)</p> <p>de afscheiding van het strand</p> <p><i>Mann, 1955, p. 100.</i></p>
<p>(4) Brontekst (22 woorden)</p> <p>Der wohlige Gleichakt [dieses Daseins]¹ hatte ihn schon in seinen Bann gezogen, die weiche und glänzende Milde [dieser Lebensführung]² ihn rasch berückt.</p> <p><i>Mann, 1987, p. 13.</i></p>	<p>Doeltekst (25 woorden)</p> <p>De behagelijke gelijkmatigheid [van zijn bestaan]¹ had hem al in haar ban getrokken, de weke en glanzende mildheid [van deze levenswijze]² had hem snel gevangen.</p> <p><i>Mann, 1955, p. 11.</i></p>
<p>(5) Brontekst (9 woorden)</p> <p>Sie saßen kindisch in den [Gedächtnislücken]¹ [des vergangenen Tages]².</p> <p><i>Müller, 1996, p. 39.</i></p>	<p>Doeltekst (13 woorden)</p> <p>Kinderlijk zaten ze in de [gaten van hun herinnering]¹ [aan de vorige dag]².</p> <p><i>Müller, 2009, p. 34.</i></p>

Deze bevindingen zijn echter gebaseerd op een klein corpus dat in totaal ongeveer 15.000 woorden bevat. Het corpus is bovendien beperkt tot één genre (verhalend proza). Mogelijk is er dus sprake van een toevalsbevinding en niet van een werkelijk verschil. Dit leidt tot de vraag wat er in de wetenschappelijk literatuur bekend is over de lengte van vertaling en origineel in het talenpaar Duits–Nederlands.

1.2 Vertaalwetenschappelijke literatuur en andere bronnen

Voor zover ik kan zien, is het verschil in lengte tussen vertaling en origineel niet systematisch onderzocht. Er is één studie gepubliceerd over het talenpaar Portugees–Engels (Frankenberg-Garcia, 2004). In deze studie waren Portugees–Engelse vertalingen 14% langer dan het origineel maar Engels-Portugese vertalingen 4% korter (Frankenberg-Garcia, 2004,

p. 7). Frankenberg-Garcia maakte bij haar onderzoek echter gebruik van een corpus dat in totaal slechts 50.000 woorden bevatte (2004, p. 7). Er zijn mij geen andere onderzoeken naar de lengte van vertalingen bekend – niet voor Duits-Nederlands maar evenmin voor andere talenparen. Ik heb echter drie andere soorten bronnen gevonden die indirect inzicht in het onderwerp geven.

De eerste bron bestaat uit richtlijnen voor lokalisatie zoals bijvoorbeeld gepubliceerd op de website van het World Wide Web Consortium (Ishida, 2007). Lokalisatie richt zich met name op korte teksten, waarvan de lengte uitgedrukt wordt in het aantal lettertekens. Ishida (2007) beschrijft dat een Engelse tekst van meer dan 70 lettertekens gemiddeld 130% langer wordt wanneer hij wordt vertaald. De verandering in lengte, zo wordt zijdelings door de auteur vermeld, is afhankelijk van het talenpaar en de vertaalrichting.

De tweede bron die ik vond, zijn de ervaringen van vertaalbureaus. Bij het Engelse Andiamo (z.d.) verandert de lengte van een tekst die vertaald wordt, tussen de -30% en +40%. De grootste afname wordt gezien bij vertalingen van het Engels naar het Fins (-25% tot -30%) en bij vertalingen van het Duits naar het Engels (-20% tot -30%). De grootste toename wordt gezien bij vertalingen van het Fins naar het Engels (+30% tot +40%) en bij vertalingen van het Engels naar het Pools (+20% tot +30%). Toename in de ene vertaalrichting gaat steeds gepaard gaat met afname in de andere vertaalrichting. Deze toe- en afname binnen een talenpaar zijn echter niet altijd even groot. Zo neemt de lengte van een tekst in Engels-Spaanse vertaalrichting 15% tot 30% toe, terwijl zij in Spaans-Engelse vertaalrichting slechts 5 tot 15% afneemt (Andiamo, z.d.).

De derde bron van informatie vormen de manuals van vertaalwetenschappelijke parallelcorpora (Tabel A1). Het overzicht in de bijlage is compleet noch systematisch en bevat hoofdzakelijk West- en Noord-Germaanse talen. Desondanks is het op grond van het aantal woorden dat deze parallelcorpora per taal bevatten, mogelijk om enkele voorzichtige conclusies te trekken.

Ten eerste bestaat er een grote variatie in de mate waarin de lengte van een tekst door vertaling kan veranderen. Als we uitgaan van het totaal aantal woorden per taal in de parallelcorpora, bedroeg de grootste toename +17% en de grootste afname -11% (Bijlage). Ten tweede zijn veel vertalingen weliswaar langer dan het origineel, maar komt het ook vaak voor dat een vertaling korter is. Afgemeten aan het totaal aantal woorden per taal, waren de vertalingen in 24 van de 38 gevallen (63%) langer dan het origineel (Bijlage), maar in dertien gevallen (34%) korter. In één geval (3%) was de lengte van de vertalingen en originelen gelijk. Ten slotte valt op dat de grootste verschillen in non-fictieteksten werden gevonden. Dit gold zowel voor de grootste toename als de grootste afname. Deze observatie

sluit aan bij de hypothese dat de verandering in lengte door vertaling (mede) afhankelijk is van het genre.

Samenvatting. Er zijn in de vertaalwetenschappelijke literatuur geen gegevens voorhanden over de lengte van vertalingen ten opzichte van het origineel in het Duits-Nederlandse talenpaar. Hoe de lengte van vertaling en origineel zich tot elkaar verhouden in andere talenparen, is evenmin systematisch onderzocht. Op grond van andere bronnen, zoals enkele bekende parallelcorpora, kan de juistheid van de stelling dat een vertaling gewoonlijk langer is dan het origineel, echter in twijfel worden getrokken.

1.3 Vraagstelling

In mijn masterscriptie wil ik nader onderzoek doen naar de hypothese dat een vertaling gewoonlijk langer is dan het origineel (Chesterman, 2011, p. 176). Tot nog toe hebben vertaalwetenschappers zich immers niet systematisch beziggehouden met dit onderwerp. Daarbij beperk ik mij tot het talenpaar Duits-Nederlands omdat dit de laatste vier jaar centraal heeft gestaan in mijn opleiding.

De keuze voor het Duits-Nederlandse talenpaar biedt tevens de mogelijkheid om een tweede hypothese van Chesterman (2011) te onderzoeken. Chesterman veronderstelt namelijk dat het verschil in lengte tussen vertaling en origineel afhankelijk is van (het verschil in) taalkundige eigenschappen van de bron- en doeltaal (2011, p. 176). Daarom wil ik in mijn masterscriptie ook nagaan of een verschil in lengte tussen vertaling en origineel verband houdt met een aantal taalkundige kenmerken van het Duits die in het Nederlands niet (meer) voorkomen. Ik denk daarbij in het bijzonder aan het verband met samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord, het gebruik van naamvallen (genitiefvormen) en de vorming van samenstellingen, omdat deze mij bij mijn bachelorscriptie (Izaks, 2019) zijn opgevallen.

Ten slotte wil ik aandacht besteden aan de invloed van genre op het verschil in lengte tussen vertaling en origineel, aangezien ik bij het literatuuronderzoek aanwijzingen heb gevonden dat het verschil tussen vertaling en origineel bij non-fictieteksten groter is dan bij fictieteksten. Deze overwegingen vertalen zich in de volgende onderzoeksvragen:

1. Hoe verhoudt de lengte van Duits-Nederlandse en Nederlands-Duitse vertalingen zich ten opzichte van het origineel?
2. Is de toename of afname in lengte van vertalingen binnen het talenpaar Duits-Nederlands toe te schrijven aan de samenvoeging van voorzetsels en lidwoorden, het gebruik van genitiefvormen, en/of de vorming van samenstellingen in het Duits?

3. Is het verschil in lengte tussen vertaling en origineel binnen het talenpaar Duits-Nederlands afhankelijk van het genre (non-fictie vs. fictie)?

1.4. Verwachte bevindingen

Op grond van mijn eigen onderzoek met een klein corpus verhalend proza (Izaks, 2019) verwacht ik dat vertalingen in Duits-Nederlandse vertaalrichting langer zijn dan het origineel en dat vertalingen in Nederlands-Duitse vertaalrichting korter zijn.

Daarnaast verwacht ik dat het verschil in lengte tussen vertaling en origineel verband houdt met elk van de drie onderzochte taalkundige eigenschappen van het Duits (samenvoeging van voorzetsel en lidwoord, gebruik van genitiefvormen, en vorming van samenstellingen). Als deze veronderstelling klopt, is de frequentie van de eigenschappen bij vertalingen van het Duits naar het Nederlands het hoogst in de segmenten die het sterkst in lengte *toenemen*. Bij vertalingen van het Nederlands naar het Duits is de frequentie van de eigenschappen juist het hoogst in de segmenten die het sterkst in lengte *afnemen*. Bij vertalingen van het Duits naar het Nederlands moeten samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord immers worden gesplitst, genitiefvormen worden vervangen door een constructie met 'van' en moeten samenstellingen in veel gevallen worden omschreven. Bij vertalingen van het Nederlands naar het Duits verloopt het vertaalproces waarschijnlijk omgekeerd, hoewel mogelijk niet volledig omgekeerd, wat kan samenhangen met de neiging van vertalers om informatie zo duidelijk mogelijk over te brengen (Klaudy, 2001, p. 26)

Ten slotte verwacht ik dat het verschil in lengte tussen vertaling en origineel bij non-fictieteksten groter is dan bij fictieteksten. Dit baseer ik op de bevindingen bij de analyse van de woordenaantallen in enkele bekende parallelcorpora (Tabel A1).

2 METHODEN

2.1 Corpus

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen werd een bidirectioneel parallelcorpus samengesteld dat in totaal 12.000 segmenten¹ en 255.240 woorden omvatte (Tabel B1). Het corpus bestond uit twee deelcorpora die elk een ander genre (teksttype) vertegenwoordigden: een deelcorpus ‘juridische teksten’ en een deelcorpus ‘verhalend proza’. De teksten voor het corpus werden geselecteerd uit de periode 1981–2015.

De omvang van het corpus werd bepaald door de tijd die binnen de opleiding beschikbaar was om de masterscriptie te schrijven. Het woordenaantal was kleiner dan dat van de parallelcorpora beschreven in Tabel A1. Dit gold zowel voor de non-fictie- als voor de fictie-teksten.

De keuze voor juridische teksten als non-fictiegenre werd bepaald door de beschikbaarheid van zowel de bron- als doeltteksten op de website EUR-Lex (<https://eur-lex.europa.eu/>). EUR-Lex omvat de officiële verzameling juridische documenten van de Europese Unie. De keuze voor verhalend proza als fictiegenre werd bepaald door de beschikbaarheid van zowel de bron- als doeltteksten in Nederlandse bibliotheken (universitair en openbaar). De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag (<https://www.kb.nl/>) was hiervan de belangrijkste.

2.1.1 Deelcorpus ‘juridische teksten’

Het deelcorpus ‘juridische teksten’ werd samengesteld uit conclusies van advocaten-generaal van het Hof van Justitie van de Europese Unie (20 per vertaalrichting). Het omvatte 4.000 segmenten (2.000 brontekst; 2.000 doelttekst) en 124.549 woorden (Tabel B1). Bijlage C geeft een gedetailleerde beschrijving van de wijze waarop het deelcorpus werd samengesteld, en Bijlage D geeft een overzicht van de bronteksten die voor het deelcorpus werden gebruikt.

De bronteksten waren afkomstig uit de jaren 1981–1985, 1988–1994 en 2000–2006. Deze jaren werden gekozen omdat voor elk jaar zowel Duitstalige als Nederlandstalige bronteksten beschikbaar waren (Tabel C1). Per vertaalrichting werd voor elk jaar at

¹ Om verwarring te voorkomen gebruik ik in het vervolg van de tekst het begrip ‘segment’ (i.p.v. ‘zin’) als aanduiding van de kleinste eenheid gealigneerde bron- of doelttekst. De meeste segmenten bestaan namelijk uit één zin maar een klein aantal omvat meer dan één zin. Dit is het gevolg van de structuur van het corpus. Wanneer de vertaler bijvoorbeeld 2 zinnen brontekst heeft samengevoegd tot 1 zin doelttekst, leidt dit bij alignering tot een brontekstsegment van 2 zinnen en een doelttekstsegment van 1 zin.

random 1 brontekst geselecteerd. Alleen voor 2001 werden 2 bronteksten per vertaalrichting geselecteerd zodat het totaal aantal bronteksten per vertaalrichting op 20 kwam. Vervolgens werden uit elke geselecteerde brontekst at random 50 segmenten gekozen en gealigneerd met de overeenkomstige segmenten uit de doelttekst. De gealigneerde bron- en doelttekstensegmenten werden ten slotte gekopieerd naar het deelcorpus.

De bronteksten hadden betrekking op de Europese wet- en regelgeving. Zij behandelden conflicten waarin zowel nationale overheden als Europese instellingen maar ook bedrijven en privépersonen partij waren. Veelvoorkomende onderwerpen van conflict waren invoerrechten en douanetarieven, erkenning van diploma's, socialezekerheidsregelingen en quota voor melk en staal (Bijlage E).

2.1.2 Deelcorpus 'verhalend proza'

Het deelcorpus 'verhalend proza' werd samengesteld uit romans, novellen en bundels met korte verhalen. Het omvatte 8.000 segmenten (4.000 brontekst; 4.000 doelttekst) en 130.691 woorden (Tabel B1). Bijlage F geeft een gedetailleerde beschrijving van de wijze waarop het deelcorpus werd samengesteld, en Bijlage G bevat een overzicht van de bronteksten en doeltteksten die voor het deelcorpus werden gebruikt.

De bronteksten waren afkomstig uit de periode 1981–2015. Omdat de vertaalstrategieën die vertalers toepassen, mogelijk onder invloed staan van diachrone veranderingen (Becher, 2009, p. 9), werd deze periode ingedeeld in tijdvakken van vijf jaar. Daarna werden uit het eerste tijdvak (1981–1985) 2 prozawerken per vertaalrichting geselecteerd en uit de andere tijdvakken steeds 3 prozawerken per vertaalrichting. Per auteur en per vertaler werd hooguit 1 werk voor het deelcorpus geselecteerd. Met uitzondering van 1 werk betrof het maximum tijdinterval tussen bron- en doelttekst 5 jaar. Vervolgens werden uit elk geselecteerd prozawerk at random 100 segmenten gekozen en gealigneerd met de overeenkomstige segmenten uit de doelttekst. De gealigneerde bron- en doelttekstensegmenten werden ten slotte gekopieerd naar het deelcorpus.

Het aantal segmenten dat per prozawerk werd geselecteerd was tweemaal hoger dan het aantal segmenten dat per juridische tekst werd geselecteerd (100 vs. 50). Hiertoe werd besloten op grond van een pilotstudie die aannemelijk maakte dat deze werkwijze zou resulteren in twee deelcorpora bestaande uit een vergelijkbaar aantal woorden (de facto 130.691 vs. 124.549 woorden)

2.2 Variabelen

2.2.1 Lengte

De lengte van bron- en doelttekstsegmenten werd uitgedrukt in het aantal woorden per segment. Het verschil in lengte werd steeds berekend als het aantal woorden van het doelttekstsegment minus het aantal woorden van het brontekstsegment (verschil = doelttekst – brontekst).

2.2.2 Samenvoeging voorzetsel–lidwoord

De variabele ‘samenvoeging voorzetsel–lidwoord’ omvatte alle samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord die in de Duitse schrijf- en spreektaal kunnen voorkomen (Ten Cate, Lodder & Kootte, 2013, p. 178). In de schrijftaal zijn dit: ,am‘, ,ans‘, ,aufs‘, ,beim‘, ,durchs‘, ,fürs‘, ,im‘, ,ins‘, ,ums‘, ,vom‘, ,zum‘, ,zur‘. In spreektaal zijn dit, onder andere: ,aufm‘, ,aufn‘, ,aufn‘, ,fürn‘, ,hinterm‘, ,hintern‘, ,hinters‘, ,inm‘, ,inn‘, ,nachm‘, ,überm‘, ,übern‘, ,übers‘, ,unterm‘, ,untern‘, ,unters‘, ,vorm‘, ,vors‘.

2.2.3 Genitiefvorm

De variabele ‘genitiefvorm’ omvatte alle genitiefvormen van het bepaalde en onbepaalde lidwoord en van de verschillende voornaamwoorden die in Duits kunnen voorkomen, ongeacht woordgeslacht of getal (Tabel 1).

Tabel 1: Duitse genitiefvormen per woordsoort.^a

Woordsoort	Genitiefvormen
Lidwoord	
Bepaald	des, der
Onbepaald	eines, einer
Voornaamwoord	
Bezittelijk	meines, meiner, deines, deiner, seines, seiner, ihres, ihrer, uns(e)res, uns(e)rer, eu(e)res, eu(e)rer, Ihres, Ihrer
Aanwijzend	dieses, dieser, jenes, jener, desjenigen, derjenigen, desselben, derselben
Betrekkelijk	dessen, deren, derer
Vragend	welches, welcher, wessen
Overige	jedes, jeder, manches, mancher, solches, solcher (determinatoren)

^a Naar Ten Cate, Lodder & Kootte, 2013.

Daarnaast omvatte de variabele ‘genitief’ alle adjectieven met een genitiefvorm, substantieven en eigennamen met een genitief-s (voorbeeld 6), woorden met een genitiefvorm die niet was gemarkeerd (voorbeeld 7), en genitiefobjecten (voorbeeld 8).

- (6) In dieser Rechtssache ging es um die Frage, ob und inwieweit nach dem Gemeinschaftsrecht abzugebende Willenserklärungen, gegebenenfalls nach den Regeln des nationalen Rechts wegen **Irrtums** angefochten werden können.

RE/1982, blz. 4663.

- (7) [...] handelt es sich doch bei der Rente wegen **Berufskrankheit** um eine Leistung, die durch frühere Beitragszahlungen verdient wurde [...]

AL/2001, punt 52.

- (8) Zu der Frage, ob die Rückwirkung oder deren Ausschluss in der Richtlinie ausdrücklich vorgesehen sein müsste, ist zu bemerken, dass damit gemeint ist, ob die Mitgliedstaaten für die Festlegung der Rückwirkung **einer Ermächtigung** bedürften.

ST/2003, punt 47.

2.2.4 **Samenstelling**

‘Samenstelling’ werd gedefinieerd als “het koppelen van twee linguïstische elementen [constituenten], in de regel zelfstandig voorkomende woorden, op basis van een determinant/determinatum-relatie [...] tot een complex woord” (De Haas & Trommelen, 1993, p. 359). Samenstellingen met één of twee confixen als constituent, zoals bijvoorbeeld ‘Therm|o|hose’ of ‘Therm|o|stat’ (Fleischer, 2012, p. 84 en p. 110) vielen ook binnen deze definitie.

De analyse richtte zich op samenstellingen die een substantief, adjectief of werkwoord vormden. Daarbij werd een onderscheid gemaakt tussen specificerende (onderschikkende) samenstellingen en copulatieve (nevenschikkende) samenstellingen (De Haas & Trommelen, 1993, p. 364; Fleischer, 2012, p. 85). Bovendien werd bij elke samenstelling het aantal samenstellende delen en de samenstellingsvorm beschreven (bijvoorbeeld: substantief + substantief, adjectief + substantief of werkwoord + substantief).

Bijwoorden werden in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten omdat het bij veel bijwoorden niet met zekerheid is vast te stellen hoe de woordvorming is verlopen (Fleischer, 2012, 362–363). Afleidingen van samenstellingen werden eveneens buiten beschouwing gelaten omdat deze woorden zelf strikt genomen geen samenstelling zijn (voorbeeld 9 en 10).

- (9) Denn sie sind in gleicher Weise wie **ausländische** Erzeuger von den Lieferaufträgen ausgeschlossen.

LE/1989, punt 33.

- (10) Das Gemeinschaftsrecht verweise also ausdrücklich auf das **mitgliedstaatliche** Recht.

AL/2001, punt 26.

Bij twijfel over de classificatie van woorden als ‘samenstelling’ werd het advies van Fleischer (2012) gevolgd. Als dit geen uitsluitel gaf, werd het advies van het *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache* van de Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften (z.d.) gevolgd.

2.3 Analyse

Bij normaal verdeelde variabelen werden het gemiddelde en de standaarddeviatie (SD) bepaald en bij niet-normaal verdeelde variabelen de mediaan en de interkwartielafstand (‘interquartile range’, IQR). Bij continue variabelen met een normale verdeling werden verschillen tussen groepen statistisch getoetst met de gepaarde of, indien van toepassing, ongepaarde t-toets. Bij continue variabelen met een niet-normale verdeling werden verschillen tussen groepen getoetst met de wilcoxonrangtekentoets (gepaarde data) of de Mann-Whitney U toets (ongepaarde data). Verschillen in categorale variabelen werden getoetst met de chikwadraattoets.

Alle stappen die bij de analyse worden beschreven, werden voor elk deelcorpus en voor elke vertaalrichting afzonderlijk uitgevoerd. Dit betekent dat elke analyse vier keer werd gedaan, eenmaal voor elk van de volgende combinaties: juridische teksten/Duits–Nederlands, juridische teksten/Nederlands–Duits, verhalend proza/Duits–Nederlands en verhalend proza/ Nederlands–Duits. De analyse werd steeds in vier stappen uitgevoerd.

In de eerste stap werd de lengte van de brontekstsegmenten onderzocht en voor beide vertaalrichtingen met elkaar vergeleken (per deelcorpus): juridische teksten/Duits–Nederlands vs. juridische teksten/Nederlands–Duits; verhalend proza/Duits–Nederlands vs. verhalend proza/ Nederlands–Duits.

In de tweede stap werd de lengte van de doelttekstsegmenten onderzocht en vergeleken met de lengte van de brontekstsegmenten. Het verschil in lengte tussen doel- en brontekst (aantal woorden) werd berekend als doelttekst minus brontekst (zie ook: § 2.2.1).

Aansluitend werd het verband tussen de lengte van doelttekst- en brontekstsegmenten nader onderzocht met lineaire regressieanalyse. Lengte van doelttekstsegment was de afhankelijke variabele in het regressiemodel en lengte van brontekstsegment de onafhankelijke variabele. De constante van het regressiemodel werd op 0 gesteld omdat een brontekst van 0 woorden ($x = 0$) overeenkomt met een niet-bestaande brontekst. In dat geval is er per definitie geen vertaling en geen doelttekst ($y = 0$).

In de derde stap een kwalitatieve analyse uitgevoerd van het segment (of de segmenten) met het grootste negatieve verschil tussen doel- en brontekst (ofwel de grootste *afname* in lengte bij vertaling) en het segment (of segmenten) met het grootste positieve verschil (ofwel de grootste *toename* in lengte bij vertaling). Deze stap werd gedaan om op segmentsniveau meer inzicht te krijgen in het aantal veranderingen dat optreedt bij vertaling, alsook in de aard van deze veranderingen en in hun effect op de lengte van het segment. De vastgestelde veranderingen werden ingedeeld in de drie hoofdcategorieën van de classificatie volgens Chesterman: grammaticaal, semantisch en pragmatisch (2010; 2016, pp. 89-109). Omdat de categorieën van deze classificatie elkaar niet altijd uitsluiten, kunnen sommige veranderingen zowel worden ingedeeld in de categorie ‘semantisch’ als in de categorie ‘pragmatisch’. In dit onderzoek heb ik zulke veranderingen echter steeds geassocieerd als ‘semantisch’.

In de vierde stap van de analyse werden de segmenten op basis van het verschil in lengte tussen doelttekst en brontekst eerst ingedeeld in vier kwartielen (juridische teksten) of vier categorieën (verhalend proza). Hoewel een indeling in kwartielen vanwege haar objectieve criterium de voorkeur geniet, was zo’n indeling bij het deelcorpus ‘verhalend proza’ niet mogelijk. Voor de combinatie verhalend proza/Nederlands–Duits viel de grenswaarde van het 50e percentiel namelijk samen met de grenswaarde van het 75e percentiel. Daarom werd bij het verhalende proza gekozen voor een indeling in categorieën die iets afwijkt van de indeling in formele kwartielen (zie verder: § 3.2.4).

Vervolgens werd per kwartiel (categorie) de frequentie van de drie eerder beschreven variabelen bepaald: resp. samenvoegingen voorzetsel–lidwoord, genitiefvormen en samenstellingen. De gevonden (absolute) frequenties werden gestandaardiseerd en omgerekend naar aantal per 1000 woorden.

De frequenties van de drie variabelen werden steeds bepaald in de Duitse tekst: de Duitse brontekst voor de vertaalrichting Duits–Nederlands en de Duitse doelttekst voor de vertaalrichting Nederlands–Duits. Omdat de telling van de samenvoegingen voorzetsel–lidwoord kon worden geautomatiseerd, werd deze voor het volledige (deel)corpus uitgevoerd. De telling van genitiefvormen en samenstellingen kon niet worden geautomatiseerd.

Daarom werd voor deze variabelen uit ieder kwartiel (categorie) een random sample geselecteerd: 100 segmenten per kwartiel voor het deelcorpus 'juridische teksten' en 200 segmenten per categorie voor het deelcorpus 'verhalend proza'. Het aantal segmenten 'verhalend proza' dat werd geselecteerd, was tweemaal hoger dan het aantal segmenten 'juridische teksten' om te bereiken dat de random samples een vergelijkbaar aantal woorden hadden (zie ook: § 2.1.2).

Ten slotte werden de verschillen in frequentie tussen de vier kwartielen (categorieën) statistisch getoetst. Dit werd op twee manieren gedaan. Als eerste werd onderzocht of het verschil in frequentie tussen de vier kwartielen (categorieën) statistisch significant was (Kruskal-Wallis toets). Vervolgens werd onderzocht of de frequentie van kwartiel (categorie) 1 naar 4 volgens een statistisch significante trend toe- of afnam (Jonckheere Trend Test).

Indien er sprake was van een statistisch significante trend, werd als laatste de sterkte van het verband berekend met Spearmans rangcorrelatiecoëfficiënt (r_s). De berekening van de rangcorrelatiecoëfficiënt berustte steeds op twee continue variabelen: enerzijds het verschil in lengte tussen doelttekst- en brontekstsegmenten, anderzijds de (absolute) frequentie van resp. samenvoegingen voorzetsel-lidwoord, genitiefvormen en samenstellingen.

Alle statistische toetsen werden uitgevoerd met IBM SPSS Statistics versie 26 (IBM, Armonk, NY). De drempelwaarde voor statistische significantie werd gesteld op 0,05.

3 RESULTATEN

In § 3.1 worden de resultaten van het deelcorpus ‘juridische teksten’ besproken, in § 3.2 de resultaten van het deelcorpus ‘verhalend proza’. In elke subparagraaf wordt eerst de vertaalrichting Duits–Nederlands besproken en daarna de vertaalrichting Nederlands–Duits.

3.1 Juridische teksten

3.1.1 Lengte van de brontekstsegmenten

Duits–Nederlandse vertaalrichting. De mediane lengte (IQR) van de Duitstalige brontekstsegmenten was 27 (18–38) woorden. Het kortste segment telde 3 woorden (voorbeeld 11), het langste 132 woorden (voorbeeld 12).

- (11) Es ist gerichtskostenfrei.

AL/2002, punt 86.

- (12) Geht man aber davon aus, daß die Produktionsentwicklung in Casto tatsächlich unvorhersehbar war und daß es damit auch an einem Verschulden der Klägerin im Hinblick auf den Zeitpunkt der Inbetriebnahme der geänderten Anlage fehlt, und nimmt man weiterhin an, daß es – was technisch sicher möglich war – nicht als zumutbar angesehen werden konnte, die Produktion abzubrechen oder zu verlangsamen, weil die Anlage zur Entdeckung und unverzüglichen Behebung etwaiger Fehler weiterlaufen mußte und weil insbesondere die Lieferanten, die erst nach Abnahme vollständige Zahlung verlangen konnten, einen Anspruch auf Fortsetzung der notwendigen Tests hatten, so bleibt doch in jedem Fall – und zumindest dies macht die von der Klägerin verlangte technische Expertise überflüssig – die Tatsache, daß ein Ausgleich des Produktionsprogramms im Interesse der Respektierung der Produktionsquoten in den beiden anderen Betriebsstätten der Klägerin durchgeführt werden konnte.

RE/1983,blz. 3101.

Nederlands–Duitse vertaalrichting. De mediane zinslengte (IQR) van de Nederlandstalige bronteksten was 29 (20–41) woorden. De kortste zin telde 5 woorden (voorbeeld 13), de langste 132 woorden (voorbeeld 14).

- (13) Dit verschilpunt is niet relevant.

GR/1990, punt 5.

- (14) Artikel 14, tweede lid, van de Zesde richtlijn van de Raad van 17 mei 1977 betreffende de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting moet in verbinding met artikel 14, eerste lid, sub c), van deze richtlijn zo worden uitgelegd, dat dit voorschrift aan een Lid-Staat niet toestaat, zijn ten tijde van het in werking treden van

de richtlijn vigerende nationale voorschriften zodanig toe te passen, dat het in die Lid-Staat uit een andere Lid-Staat invoeren van een personenauto niet als tijdelijke invoer in de zin van genoemd artikel 14, eerste lid, sub c), wordt beschouwd, dit ondanks de omstandigheid dat de importerende eigenaar van de auto deze in de andere Lid-Staat heeft gekocht, de auto een kenteken van die andere Lid-Staat draagt en daarover in die Lid-Staat BTW is betaald.

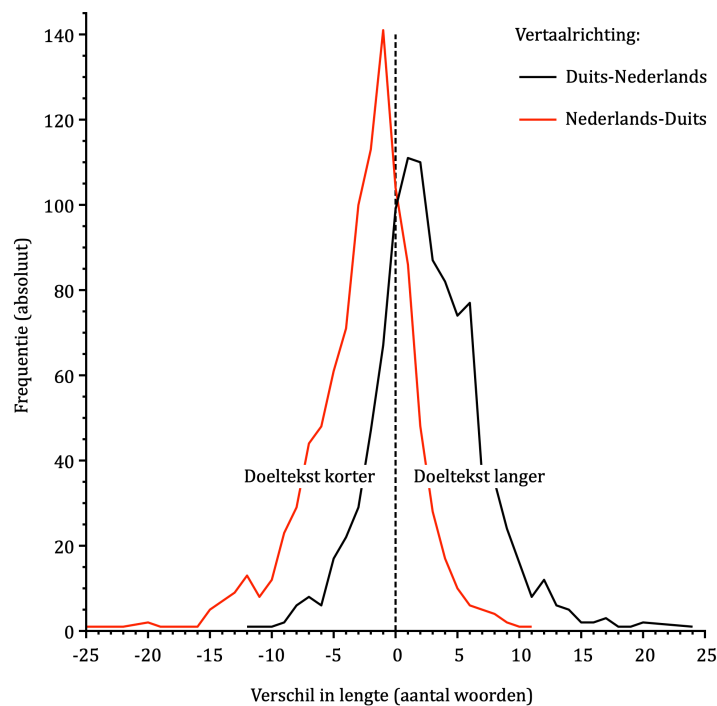
TH/1985, blz. 3248.

Gemiddeld waren de Nederlandse bronteksten in het deelcorpus +3,3 woorden (95%BI: +1,8 tot +4,7) langer dan de Duitse bronteksten (Figuur H1).

3.1.2 Lengte van de doelttekstsegmenten

Duits-Nederlandse vertaalrichting. De mediane lengte (IQR) van de doelttekstsegmenten in Duits-Nederlandse vertaalrichting was 29 (19–41) woorden. Bij 21% van de segmenten was de Nederlandse doelttekst korter dan de Duitse brontekst en bij 69% langer (Figuur 1). Bij 10% waren de brontekst en doelttekst even lang.

Het gemiddelde verschil (95%BI) tussen doel- en brontekst bedroeg +2,7 (+2,4 tot +2,9) woorden (doelttekst min brontekst) met een minimum van -12 woorden en een maximum van +24 woorden. Dit verschil was statistisch significant ($p < 0,001$).

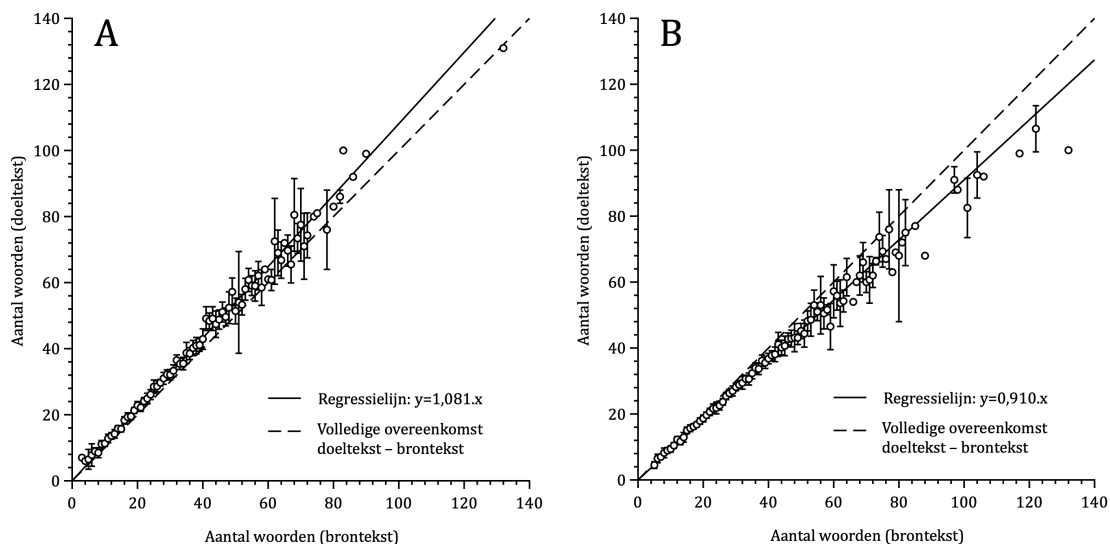

Figuur 1: Frequentieverdeling van het verschil in lengte tussen de gealigneerde doelttekst- en brontekstsegmenten (juridische teksten). Voor de leesbaarheid is het bereik

van de x-as beperkt tot $-25/+25$. Daardoor is 1 zin niet afgebeeld in de figuur (Nederlands-Duitse vertaalrichting, verschil: -32 woorden).

Als de analyse werd uitgevoerd per conclusie van advocaat-generaal, werd bij elke conclusie in Duits-Nederlandse vertaalrichting een toename van het aantal woorden gezien. Deze toename varieerde tussen $+2\%$ en $+19\%$ (Tabel J1). Het totale aantal woorden van de Nederlandse doeltteksten in het deelcorpus was 9% hoger ($+9\%$) dan het totale aantal woorden van de Duitse bronteksten.

Bij regressieanalyse werd een vergelijkbaar resultaat gevonden. Er bestond een lineair verband tussen de lengte van de doelttekst- en brontekstsegmenten (Figuur 2A). De regressiecoëfficiënt (95%BI) in Duits-Nederlandse vertaalrichting bedroeg $1,081$ ($1,073-1,088$).

Figuur 2: Aantal woorden in de doelttekstsegmenten afgezet tegen het aantal woorden in de gealigneerde brontekstsegmenten (juridische teksten). **A.** Vertaalrichting Duits-Nederlands: regressielijn: b (95%BI) = $1,081$ ($1,073-1,088$); R^2 (gecorrigeerd) = $0,99$. **B.** Vertaalrichting Nederlands-Duitse: regressielijn: b (95%BI) = $0,910$ ($0,904-0,916$); R^2 (gecorrigeerd) = $0,99$.

Nederlands-Duitse vertaalrichting. De mediane lengte (IQR) van de doelttekstsegmenten in Nederlands-Duitse vertaalrichting was 27 ($18-38$) woorden. Bij 70% van de segmenten was Duitse doelttekst korter dan de Nederlandse brontekst en bij 20% langer (Figuur 1). Bij 10% waren de doelttekst en brontekst even lang.

Het gemiddelde verschil (95%BI) bedroeg -2,6 (-2,9 tot -2,4) woorden (doeltekst min brontekst) met een minimum van -32 woorden en een maximum van +11 woorden. Dit verschil was statistisch significant ($p < 0,001$).

Als de analyse werd uitgevoerd per conclusie van advocaat-generaal, werd bij elke conclusie in Nederlands–Duitse vertaalrichting een afname van het aantal woorden gezien. Deze afname varieerde tussen -12% en -1% (Tabel J2). Het totale aantal woorden van de Duitse doelteksten in het deelcorpus was 8% lager (-8%) dan het totale aantal woorden van de Nederlandse bronteksten.

Bij regressieanalyse werd een vergelijkbaar resultaat gevonden. Er bestond een lineair verband tussen de lengte van de doeltekst- en brontekstsegmenten (Figuur 2B). De regressiecoëfficiënt (95%BI) in Nederlands–Duitse vertaalrichting bedroeg 0,910 (0,904–0,916).

3.1.3 Veranderingen bij vertaling en effect op de lengte van de doeltekst

Duits–Nederlandse vertaalrichting. De grootste afname in lengte van een segment bij vertaling van juridische teksten uit het Duits in het Nederlands bedroeg -12 woorden (voorbeeld 15). De grootste toename bedroeg +24 woorden (voorbeeld 16). De verandering in lengte kon in elk van deze voorbeelden worden verklaard door een combinatie van veranderingen die bij vertaling waren opgetreden.

(15) Brontekst (67 woorden)^{a,b}

[Es kann]₁ also nur [darum gehen]₁, ob davon Regelungen gedeckt sind, wie [sie]₂ außer in Frankreich auch in der Bundesrepublik Deutschland gelten [(Zulassung der Verbrennung ausschließlich in industriellen Anlagen)]₃, oder ob [nach Sinn und Zweck]₄ der Richtlinie zu verlangen ist, daß lediglich [Normen festgelegt werden]₅, die die Einhaltung der [soeben genannten]₆ Gebote sichern sollen, [mit der Konsequenz, daß]₇ jeder Betrieb, der sie erfüllt, eine Genehmigung erhalten muß.

LE/1984, blz. 537.

^a Tekstdelen met onderstreping: doeltekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doeltekst korter.

^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 1.

Doeltekst (55 woorden)^{a,b}

[Vraag is]₁ derhalve slechts, of daardoor regelingen worden gerechtvaardigd zoals []₂ behalve in Frankrijk ook in de Bondsrepubliek Duitsland gelden []₃ dan wel de richtlijn [in die zin]₄ moet worden verstaan, dat [zij]₅ slechts [de vaststelling toestaat van voorschriften]₅ om de inachtneming van [voornoemde]₆ vereisten te verzekeren, [zodat]₇ elk bedrijf dat daaraan voldoet, een vergunning moet verkrijgen.

(16) **Brontekst (51 woorden)^{a,b}**

Ferner hieß es in dem Schreiben, []¹ es sei [für die Zwecke]² des Artikels 86 nicht möglich, den Preis, den []³ das Fernsehen für [ein Filmaufführungsrecht]⁴ [bezahle]⁵, mit dem Einstandspreis [des]⁶ Films zu vergleichen, wie es [auch nicht]⁷ [vertretbar erscheine]⁸, []⁹ den Kaufpreis für ein [Filmaufführungsrecht]¹⁰ mit den Kosten [einer]¹¹ entsprechenden Fernsehproduktion [zu vergleichen]¹².

LE/1985, blz. 1107.

^a Tekstdelen met onderstreping: doelttekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doelttekst korter.

^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 2.

Doelttekst (75 woorden)^{a,b}

Voorts heette het in de brief, [dat]¹ het [met het oog op de toepassing]² van artikel 86 niet mogelijk is, de prijs die [door]³ de televisie voor [het recht op het uitzenden van een film]⁴ [wordt betaald]⁵, te vergelijken met de kostprijs [van die]⁶ film, en dat [evenmin]⁷ [het standpunt kan worden verdedigd]⁸, [dat]⁹ de prijs voor het [recht op het uitzenden van een film]¹⁰ met de kostprijs [van een]¹¹ overeenkomstige televisieproductie [moet worden vergeleken]¹².

In totaal werden er 19 veranderingen gevonden die bij vertaling van het Duits naar het Nederlands een effect hadden op de lengte van het segment in voorbeeld 15 en 16 (Tabel 1 resp. Tabel 2). In twee gevallen (11%) werd de genitief in de Duitse brontekst vervangen door een constructie met ‘van’ (Tabel 2, nrs. 6 en 11) en in 1 geval (6%) werd een samenstelling vervangen door een frase (Tabel 2, nr. 10). In de overige 16 gevallen (83%) was er sprake van uiteenlopende veranderingen, zoals vervanging van een frase door een woord of het gebruik van een andere zinsconstructie (Tabel 1, Tabel 2).

Als de classificatie van Chestermann (2010; 2016, pp. 89–109) werd toegepast, konden in totaal 9 veranderingen in de doelttekst worden getypeerd als grammaticaal (47%), 9 veranderingen als semantisch (47%) en 1 verandering (6%) als pragmatisch (Tabel 1, Tabel 2).

Bij 18 veranderingen in de doelttekst (95%) was er meer dan één mogelijkheid voor een correcte en equivalenten vertaling.

Tabel 1: Veranderingen van bron- naar doeltekst in voorbeeld 15 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doeltekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Andere frase gebruikt.	Semantisch	-2	Ja
2.	Persoonlijk voornaamwoord vervallen.	Grammaticaal	-1	Ja
3.	Toelichting vervallen.	Pragmatisch	-7	Ja
4.	Andere frase gebruikt.	Semantisch	-1	Ja
5.	Andere zinsconstructie gebruikt.	Grammaticaal	+3	Ja
6.	Frase vervangen door een woord.	Semantisch	-1	Ja
7.	Frase vervangen door een woord.	Semantisch	-3	Ja
Totaal (woorden):			-12	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

Tabel 2: Veranderingen van bron- naar doeltekst in voorbeeld 16 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doeltekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Voegwoord ingevoegd.	Grammaticaal	+1	Ja
2.	Andere frase gebruikt.	Semantisch	+3	Ja
3.	Voorzetsel toegevoegd (in samenhang met andere zinsconstructie, zie nr. 5).	Grammaticaal	+1	Ja
4.	Samenstelling vervangen door frase.	Semantisch	+6	Ja
5.	Actieve zinsconstructie vervangen door passieve.	Grammaticaal	+1	Ja
6.	Genitief vervangen door constructie met 'van'.	Grammaticaal	+1	Nee
7.	Frase vervangen door een woord.	Semantisch	-1	Ja

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 2: vervolg)

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
8.	Andere frase en zinsconstructie gebruikt.	Semantisch, grammaticaal	+3	Ja
9.	Voegwoord toegevoegd (in samenhang met andere zinsconstructie, zie nr. 8).	Grammaticaal	+1	Ja
10.	Samenstelling vervangen door frase.	Semantisch	+6	Ja
11.	Genitief vervangen door constructie met 'van'.	Grammaticaal	+1	Nee
12.	Andere zinsconstructie gebruikt (in samenhang met nr. 8).	Grammaticaal	+1	Ja
Totaal (woorden):			+24	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

Nederlands–Duitse vertaalrichting. De grootste afname in lengte van een segment bij vertaling van juridische teksten uit het Nederlands in het Duits bedroeg –32 woorden (voorbeeld 17). De grootste toename bedroeg +11 (voorbeeld 18). Net als bij de Duits–Nederlandse vertaalrichting kon de verandering in lengte in elk van deze voorbeelden worden toegeschreven aan de combinatie van veranderingen die bij vertaling waren opgetreden.

(17) **Brontekst (132 woorden)^{a,b}**

Artikel 14, tweede lid, [van de]₁ Zesde richtlijn [van de]₂ Raad van 17 mei 1977 [betreffende de]₃ harmonisatie [van de]₄ wetgevingen der Lid-Staten inzake [.]₅ omzetbelasting [moet]₆ in verbinding met artikel 14, eerste lid, sub c), [van deze]₇ richtlijn zo [worden uitgelegd]₆, dat [dit voorschrift]₈ [aan]₉ een Lid-Staat niet toestaat, zijn [ten tijde van]₁₀ [het]₁₁ [in werking treden]₁₂ [van de]₁₃ richtlijn vigerende nationale voorschriften [zodanig]₁₄ [toe te passen]₁₅, dat het [in die Lid-Staat]₁₆ uit

Doelttekst (100 woorden)^{a,b}

Artikel 14 Absatz 2 [der]₁ Sechsten Richtlinie [des]₂ Rates vom 17. Mai 1977 [zur]₃ Harmonisierung [der]₄ Rechtsvorschriften der Mitgliedstaaten über [die]₅ Umsatzsteuern [ist]₆ in Verbindung mit Artikel 14 Absatz 1 Buchstabe c [dieser]₇ Richtlinie dahin [auszulegen]₆, daß ein Mitgliedstaat seine [bei]₁₀ [Inkrafttreten]₁₂ [der]₁₃ Richtlinie geltenden einzelstaatlichen Vorschriften nicht [in der Weise]₁₄ [anwenden]₁₅ darf, daß die Einfuhr [eines]₁₇ Personenwagens aus einem anderen

een andere Lid-Staat invoeren [van een]¹⁷ personenauto niet als tijdelijke invoer [in de]¹⁸ zin van genoemd artikel 14, eerste lid, sub c), wordt beschouwd, [dit ondanks de omstandigheid dat]¹⁹ de importerende eigenaar [van de auto]²⁰ [deze]²¹ in de andere Lid-Staat [heeft]²² gekocht, []²³ [de auto]²⁴ [een kenteken]²⁵ [van die andere Lid-Staat]²⁶ [draagt]²⁵ en daarover in die Lid-Staat BTW is betaald.

TH/1985, blz. 3248.

^a Tekstdelen met onderstreping: doelttekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doelttekst korter.

^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 3.

(18) **Brontekst (60 woorden)^{a,b}**

Uit de aangevochten beschikking [blijkt]¹ enkel dat [verzoekster]² de Commissie in brieven van 31 januari 1989 en []³ 17 maart 1989 [heeft medegedeeld]⁴ dat de [staatsaluminiumindustrie]⁵, [uitgezonderd]⁶ []⁷ Comsal, [naar verwachting]⁸ – voor het eerst in vele jaren – [in 1988]⁹ []¹⁰ 3 miljard LIT winst zou boeken, terwijl het verwachte resultaat voor []¹¹ Comsal voor dat jaar een verlies [van]¹² 4,6 miljard LIT zou opleveren.

GR/1991, punt 12.

^a Tekstdelen met onderstreping: doelttekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doelttekst korter.

^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 4.

Mitgliedstaat nicht als vorübergehende Einfuhr [im]¹⁸ Sinne des genannten Artikels 14 Absatz 1 Buchstabe c anerkannt wird, [obwohl]¹⁹ der importierende Eigentümer [das Fahrzeug]²¹ in einem anderen Mitgliedstaat gekauft [und]²³ [dort]²⁶ [zugelassen]²⁵ und dafür Mehrwertsteuer in diesem Mitgliedstaat entrichtet hat.

Doelttekst (71 woorden)^{a,b}

Aus der angefochtenen Entscheidung [geht]¹ nur [hervor]¹, daß [die Klägerin]² der Kommission mit Schreiben vom 31. Januar 1989 und [vom]³ 17. März 1989 [mitteilte]⁴, daß die [staatliche Aluminiumindustrie]⁵ – [mit Ausnahme]⁶ [der Firma]⁷ Comsal – [voraussichtlich]⁸ [1988]⁹ – zum ersten Mal seit vielen Jahren – Gewinne [in Höhe von]¹⁰ 3 Milliarden LIT erzielen werde, während das voraussichtliche Ergebnis für [die Firma]¹¹ Comsal im gleichen Jahr ein Verlust [in Höhe von]¹² 4,6 Milliarden LIT sein werde.

In totaal werden er 38 veranderingen gevonden die bij vertaling van het Nederlands naar het Duits een effect hadden op de lengte van het segment in voorbeeld 17 en 18 (Tabel 3 resp. Tabel 4). In 6 gevallen (16%) werd een constructie met ‘van’ vervangen door de genitief in de Duitse doelttekst (Tabel 3, nrs. 1, 2, 4, 7, 13 en 17) en in 1 geval (3%) werd een voorzetsel samengevoegd met een lidwoord (Tabel 3, nr. 18). Daarnaast werd in 1 geval (3%) een Nederlandse samenstelling in de brontekst vervangen door twee Duitse woorden in de doelttekst (Tabel 4, nr. 5). In de overige 30 gevallen (78%) was er sprake van uiteenlopende veranderingen, zoals vervanging van een frase door een woord, het vervallen van een voorzetsel of het gebruik van een andere werkwoordstijd (Tabel 3, Tabel 4).

Volgens de classificatie van Chestermann (2010; 2016, pp. 89–109) konden in totaal 24 veranderingen in de doeltekst worden getypeerd als grammaticaal (63%), 11 (29%) als semantisch en 3 (8%) als pragmatisch (Tabel 3, Tabel 4).

Bij 30 veranderingen in de doeltekst (78%) bestonden meerdere mogelijkheden voor een correcte en equivalente vertaling.

Tabel 3: Veranderingen van brontekst naar doeltekst in voorbeeld 17 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doeltekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Constructie met 'van' vervangen door genitief	Grammaticaal	-1	Nee
2.	Constructie met 'van' vervangen door genitief	Grammaticaal	-1	Nee
3.	Voorzetsel en lidwoord samen gevoegd	Grammaticaal	-1	Ja
4.	Constructie met 'van' vervangen door genitief	Grammaticaal	-1	Nee
5.	Lidwoord toegevoegd.	Grammaticaal	+1	Ja
6.	„[S]ein“ + „zu“ i.p.v. sollen + Passiv	Grammaticaal	-1	Ja
7.	Constructie met 'van' vervangen door genitief	Grammaticaal	-1	Nee
8.	Lidwoord + zelfstandig naamwoord vervallen bij gebruik van een andere syntax	Grammaticaal	-2	Ja
9.	Voorzetsel vervallen bij gebruik van een andere syntax	Grammaticaal	-1	Ja
10.	Ander voorzetsel	Semantisch	-2	Ja
11.	Lidwoord vervallen	Grammaticaal	-1	Ja
12.	Andere schrijfwijze	— ^c	-2	Ja

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 3: vervolg)

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
13.	Constructie met 'van' vervangen door genitief	Grammaticaal	-1	Nee
14.	Woord vervangen door frase	Semantisch	+2	Ja
15.	Werkwoord vervallen bij gebruik van een andere syntax	Grammaticaal	-2	Ja
16.	Frase vervallen	Semantisch	-3	Ja
17.	Constructie met 'van' vervangen door genitief	Grammaticaal	-1	Nee
18.	Voorzetsel en lidwoord samengevoegd	Grammaticaal	-1	Nee ^c
19.	Andere frase	Semantisch	-4	Ja
20.	Frase vervallen	Pragmatisch	-3	Ja
21.	Verwijzend voornaamwoord vervangen door lidwoord + zelfstandig naamwoord	Semantisch	+1	Ja
22.	Samentrekking van hulpwerkwoord	Grammaticaal	-1	Ja
23.	Voegwoord toegevoegd.	Grammaticaal	+1	Ja
24.	Samentrekking op zinsniveau	Grammaticaal	-2	Ja
25.	Frase vervangen door een woord (in samenhang met een andere zinsconstructie)	Semantisch	-2	Ja
26.	Frase vervangen door een woord	Semantisch	-3	Ja
Totaal (woorden):			-32	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

^b Geen categorie in classificatie volgens Chesterman.

^c Vaste uitdrukking.

Tabel 4: Veranderingen van brontekst naar doeltekst in voorbeeld 18 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doeltekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Scheidbaar werkwoord gebruikt	Grammaticaal	+1	Nee ^b
2.	Lidwoord toegevoegd	Grammaticaal	+1	Ja
3.	Samentrekking op zinsniveau vervallen	Grammaticaal	+1	Ja
4.	Andere werkwoordstijd	Grammaticaal	-1	Ja
5.	Samenstelling vervangen door twee woorden	Semantisch	+1	Ja
6.	Woord vervangen door frase	Semantisch	+1	Ja
7.	Lidwoord + zelfstandig naamwoord toegevoegd	Pragmatisch	+2	Ja
8.	Frase vervangen door een woord	Semantisch	-1	Ja
9.	Voorzetsel vervallen	Grammaticaal	-1	Ja ^c
10.	Frase toegevoegd	Grammaticaal	+3	Ja
11.	Lidwoord + zelfstandig naamwoord toegevoegd	Pragmatisch	+2	Ja
12.	Constructie met 'van' vervangen door frase	Semantisch	+2	Ja
Totaal (woorden):			+11	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

^b Alternatieven hebben hetzelfde effect, bijvoorbeeld: sich erweisen, sich zeigen, sich herausstellen.

^c Een andere correcte vertaling is ‚im Jahre 1988‘ (+1 woord).

3.1.4 Indeling in kwartielen

Op grond van het verschil in lengte tussen de doeltekst- en brontekstsegmenten werd het deelcorpus 'juridische teksten' ingedeeld in vier kwartielen (Tabel 5). Voor de analyse van het verband tussen verschil in lengte en frequentie van samenvoegingen voorzetsel-

lidwoord werd gebruikt gemaakt van het volledige deelcorpus (§ 3.1.5). Voor de analyse van het verband tussen verschil in lengte en frequentie van genitiefvormen (§ 3.1.6), en tussen verschil in lengte en frequentie van samenstellingen (§ 3.1.7) werd gebruik gemaakt van de random samples (zie ook: § 2.3).

Tabel 5: Indeling van segmenten in kwartielen gebaseerd het op verschil in lengte tussen doelttekst en brontekst (deelcorpus ‘juridische teksten’).

Vertaalrichting	Kwartiel				Totaal
	1	2	3	4	
<i>Duits-Nederlands</i>					
Vershil in lengte, min/max (woorden) ^a	-12/0	+1/+2	+3/+5	+6/+24	-12/+24
Deelcorpus					
Segmenten (n)	305	221	243	231	1.000
Woorden (n) ^b	8.812	5.308	6.917	8.464	29.501
Random sample					
Segmenten (n)	100	100	100	100	400
Woorden (n) ^b	2.980	2.345	2.691	3.589	11.605
<i>Nederlands-Duits</i>					
Vershil in lengte, min/max (woorden) ^a	-32/-5	-4/-2	-1/0	+1/+11	-32/+11
Deelcorpus					
Segmenten (n)	268	284	245	203	1.000
Woorden (n) ^c	10.398	7.620	5.919	6.173	30.110
Random sample					
Segmenten (n)	100	100	100	100	400
Woorden (n) ^c	3.924	2.467	2.401	2.981	11.683

^a Verschil in lengte berekend als doelttekst min brontekst.

^b Aantal woorden in Duitse bronteksten.

^c Aantal woorden in Duitse doeltteksten.

3.1.5 Frequentie van samenvoegingen voorzetsel– lidwoord

Duits-Nederlandse vertaalrichting. In totaal werden er 520 samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord gevonden in de Duitse bronteksten (Tabel 6). Dit kwam overeen met een

gestandaardiseerde frequentie (95%BI) van 17,63 (15,93–19,32) per 1000 woorden. De meest voorkomende samenvoegingen waren ,im', ,vom', ,zur' en ,zum' (Tabel 6): resp. 8,47 (7,39–9,56), 3,05 (2,34–3,76), 2,58 (1,97–3,19) en 2,07 (1,56–2,58) per 1000 woorden.

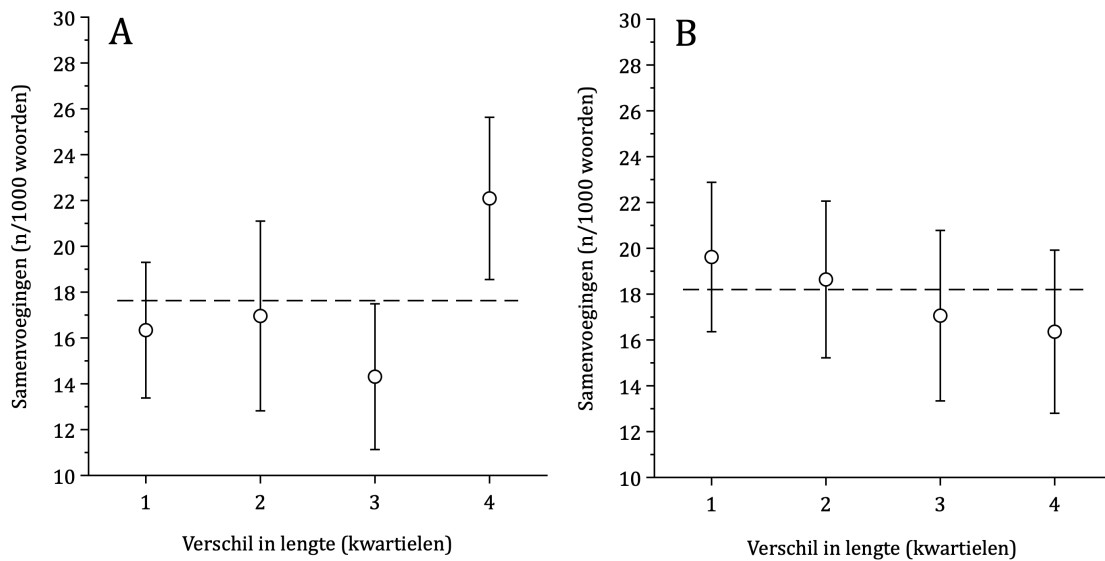
Tabel 6: Absolute en gestandaardiseerde frequentie van samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord in Duitstalige juridische teksten per vertaalrichting.

Vertaalrichting	Frequentie			
	Absoluut (%)		Gestandaardiseerd (95%BI)	
<i>Duits-Nederlands</i>				
Woorden (n)	29.501		1.000	
Samenvoeging (n)				
am	28	(5,4)	0,95	(0,54–1,36)
beim	13	(2,5)	0,44	(0,20–0,68)
im	250	(48,1)	8,47	(7,39–9,56)
ins	2	(0,4)	0,07	(0,00–0,17)
vom	90	(17,3)	3,05	(2,34–3,76)
zum	61	(11,7)	2,07	(1,56–2,58)
zur	76	(14,6)	2,58	(1,97–3,19)
Totaal	520	(100,0)	17,63	(15,93–19,32)
<i>Nederlands-Duits</i>				
Woorden (n)	30.110		1.000	
Samenvoeging (n)				
am	40	(7,3)	1,33	(0,90–1,76)
beim	13	(2,4)	0,43	(0,17–0,70)
im	268	(48,9)	8,90	(7,80–10,00)
ins	0	(0,0)	–	
vom	106	(19,3)	3,52	(2,76–4,28)
zum	44	(8,0)	1,46	(0,96–1,96)
zur	77	(14,1)	2,56	(1,99–3,12)
Totaal	548	(100,0)	18,20	(16,47–19,93)

De frequentie van samenvoegingen was het hoogst in kwartiel 4 (Figuur 4A). Dit kwartiel omvatte de zinnen die bij vertaling van het Duits naar het Nederlands het sterkst in lengte toenamen (+6 tot +24 woorden). De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) in kwartiel 4

bedroeg 22,09 (18,55–25,63) per 1000 woorden en verschilde statistisch significant van de gestandaardiseerde frequentie in de kwartielen 1–3 ($p < 0,001$), resp. 16,34 (13,39–19,29), 16,96 (13,00–20,91) en 14,31 (11,28–17,35) per 1000 woorden.

De stijgende trend over de vier kwartielen was eveneens statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van samenvoegingen voorzetsel-lidwoord in de Duitse bronteksten en het verschil in lengte tussen doelttekst- en brontekstsegmenten bedroeg +0,11 ($p < 0,001$).

Figuur 4: Gestandaardiseerde frequentie van samenvoegingen voorzetsel-lidwoord in Duitstalige juridische teksten afgezet tegen het verschil in lengte tussen gealigneerde doelttekst- en brontekstsegmenten (kwartielen). Verticale balkjes: 95%BI. Onderbroken lijn: gemiddelde per vertaalrichting. **A.** Vertaalrichting Duits-Nederlands: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 36,498$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 203.199,000$, $z = 3,842$, $p < 0,001$; $r_s = +0,11$ ($p < 0,001$). **B.** Vertaalrichting Nederlands-Duits: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 23,063$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 168.974,500$, $z = -3,982$, $p < 0,001$; $r_s = -0,13$ ($p < 0,001$).

Nederlands-Duitse vertaalrichting. In totaal werden er 548 samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord gevonden in de Duitse doeltteksten (Tabel 6). De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) bedroeg 18,20 (16,47–19,93) per 1000 woorden. Dit verschilde statistisch niet significant van de vertaalrichting Duits-Nederlands ($p = 0,42$). De meest voorkomende samenvoegingen waren ‚im‘, ‚vom‘, ‚zur‘ en ‚zum‘ (Tabel 6): resp. 8,90 (7,80–10,00), 3,52 (2,76–4,28), 2,56 (1,99–3,12) en 1,46 (0,96–1,96) per 1000 woorden.

De gestandaardiseerde frequenties in de vier kwartielen verschilden statistisch significant van elkaar ($p < 0,001$). De frequentie was het hoogst in kwartiel 1 en daalde geleidelijk in de kwartielen 2-4 (Figuur 4B): resp. 19,62 (16,45-22,79), 18,64 (15,35-21,92), 17,06 (13,52-20,61) en 16,36 (12,80-19,93) per 1000 woorden. Kwartiel 1 omvatte de zinnen die bij vertaling van het Nederlands naar het Duits het sterkst in lengte afnamen (-32 tot -5 woorden).

De dalende trend over de kwartielen was statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van samenvoegingen voorzetsel-lidwoord in Duitse doelteksten en het verschil in lengte tussen de doeltekst- en brontekstsegmenten bedroeg -0,13 ($p < 0,001$).

3.1.6 Frequentie van genitiefvormen

Duits-Nederlandse vertaalrichting. In het random sample van de Duitstalige bronteksten werd in totaal 691 keer een genitiefvorm gevonden. Dit kwam overeen met een gestandaardiseerde frequentie (95%BI) van 59,54 (53,90-65,19) per 1000 woorden (Tabel 7). In ruim 86% van de gevallen betrof het de genitiefvorm van een bepaald of onbepaald lidwoord, in ruim 6% de genitiefvorm van een voornaamwoord en in ruim 5% de genitiefvorm van een adjectief (Tabel 7).

Tabel 7: Absolute en gestandaardiseerde frequentie van genitiefvormen in Duitstalige juridische teksten per vertaalrichting.

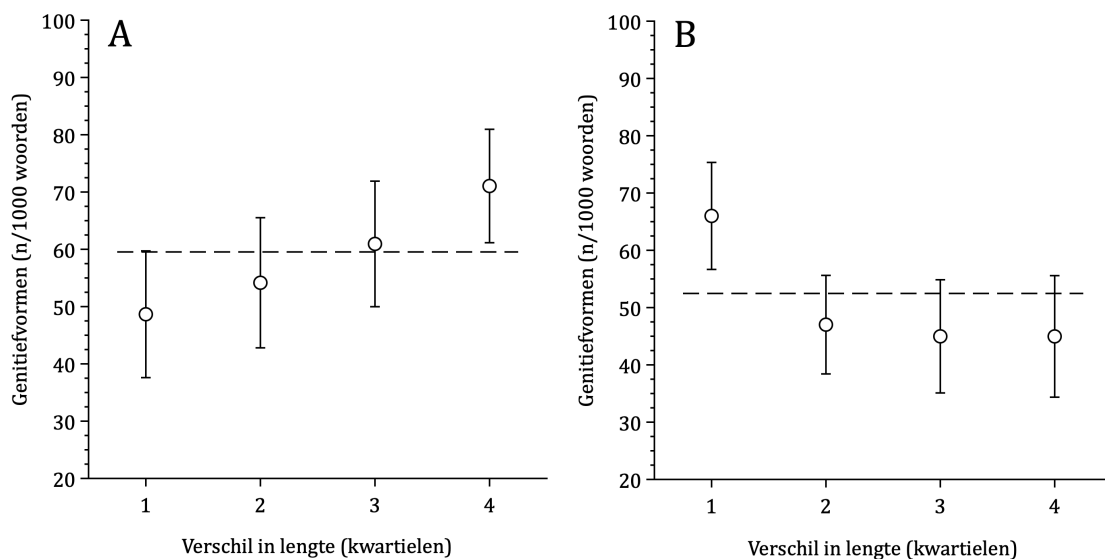
Vertaalrichting	Frequentie	
	Absoluut (%)	Gestandaardiseerd (95%BI)
Duits-Nederlands		
Woorden (n)	11.605	1.000
Genitiefvormen, totaal (n)	691 (100)	59,54 (53,90-65,19)
Woordsoort (n)		
Lidwoord	599 (86,7)	51,62 (46,43-56,80)
Voornaamwoord		
Aanwijzend	28 (4,0)	2,41 (1,50-3,33)
Bezittelijk	14 (2,0)	1,21 (0,53-1,89)
Betrekkelijk	9 (0,4)	0,78 (0,26-1,29)
Adjectief	39 (5,6)	3,36 (2,15-4,57)
Overige	2 (0,3)	0,17 (0,00-0,42)

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 7: vervolg)

Vertaalrichting	Frequentie	
	Absoluut (%)	Gestandaardiseerd (95%BI)
Nederlands-Duits		
Woorden (n)	11.683	1.000
Genitiefvormen, totaal (n)	613 (100)	52,47 (47,14–57,80)
Woordsoort (n)		
Lidwoord	526 (85,8)	45,02 (40,28–49,77)
Voornaamwoord		
Aanwijzend	24 (3,9)	2,05 (1,21–2,90)
Bezittelijk	23 (3,8)	1,97 (1,13–2,80)
Betrekkelijk	17 (2,8)	1,46 (0,76–2,15)
Adjectief	16 (2,6)	1,37 (0,68–2,05)
Overige	7 (1,1)	0,60 (0,09–1,11)

De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) van genitiefvormen was het laagst in kwartiel 1 en nam met ieder volgend kwartiel toe tot de hoogste waarde in kwartiel 4 (Figuur 5A) en bedroeg achtereenvolgens 48,66 (37,60–59,72), 54,16 (42,80–65,52), 60,94 (49,98–71,90) en 71,05 (61,15–80,95) per 1000 woorden. De frequenties in de vier kwartielen verschilden statistisch significant van elkaar ($p < 0,001$).

Figuur 5: Gestandaardiseerde frequentie van genitiefvormen in Duitstalige juridische teksten afgezet tegen het verschil in lengte tussen gealigneerde doelttekst- en referentieteksten.

brontekstsegmenten (kwartielen). Verticale balkjes: 95%BI. Onderbroken lijn: gemiddelde per vertaalrichting. **A.** Vertaalrichting Duits–Nederlands: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 37,804$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 36.851,500$, $z = 5,440$, $p < 0,001$; $r_s = +0,29$ ($p < 0,001$) **B.** Vertaalrichting Nederlands–Duits: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 60,503$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 22.281,000$, $z = -6,163$, $p < 0,001$; $r_s = -0,31$ ($p < 0,001$).

De stijgende trend van de frequentie over de vier kwartielen was eveneens statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van genitievormen in de Duitse bronteksten en het verschil in lengte tussen doelttekst- en brontekstsegmenten bedroeg $+0,29$ ($p < 0,001$).

Nederlands–Duitse vertaalrichting. In het random sample van de Duitstalige doeltteksten werden in totaal 613 genitievormen gevonden. Dit kwam overeen met een gestandaardiseerde frequentie van 52,47 (47,14–57,80) per 1000 woorden (Tabel 7) en verschilde statistisch niet significant van de Duits–Nederlandse vertaalrichting ($p = 0,10$). Het betrof in ruim 85% van de gevallen de genitievorm van een bepaald of onbepaald lidwoord, in ruim 10% de genitievorm van een voornaamwoord en in ruim 3% de genitievorm van een adjectief (Tabel 7).

De frequentie van genitievormen was het hoogste in kwartiel 1 en nam af in de daaropvolgende kwartielen (Figuur 5B). De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) in kwartiel 1 bedroeg 66,00 (56,66–75,34) per 1000 woorden en in kwartiel 2, 3 en 4 resp. 47,02 (38,42–55,62), 44,98 (35,10–54,86) en 44,97 (34,36–55,58) per 1000 woorden.

Het verschil in frequentie tussen de vier kwartielen was statistisch significant ($p < 0,001$) evenals de dalende trend van de frequentie over de kwartielen ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van genitievormen in de Duitse doeltteksten en het verschil in lengte tussen de doelttekst- en brontekstsegmenten bedroeg $-0,31$ ($p < 0,001$).

3.1.7 Frequentie van samenstellingen

Duits–Nederlandse vertaalrichting. In totaal werden er 830 samenstellingen gevonden in het random sample van de Duitse bronteksten (Tabel 8). De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) bedroeg 71,52 (65,32–77,73) per 1000 woorden. In vrijwel alle gevallen betrof het een specificerende samenstelling bestaande uit twee delen die samen een substantief vormden. Een lijst met voorbeelden van samenstellingen die in het random sample werden gevonden, staat in Bijlage K (Tabel K1).

Tabel 8: Absolute en gestandaardiseerde frequentie van samenstellingen in Duitstalige juridische per vertaalrichting.

Vertaalrichting	Frequentie	
	Absoluut (%)	Gestandaardiseerd (95%BI)
<i>Duits-Nederlands</i>		
Woorden (n)	11.605	1.000
Samenstellingen, totaal (n)	830 (100,0)	71,52 (65,32-77,73)
Type (n)		
Specificerend ^a	829 (99,9)	71,43 (65,16-77,71)
Copulatief ^b	1 (0,1)	0,09 (0,00-0,26)
Woordsoort		
Substantief	803 (96,7)	69,19 (63,16-75,23)
Adjectief	27 (3,3)	2,33 (1,29-3,36)
Samenstellende delen, aantal (n)		
2	768 (93,5)	66,18 (60,15-72,21)
3	59 (7,1)	5,08 (3,71-6,46)
4	3 (0,4)	0,26 (0,00-0,60)
Samenstellingsvorm		
Sustantief + substantief	590 (71,1)	50,84 (45,67-56,01)
Verbum + substantief	66 (7,9)	5,69 (4,14-7,24)
Adjectief + substantief	49 (5,9)	4,22 (2,84-5,60)
Overige	125 (15,1)	10,77 (8,69-12,86)
<i>Nederlands-Duits</i>		
Woorden (n)	11.683	1.000
Samenstellingen, totaal (n)	778 (100,0)	66,59 (60,90-72,27)
Type (n)		
Specificerend	778 (100,0)	66,59 (60,90-72,27)
Copulatief	0 (0,0)	—
Woordsoort		
Substantief	744 (95,6)	63,68 (58,20-69,15)
Adjectief	34 (4,4)	2,91 (1,88-3,94)

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 8: vervolg)

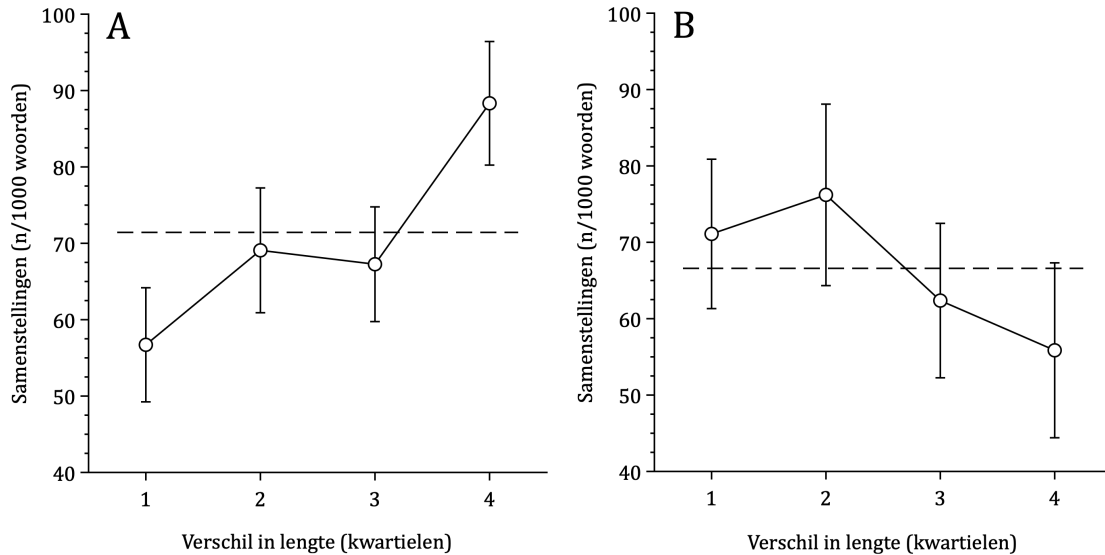
Vertaalrichting	Frequentie			
	Absoluut (%)		Gestandaardiseerd (95%BI)	
Samenstellende delen,				
aantal (n)				
2	686	(88,2)	58,71	(53,58–63,85)
3	90	(11,5)	7,70	(5,99–9,41)
4	2	(0,3)	0,17	(0,00–0,34)
Samenstellingsvorm				
Sustantief + substantief	535	(71,1)	45,79	(41,34–50,24)
Verbum + substantief	55	(7,9)	4,71	(3,34–6,08)
Adjectief + substantief	26	(5,9)	2,23	(1,37–3,08)
Overige	162	(15,1)	13,87	(11,34–16,39)

De frequentie van samenstellingen was statistisch significant verschillend in de vier kwartielen ($p < 0,001$). De frequentie (95%BI) was het laagst in kwartiel 1 en nam in de daaropvolgende kwartielen toe: van resp. 56,71 (49,24–64,18), 69,08 (60,91–77,26) en 67,26 (59,75–74,77) per 1000 woorden tot 88,33 (80,24–96,42) per 1000 woorden (Figuur 6A). De stijgende trend over de kwartielen was statistisch significant ($p < 0,001$) en de correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van samenstellingen in de Duitse bronteksten en het verschil in lengte tussen de doelttekst- en brontekstsegmenten bedroeg +0,30 ($p < 0,001$).

Nederlands–Duitse vertaalrichting. In de Duitse doeltteksten van het random sample werden in totaal 778 samenstellingen gevonden (Tabel 8). Dit verschilde statistisch niet significant van het aantal samenstellingen in Duits–Nederlandse vertaalrichting ($p = 0,49$). Net als in de Duits–Nederlands vertaalrichting betrof het in de Nederlands–Duitse vertaalrichting in vrijwel alle gevallen een specificerende samenstelling bestaande uit twee delen die samen een substantief vormden (Tabel 8).

De frequentie van samenstellingen was statistisch significant verschillend in de vier kwartielen ($p < 0,001$). De frequentie was het hoogste in kwartiel 1 en kwartiel 2 en nam af in kwartiel 3 en 4 (Figuur 6B). In kwartiel 1 en 2 was de gestandaardiseerde frequentie (95%BI) gelijk aan 71,10 (61,32–80,88) resp. 76,21 (64,33–88,09) per 1000 woorden en in kwartiel 3 en 4 gelijk aan 62,37 (52,26–72,48) resp. 55,86 (44,41–67,31). De dalende trend over de kwartielen was statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen

de frequentie van samenstellingen in de Duitse doeltteksten en het verschil in lengte tussen de doelttekst- en brontekstsegmenten bedroeg $-0,28$ ($p < 0,001$).

Figuur 6: Gestandaardiseerde frequentie van samenstellingen in Duitstalige juridische teksten afgezet tegen het verschil in lengte tussen gealigneerde doelttekst- en brontekstsegmenten (kwartielen). Verticale balkjes: 95%BI. Onderbroken lijn: gemiddelde per vertaalrichting. **A.** Vertaalrichting Duits-Nederlands: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 43,779$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 37.279,500$, $z = 5,751$, $p < 0,001$; $r_s = +0,30$ ($p < 0,001$). **B.** Vertaalrichting Nederlands-Duits: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 36,356$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 22.773,000$, $z = -5,738$, $p < 0,001$; $r_s = -0,28$ ($p < 0,001$).

3.2 Verhalend proza

3.2.1 Lengte van de brontekstsegmenten

Duits-Nederlandse vertaalrichting. De mediane lengte (IQR) van de Duitstalige brontekstsegmenten was 11 (9–19) woorden. De kortste segment bestond uit 1 woord (voorbeeld 19). Deze lengte werd bij 18 segmenten (1%) gevonden. Het langste segment bestond uit 142 woorden (voorbeeld 20).

(19) Jetzt.

Walser, 1987, blz. 176.

- (20) Erst am nächsten Tag erfuhr Pulver von Nachbarn, daß die Scud ganz in der Nähe eingeschlagen und mehrere Häuser zerstört hatte, doch er blieb kalt, er tat so, als interessiere ihn das alles nicht, er kannte ohnehin keinen einzigen von den Toten und Verletzten, und außerdem, er hatte früher ein paar schlimmere Dinge mitgemacht als diesen albernen Krieg gegen den Clown aus Bagdad, in Polen war es ganz anders zur Sache gegangen, da hatten die Feinde Israels ihr Gas benutzt, echtes deutsches Gas bester Qualität, und wenn sich heute die Israelis und die Juden im Jischuw darüber aufregten, daß es schon wieder die Deutschen waren, die für den Zyklon-B-Nachschub sorgten, dann kam ihm, dem Shoah-Pulver, das genauso lächerlich vor, als wollte man einer Küchenmesserfabrik plötzlich verbieten, Küchenmesser herzustellen und zu verkaufen, bloß weil ab und zu einer mit einem Küchenmesser abgestochen wird.

Biller, 1994, blz. 252.

Nederlands-Duitse vertaalrichting. De mediane lengte (IQR) van de Nederlandstalige brontekstsegmenten was 13 (8–22) woorden. Het kortste segment bestond uit 1 woord (voorbeeld 21). Deze lengte werd bij 24 segmenten gevonden. Het langste segment bestond uit 132 woorden (voorbeeld 22). Dit brontekstsegment telde echter 4 zinnen. Het langste Nederlandstalige brontekstsegment dat uit 1 zin bestond, bestond uit 114 woorden (voorbeeld 23).

- (21) Vodka.

Van der Heijden, 1990, blz. 375.

- (22) 's Nachts moest geregeld de arts erbij worden geroepen omdat de ademnood hem steeds meer de keel dichtkneep. Dokter Rombouts, zoals de oude geneesheer met de imposante wenkbrauwen en de grijze Beethoven-haardos heette, liefhebberde in beeldhouwen in zijn vrije tijd, en de heren zaten samen, onder het milde schijnsel van een ouderwets nachtlucht, zacht te praten over de ideale anatomische leer, de man van Vitruvius en de wiskundige verhoudingen van de Palladio-boog. Net voor de ochtendschemer ging de arts weer naar huis zoals hij gekomen was: keurig in het pak, de grote das los en met enige zwier geknoopt. Hij draaide zich bij het naar buiten gaan telkens even om naar de, nu de cortisone-injectie begon te werken, dankbaar ademende hoogbejaarde man, en zei: 'En ziet dat ge braaf zijt, sergeant-majoor Martien.'

Hertmans, 2013, blz. 327.

- (23) Zodra ik, telefonisch, had vernomen dat mijn dochttertje was geboren, ben ik in mijn auto naar het ziekenhuis gereden, waar ik, de witte zondoorstraalde verloskamer betredend, dáár was en gelijktijd ergens anders: weliswaar was ik veertig jaar, kalend en met witwordend haar, gelijktijd was ik een kleuter, omringd door gekwaak, en gedwongen te kijken naar wat ik zag zonder te doen alsof ik iets anders zag, – ik was terug in het Tijdeng-kamp en het was alsof mijn ene voet zwaarder was dan de andere en ik met die ene voet aan de vloer zou vastgroeien: op de tafel lag een vrouw zonder kleren aan op haar rug, met haar benen omhoog en uitelkaar.

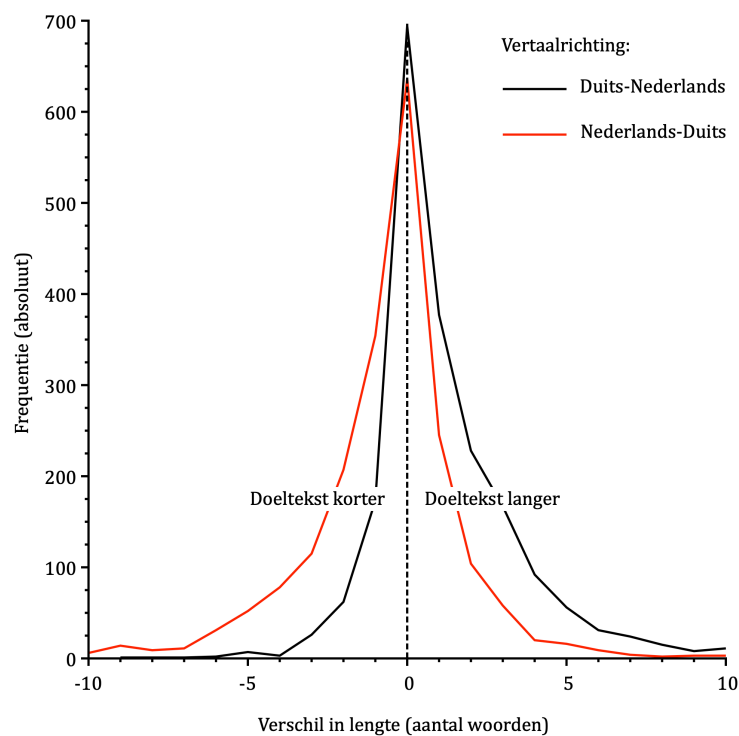
Brouwers, 1981, blz. 81.

Gemiddeld waren de Nederlandse brontekstsegmenten ‘verhalend proza’ +1,9 woorden (95%BI: 1,1–2,8) langer dan de Duitse brontekstsegmenten (zie ook: Figuur H2).

3.2.2 Lengte van de doelttekstsegmenten

Duits–Nederlandse vertaalrichting. De mediane lengte (IQR) van de doelttekstsegmenten in Duits–Nederlandse vertaalrichting was 12 (7–21) woorden. Bij 14% van de segmenten was de Nederlandse doelttekst korter dan de Duitse brontekst en bij 51% langer (Figuur 7). Bij 35% waren de bron- en doelttekst even lang.

Het gemiddelde verschil (95%BI) tussen doelttekst en brontekst bedroeg +1,2 (+1,1 tot +1,3) woorden (doelttekst min brontekst) met een minimum van –9 woorden en een maximum van +23 woorden. Dit verschil was statistisch significant ($p < 0,001$).

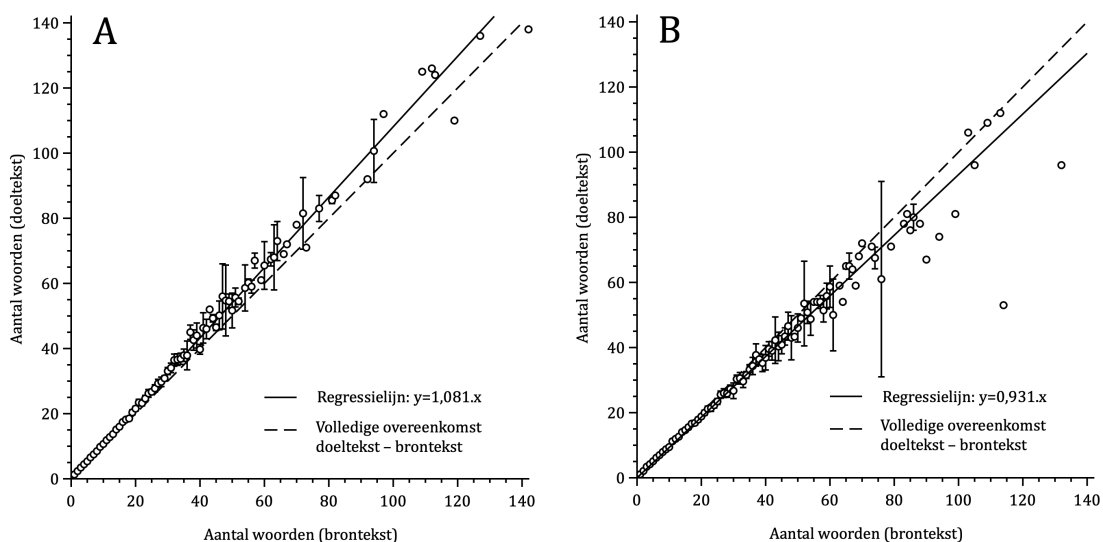

Figuur 7: Frequentieverdeling van het verschil in lengte tussen de gealigneerde doelttekst- en brontekstsegmenten (verhalend proza). Voor de leesbaarheid is het bereik van de x-as beperkt tot –10/+10. Dit bereik omvat 99% van de segmenten. In Duits–Nederlandse vertaalrichting zijn 22 segmenten niet afgebeeld: alle met verschil in aantal woorden $> +10$. In Nederlands–Duitse vertaalrichting zijn 22 segmenten niet

afgebeeld: 19 met verschil in aantal woorden < -10 ; 3 met verschil in aantal woorden $> +10$.

Als de analyse werd uitgevoerd per prozawerk, werd bij de vertaling van elk prozawerk uit het Duits in het Nederlands een toename van het aantal woorden gezien. Deze toename varieerde tussen +3% en +15% (Tabel J3). In vergelijking met het totale aantal woorden van de Duitse bronteksten in het deelcorpus was het totale aantal woorden van de Nederlandse doeltteksten 8% hoger (+8%).

Bij regressieanalyse werd een vergelijkbaar resultaat gevonden. Er bestond er een lineair verband tussen de lengte van de doelttekst- en brontekstsegmenten (Figuur 8A). De regressiecoëfficiënt (95%BI) in Duits-Nederlandse vertaalrichting bedroeg 1,081 (1,077–1,086).

Figuur 8: Aantal woorden in de doelttekstsegmenten afgezet tegen het aantal woorden in de gealigneerde brontekstsegmenten (verhalend proza). **A.** Vertaalrichting Duits–Nederlands: regressielijn: b (95%BI) = 1,081 (1,077–1,086); R^2 (gecorrigeerd) = 0,99. **B.** Vertaalrichting Nederlands–Duitse: regressielijn: b (95%BI) = 0,931 (0,926–0,937); R^2 (gecorrigeerd) = 0,98.

Nederlands–Duitse vertaalrichting. De mediane lengte (IQR) van doelttekstsegmenten in Nederlands–Duitse vertaalrichting was 13 (7–21) woorden. Bij 45% van de segmenten was de Duitse doelttekst korter dan de Nederlandse brontekst en bij 23% langer (Figuur 7). Bij 32% van de segmenten waren de doel- en brontekst even lang. Het gemiddelde verschil

(95%BI) bedroeg $-0,8$ ($-0,9$ tot $-0,7$) woorden (doeltekst min brontekst) met een minimum van -61 woorden en een maximum van $+11$ woorden.

Als de analyse werd uitgevoerd per prozawerk, werd bij de vertaling van elk prozawerk van het Nederlands naar Duits een afname van het aantal woorden gezien. Deze afname varieerde tussen -11% en -1% (Tabel J4). In vergelijking met het totale aantal woorden van de Nederlandse bronteksten was het totale aantal woorden van de Duitse doelteksten 5% lager (-5%) in het deelcorpus 'verhalend proza'.

Bij regressieanalyse werd een vergelijkbaar resultaat gevonden. Voor de Nederlands-Duitse vertaalrichting bestond er een lineair verband tussen de lengte van de doeltekst- en brontekstsegmenten (Figuur 8B). De regressiecoëfficiënt (95%BI) in Nederlands-Duitse vertaalrichting bedroeg $0,931$ ($0,926-0,937$).

3.2.3 Veranderingen bij vertaling en effect op de lengte van de doeltekst

Duits-Nederlandse vertaalrichting. De grootste afname in lengte van een segment bij vertaling van verhalend proza uit het Duits in het Nederlands bedroeg -9 woorden (voorbeeld 24). De grootste toename bedroeg $+23$ woorden (voorbeeld 25). In beide segmenten kon de verandering in lengte worden verklaard door een combinatie van veranderingen die bij vertaling waren opgetreden.

(24) Brontekst (119 woorden)^{a,b}

Sie fragt auch [nach dem]₁ Karl, dem Mann der Gertrud, ob [er]₁ [denn]₂ noch lebe, der damals das Kind so ungeschickt [gehalten habe]₃ und so schweigsam [gewesen sei]₄, sie fragt, ob sie [denn]₅ noch mehr Kinder geboren hätte – ja, zwei, sagt [die]₆ Gertrud, und [.]₇ verstummt gleich wieder –, und ob es ihr bei den anderen Geburten besser gegangen sei, als bei dieser Geburt des Franz, als sie [so]₈ [geschrien habe]₉ vor [Schmerzen]₁₀, [und es vierzehn Stunden gedauert habe,]₁₁ indes ihrer, der Luis, [schon längst]₁₂ [auf der Welt]₁₃ war, ob sie noch wisse, wie dann der Arzt [gekommen sei]₁₄ und [gesagt habe]₁₅, [.]₁₆ [man müsse]₁₇ das Kind [herausschneiden]₁₇, und sie das nicht gewollt und [dann]₁₈ [schließlich]₁₉ [den]₂₀ Franz doch [so]₂₁ geboren habe.

Doeltekst (110 woorden)^{a,b}

Ze vraagt ook []₁ of Karl []₂ nog leeft, de man van Gertrud, die het kind toen zo onhandig [vasthield]₃ en zo stil [was]₄. Ze vraagt of ze []₅ nog meer kinderen heeft gekregen – ja, twee, zegt []₆ Gertrud en [ze]₇ zwijgt meteen weer –, en of het haar bij de andere bevallingen beter is vergaan dan bij de geboorte van Franz, toen ze [veertien uur]₈ [heeft liggen schreeuwen]₉ van [de pijn]₁₀, []₁₁ terwijl haar eigen Luis [allang]₁₂ [geboren]₁₃ was. Of ze nog weet dat de dokter toen [kwam]₁₄ en [zei]₁₅ [dat]₁₆ het kind [met de keizersnee verlost moest worden]₁₇ en zij dat niet wilde en []₂₀ Franz []₁₈ [ten slotte]₁₉ toch [op de gewone manier]₂₁ heeft gekregen.

Erpenbeck, 2001, blz. 86.

Erpenbeck, 2002, blz. 95.

^a Tekstdelen met onderstreping: doelttekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doelttekst korter.

^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 9.

(25) **Brontekst (48 woorden)^{a,b}**

– [Insgesamt]₁ herrschte in jenen Monaten also doch []₂ die schöne Selbstverständlichkeit; ein Gleichmaß aus [verbohrtem Tagewerk]₃ und [gelösten Feierabenden]₄, aus formen-freidenkendem [Insichgekehrtsein]₅ und formloser [Hinwendung]₆, [überhaupt]₇ aus Tagen und Abenden, wie sie der Erwachsene [dem Kind]₈ später nie wieder zukommen lassen konnte, höchstens bei [manchen]₉ []₁₀ kürzeren Aufenthalten am Meer.

Handke, 1981, blz. 44.

^a Tekstdelen met onderstreping: doelttekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doelttekst korter.

^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 10.

Doelttekst (71 woorden)^{a,b}

– [Over het geheel genomen]₁ heerste in die maanden dus toch [wel]₂ de mooie vanzelfsprekendheid; een gelijkmatigheid van [vastblijven in het werk overdag]₃ en [loslaten van de spanning 's avonds]₄, van vormen-vrijdenkend [in zichzelf gekeerd zijn]₅ en vormeloos [naar buiten toegekeerd zijn]₆, van [in het algemeen]₇ dagen en avonden, zoals de volwassene die later nooit meer [aan het kind]₈ kon doen toekomen, hoogstens [af en toe]₉ tijdens [een]₁₀ kort verblijf aan zee.

Handke, 1985, blz. 34.

In voorbeeld 24 werden in totaal 21 veranderingen gevonden die een effect hadden op het aantal woorden in het doelttekstsegment (Tabel 9): 15 hiervan waren grammaticaal (71%), 3 semantisch (14%) en 1 pragmatisch (5%). Twee veranderingen (10%) konden niet volgens de classificatie van Chestermann worden beschreven. Bij 17 veranderingen (81%) bestonden meerdere mogelijkheden voor een correcte en equivalente vertaling.

In voorbeeld 25 werden in totaal 10 veranderingen gevonden met een effect op het aantal woorden in het doelttekstsegment (Tabel 10): 3 hiervan waren grammaticaal (30%) en 6 semantisch (60%). Eén verandering (10%) kon niet volgens de classificatie van Chestermann worden beschreven. Bij 9 veranderingen (90%) bestonden meerdere mogelijkheden voor een correcte en equivalente vertaling.

In geen van de twee voorbeelden werd een verandering gevonden die samenhang met een samenvoeging van voorzetsel en lidwoord, een genitiefvorm of een samenstelling in de Duitse brontekst.

Tabel 9: Veranderingen van brontekst naar doelttekst in voorbeeld 24 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Andere zinsconstructie	Grammaticaal	-3	Ja
2.	Partikel vervallen	Grammaticaal	-1	Ja
3.	Andere werkwoordstijd	Grammaticaal	-1	Ja
4.	Andere werkwoordstijd	Grammaticaal	-1	Ja
5.	Partikel vervallen	Grammaticaal	-1	Ja
6.	Lidwoord vervallen	Grammaticaal	-1	Nee
7.	Persoonlijk voornaamwoord toegevoegd	Grammaticaal	+1	Ja
8.	Andere zinsconstructie	Grammaticaal	+1	Ja
9.	Ander werkwoordelijk gezegde	Grammaticaal	+1	Ja
10.	Lidwoord toegevoegd	Grammaticaal	+1	Nee
11.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-6	Ja
12.	Andere schrijfwijze	— ^b	-1	Ja
13.	Frase vervangen door een woord	Semantisch	-2	Ja
14.	Andere werkwoordstijd	Grammaticaal	-1	Ja
15.	Andere werkwoordstijd	Grammaticaal	-1	Ja
16.	Voegwoord toegevoegd	Grammaticaal	+1	Nee
17.	Andere frase	Semantisch	+3	Ja
18.	Bijwoord vervallen	Grammaticaal	-1	Ja
19.	Andere schrijfwijze	— ^b	+1	Ja
20.	Lidwoord vervallen	Grammaticaal	-1	Nee
21.	Woord vervangen door frase	Semantisch	+3	Ja
Totaal (woorden):			-9	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

^b Geen categorie in classificatie volgens Chesterman.

Tabel 10: Veranderingen van brontekst naar doelttekst in voorbeeld 25 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Woord vervangen door frase	Semantisch	+3	Ja
2.	Partikel toegevoegd	Grammaticaal	+1	Ja
3.	Parafrase gebruikt	Semantisch	+3	Ja
4.	Parafrase gebruikt	Semantisch	+4	Ja
5.	Andere schrijfwijze	— ^b	+3	Nee
6.	Parafrase gebruikt	Semantisch	+3	Ja
7.	Woord vervangen door frase	Semantisch	+2	Ja
8.	Voorzetsel toegevoegd	Grammaticaal	+1	Ja
9.	Woord vervangen door frase	Semantisch	+2	Ja
10.	Lidwoord toegevoegd	Grammaticaal	+1	Ja
Totaal (woorden):			+23	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

^b Geen categorie in classificatie volgens Chesterman.

Nederlands-Duits. De grootste afname in lengte van een segment bij vertaling van verhalend proza uit het Nederlands in het Duits bedroeg -61 woorden (voorbeeld 26).

De afname in lengte kon worden verklaard door een combinatie van veranderingen die bij de vertaling waren opgetreden (Tabel 11). Het viel echter op dat in 8 van de 16 gevallen (50%) informatie was weggelaten en in 3 gevallen (19%) een frase. Verder viel op dat de lengte het sterkst afnam bij 5 segmenten die elk uit het werk van Hertmans (2013; 2014) kwamen: -61, -36, -30, -23 en -22 woorden (zie ook: Bijlage L).

(26) **Brontekst (114 woorden)^{a,b}**

Op het portret van Schubert dat Wilhelm August Rieder [in 1875]₁ schilderde [(dat wil zeggen bijna)₂ vijftig jaar na Schuberts dood, [op basis van een pastel van een halve eeuw tevoren),]₃ [staat de componist afgebeeld met]₄ een schrijfveder in de rechterhand, [zijn]₅ elleboog rust op een partituur; de [toen achtentwintigjarige]₆ componist [kijkt]₇ [zelfverzekerd]₈, [ziet er gezond en welgezind uit]₉, [hij draagt]₁₀ een grote zwarte strik [op een smetteloos wit overhemd]₁₁. [Hij had in die periode

Doelttekst (53 woorden)^{a,b}

Auf dem Porträt, das Wilhelm August Rieder []₁ von Schubert []₂ fünfzig Jahre nach dessen Tod malte, []₃ []₄ [blickt]₇ der []₆ Komponist []₈, in der Hand eine Schreibfeder, []₅ Ellenbogen auf eine Partitur gestützt []₉ [und um den Hals]₁₀ eine große, schwarze Halsschleife []₁₁, []₁₂ []₁₃ so selbstbewusst [drein]₇, wie mein Großvater das []₁₄ [gerne getan hätte]₁₅ auf seinem irgendwie missglückten Selbstporträt [mit Malerpalette]₁₆.

een aanbieding voor het ambt van hofcomponist afgewezen om vrij en ongebonden te blijven,]¹² [en hij poseert]¹³ zo zelfbewust als mijn grootvader dat [zelf]¹⁴ [probeerde]¹⁵ op zijn enigszins mislukte zelfportret [waarop hij zijn schilderspalet in de linkerhand geklemd houdt]¹⁶.

Hertmans, 2013, blz. 326.

Hertmans, 2014, blz. 312.

^a Tekstdelen met onderstreping: doelttekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doelttekst korter.

^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 11.

Tabel 11: Veranderingen van brontekst naar doelttekst in voorbeeld 26 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-2	Ja
2.	Frase weggelaten	Pragmatisch	-4	Ja
3.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-10	Ja
4.	Frase weggelaten	Pragmatisch	-5	Ja
5.	Bezittelijk voornaamwoord weggelaten	Grammaticaal	-1	Ja
6.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-2	Ja
7.	Scheidbaar werkwoord gebruikt in doelttekst	Grammaticaal	+1	Nee ^b
8.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-1	Ja
9.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-6	Ja
10.	Frase vervangen door frase met andere betekenis	Semantisch	+2	Ja
11.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-5	Ja
12.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-19	Ja
13.	Frase weggelaten	Pragmatisch	-3	Ja
14.	Aanwijzend voornaamwoord weggelaten	Grammaticaal	-1	Ja
15.	Andere werkwoordstijd	Grammaticaal	+2	Ja
16.	Informatie weggelaten	Pragmatisch	-7	Ja
Totaal (woorden):			-61	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

^b Alternatieven hebben hetzelfde effect, bijvoorbeeld: aussehen, dreinschauen, ausschauen.

Als deze 5 segmenten uit Hertmans (2013; 2014) buiten beschouwing werden gelaten, bedroeg de grootste afname in lengte van een segment bij vertaling van het Nederlands naar het Duits 20 woorden (-20) (voorbeeld 27). Ook in dit voorbeeld kon de afname van het aantal woorden worden verklaard door een combinatie van veranderingen bij vertaling.

(27) **Brontekst (94 woorden)^{a,b}**

Het [zijn]₁ heilige, bezwerende [codewoorden]₂ [geworden]₁ tussen mijn moeder en mij, die [₃] tot enige jaren voor haar dood [honderden keren]₄ afscheid [van elkaar]₅ [zijn blijven nemen]₆, omdat wij beiden waren zoals de wind die [eigenlijk]₇ alleen zo nu en dan [maar eens]₈ komt neergestreken, voortdurend [komende van en onderweg naar elders]₉, – en tot [de laatste keren dat wij de woorden tegen elkaar zeiden]₁₀ hebben wij erbij gelachen, al was het ten slotte alleen nog [maar]₁₁ met onze ogen, en [zou]₁₂ het passender [zijn geweest]₁₂ als wij [er]₁₃ [ten slotte]₁₄ [één keer]₁₅ [bij]₁₃ hadden gejanikt.

Brouwers, 1981, blz. 28.

Doeltekst (74 woorden)^{a,b}

Es [sind]₁ heilige, beschwörende [Worte, ein Code]₂ zwischen meiner Mutter und mir, die [wir]₃ bis einige Jahre vor ihrem Tod [hundertmal]₄ []₅ Abschied [genommen haben]₆, weil wir beide wie der Wind waren, der sich []₇ nur hin und wieder []₈ legt, immer [unterwegs von hier nach dort]₉ – und bis [zuletzt]₁₀ haben wir dabei gelacht, auch wenn es zum Schluß nur noch []₁₁ mit den Augen war, und es richtiger [gewesen wäre]₁₂, wenn wir [wenigstens]₁₄ [einmal]₁₅ [dabei]₁₃ geweint hätten.

Brouwers, 1984, blz. 30.

^a Tekstdelen met onderstreping: doeltekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doeltekst korter.

^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 12.

In voorbeeld 27 werden in totaal 15 veranderingen gevonden die een effect hadden op de lengte van het doeltekstsegment (Tabel 12): 10 hiervan waren semantisch (67%) en 5 grammaticaal (33%). Bij 10 veranderingen (67%) bestonden meerdere mogelijkheden voor een correcte en equivalenten vertaling.

Er werden in voorbeeld 27 geen veranderingen gevonden die waren gerelateerd aan een samenvoeging van voorzetsel en lidwoord, een genitiefvorm of een samenstelling in de Duitse doeltekst.

Tabel 12: Veranderingen van brontekst naar doelttekst in voorbeeld 27 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Andere werkwoordstijd (ander hoofdwerkwoord)	Grammaticaal	-1	Ja
2.	Woord vervangen door frase	Semantisch	+2	Ja
3.	Persoonlijk voornaamwoord ingevoegd	Grammaticaal	+1	Nee
4.	Frase vervangen door een woord	Semantisch	-1	Ja
5.	Frase vervallen	Semantisch	-2	Ja
6.	Constructie met 'blijven' + infinitief veranderd	Grammaticaal	-1	Nee
7.	Woord vervallen	Semantisch	-1	Ja
8.	Frase vervallen	Semantisch	-2	Ja
9.	Frase vervangen door andere frase	Semantisch	-1	Ja
10.	Frase vervangen door een woord	Semantisch	-9	Ja
11.	Woord vervallen	Semantisch	-1	Ja
12.	Gebruik van conjunctief in doelttekst	Grammaticaal	-1	Nee
13.	Scheidbaar (voornaamwoordelijk) bijwoord samengevoegd	Grammaticaal	-1	Nee
14.	Frase vervangen door een woord	Semantisch	-1	Ja
15.	Frase vervangen door een woord	Semantisch	-1	Nee
Totaal (woorden):			-20	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

De grootste toename in lengte bij vertaling van verhalend proza uit het Nederlands in het Duits bedroeg 11 woorden (+11). Deze werd in 3 segmenten gevonden (voorbeeld 28-30).

- (28) **Brontekst (9 woorden)^{a,b}**
 Garnaal Zoveel [wuifde]₁ [Mijnsheren-lands Ratan]₂ [weg]₁, [hij sprak Frans]₃.
Krabbé, 1997, blz. 108.
- Doeltekst (20 woorden)^{a,b}**
 Garnele Zufall [gab mit einer Geste zu verstehen]₁, [daß Mijnsherenland]₂ [nicht]₁ [Ratan sprechen müsse]₂, [man würde in Französisch miteinander reden]₃.
Krabbé, 1999.
- ^a Tekstdelen met onderstreping: doeltekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doeltekst korter.
^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 13.
- (29) **Brontekst (11 woorden)^{a,b}**
 Als het zou blijft sneeuwen, moeten we straks de schapen [verweiden]₁.
Bakker, 2006, blz. 135.
- Doeltekst (22 woorden)^{a,b}**
 Wenn es weiter so schneit, müssen wir die Schafe bald [von der Koppel bei der Mühle auf die Koppel hier vorn holen]₁.
Bakker, 2008.
- ^a Tekstdelen met onderstreping: doeltekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doeltekst korter.
^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 14.
- (30) **Brontekst (37 woorden)^{a,b}**
 Erg overtuigend [was]₁ [haar nieuwe identiteit]₂ [₃ niet, zo bleek [toen een oogarts]₄ die [₅ een recept voor een [₆ bril uitschreef, [₇ [haar aanbod om te betalen]₈ [wegwuifde]₉. Ach [₁₀ [mevrouw]₁₁, u [zult]₁₂ uw geld wel beter [kunnen gebruiken]₁₂,¹ zei hij.
Van der Zijl, 2004, blz. 134.
- Doeltekst (48 woorden)^{a,b}**
 Sehr überzeugend [schien]₁ [sie in ihrer neuen Identität]₂ [allerdings]₃ nicht [zu sein]₁, wie [ein Besuch bei einem Augenarzt]₄ zeigte. Der schrieb [ihr]₅ ein Rezept für eine [neue]₆ Brille, [und]₇ [als sie bezahlen wollte]₈ [₉, sagte er: "Ach, [lassen Sie mal]₁₀, [junge Frau]₁₁, Sie [können]₁₂ Ihr Geld sicher besser [gebrauchen]₁₂."
Van der Zijl, 2006.
- ^a Tekstdelen met onderstreping: doeltekst langer. Tekstdelen zonder onderstreping: doeltekst korter.
^b Subscript nummers corresponderen met de regelnummers in Tabel 15.

In deze drie voorbeelden (28–30) werden in totaal 16 veranderingen gevonden die bij de vertaling van het Nederlands naar het Duits waren opgetreden. Hiervan waren er 11 een semantische verandering (69%) en 5 een grammaticale verandering (31%). Bij 15 veranderingen (%) waren er meerdere mogelijkheden voor een correcte en equivalenten vertaling.

Er werden in deze voorbeelden geen veranderingen gevonden die waren gerelateerd aan een samenvoeging van voorzetsel en lidwoord, een genitiefvorm of een samenstelling in de Duitse doeltekst.

Tabel 13: Veranderingen van brontekst naar doelttekst in voorbeeld 28 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Twee delen van scheidbaar werkwoord vervangen door een frase	Semantisch	+5	Ja
2.	Parafrase gebruikt	Semantisch	+3	Ja
3.	Parafrase gebruikt	Semantisch	+3	Ja
Totaal (woorden):			+11	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

Tabel 14: Veranderingen van brontekst naar doelttekst in voorbeeld 29 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Parafrase gebruikt	Semantisch	+11	Nee ^b
Totaal (woorden):			+11	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

^b Alternatieven hebben hetzelfde effect, omdat 'verweiden' niet met 1 woord van het Nederlands naar het Duits kan worden vertaald (Van Dale, 2021).

Tabel 15: Veranderingen van brontekst naar doelttekst in voorbeeld 30 en hun effect op de lengte van het segment.

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
1.	Ander werkwoordelijk gezegde	Grammaticaal	+2	Ja
2.	Frase vervangen door andere frase	Semantisch	+2	Ja
3.	Bijwoord ingevoegd	Grammaticaal	+1	

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 15: vervolg)

Nr.	Verandering van brontekst naar doelttekst	Classificatie ^a	Effect op lengte (woorden)	Andere vertaling mogelijk?
4.	Frase vervangen door andere frase (in samenhang met andere syntax)	Semantisch	+2	Ja
5.	Persoonlijk voornaamwoord ingevoegd	Grammaticaal	+1	Ja
6.	Bijvoeglijk naamwoord ingevoegd	Semantisch	+1	Ja
7.	Voegwoord ingevoegd	Grammaticaal	+1	Ja
8.	Frase vervangen door andere frase (in samenhang met andere syntax)	Semantisch	-1	Ja
9.	Werkwoord vervallen	Semantisch	-1	Ja
10.	Frase ingevoegd	Semantisch	+3	Ja
11.	Bijvoeglijk naamwoord ingevoegd	Semantisch	+1	Ja
12.	Andere werkwoordstijd	Grammaticaal	-1	Ja
Totaal (woorden):			+11	

^a Classificatie (hoofdcategorieën) volgens Chesterman (2010; 2016, pp. 89-109).

^b Geen categorie in classificatie volgens Chesterman.

3.2.4 Indeling in categorieën

Op grond van het verschil in lente tussen doelttekst- en brontekstsegmenten werd het deelcorpus 'verhalend proza' ingedeeld in vier categorieën (Tabel 16).

Voor de analyse van het verband tussen verschil in lengte en frequentie van samenvoegingen voorzetsel-lidwoord werd gebruikt gemaakt van het volledige deelcorpus (§ 3.2.5). Voor de analyse van het verband tussen verschil in lengte en frequentie van genitiefvormen (§ 3.2.6), en verschil in lengte en frequentie van samenstellingen (§ 3.2.7) werd gebruik gemaakt van de random samples (zie ook: § 2.3).

Tabel 16: Indeling van segmenten in vier categorieën gebaseerd op het verschil in lengte tussen doelttekst en brontekst (deelcorpus ‘verhalend proza’).

Vertaalrichting	Categorie				Totaal
	1	2	3	4	
<i>Duits-Nederlands</i>					
Vershil in aantal woorden, min/max ^a	-9/-1	0/0	+1/+2	+3/+23	-9/+23
Deelcorpus					
Segmenten (n)	275	694	605	426	2.000
Woorden Duits (n) ^b	4.555	6.503	8.298	11.148	30.504
Random sample					
Segmenten (n)	200	200	200	200	800
Woorden Duits (n) ^b	3.169	1.816	2.745	5.472	13.202
<i>Nederlands-Duits</i>					
Vershil in aantal woorden, min/max ^a	-61/-3	-2/-1	0/0	+1/+22	-61/+22
Deelcorpus					
Segmenten (n)	335	561	636	468	2.000
Woorden Duits (n) ^c	8.478	8.981	6.749	8.594	32.802
Random sample					
Segmenten (n)	200	200	200	200	800
Woorden Duits (n) ^c	5.180	3.104	2.115	3.613	14.012

^a Verschil in lengte berekend als doelttekst min brontekst.

^b Aantal woorden in Duitse bronteksten.

^c Aantal woorden in Duitse doeltteksten.

3.2.5 Frequentie van samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord

Duits-Nederlandse vertaalrichting. In totaal werden er 422 samenvoegingen voorzetsel-lidwoord gevonden in de Duitse bronteksten (Tabel 17). Dit kwam overeen met een gestandaardiseerde frequentie (95%BI) van 13,83 (12,36–15,31) per 1000 woorden. De meest voorkomende samenvoegingen waren ‚im‘, ‚am‘ en ‚zum‘: resp. 5,34 (4,52–6,16), 2,49 (1,93–3,05) en 1,80 (1,21–2,39) per 1000 woorden (Tabel 17).

Er werden 2 samenvoegingen gevonden die doorgaans alleen in de spreektaal voorkomen, beide in zeer lage frequentie: ‚unterm‘, gestandaardiseerde frequentie (95%BI): 0,07 (0,00–0,16); en ‚vorm‘, gestandaardiseerde frequentie (95%BI): 0,03 (0,00–0,10).

Tabel 17: Absolute en gestandaardiseerde frequentie van samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord in Duitstalig verhalend proza per vertaalrichting.

Vertaalrichting	Frequentie			
	Absoluut (%)		Gestandaardiseerd (95%BI)	
Duits-Nederlands				
Woorden (n)	30.504		1.000	
Samenvoeging (n)				
am	76	(18,0)	2,49	(1,93–3,05)
ans	2	(0,5)	0,07	(0,00–0,16)
aufs	5	(1,2)	0,16	(0,03–0,30)
beim	16	(3,8)	0,52	(0,20–0,85)
durchs	2	(0,5)	0,07	(0,00–0,16)
fürs	1	(0,2)	0,03	(0,00–0,10)
im	163	(38,6)	5,34	(4,52–6,16)
ins	24	(5,7)	0,79	(0,46–1,11)
überm	0	(0,0)	—	
ums	0	(0,0)	—	
unterm	2	(0,5)	0,07	(0,00–0,16)
vom	37	(8,8)	1,21	(0,79–1,64)
vorm	1	(0,2)	0,03	(0,00–0,10)
vors	0	(0,0)	—	
zum	55	(13,0)	1,80	(1,21–2,39)
zur	38	(9,0)	1,25	(0,85–1,64)
Totaal	422	(100,0)	13,83	(12,36–15,31)
Nederlands-Duits				
Woorden (n)	32.802		1.000	
Samenvoeging (n)				
am	71	(16,9)	2,16	(1,65–2,68)
ans	4	(1,0)	0,12	(0,00–0,24)

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 17: vervolg)

Vertaalrichting	Frequentie			
	Absoluut (%)		Gestandaardiseerd (95%BI)	
aufs	13	(3,1)	0,40	(0,18–0,61)
beim	14	(3,3)	0,43	(0,21–0,64)
durchs	3	(0,7)	0,09	(0,00–0,18)
fürs	0	(0,0)	—	
im	146	(34,8)	4,45	(3,72–5,18)
ins	39	(9,3)	1,19	(0,82–1,55)
überm	1	(0,2)	0,03	(0,00–0,09)
ums	2	(0,5)	0,06	(0,00–0,15)
unterm	1	(0,2)	0,03	(0,00–0,09)
vom	28	(6,7)	0,85	(0,55–1,16)
vorm	1	(0,2)	0,03	(0,00–0,09)
vors	1	(0,2)	0,03	(0,00–0,09)
zum	64	(15,3)	1,95	(1,46–2,44)
zur	32	(7,6)	0,98	(0,64–1,31)
Totaal	420	(100,0)	13,64	(12,80–14,11)

De frequentie van samenvoegingen was het laagst in categorie 1 en 2 en nam toe in categorie 3 en 4 (Figuur 9A). In categorie 1 en 2 was de gestandaardiseerde frequentie (95%BI) gelijk aan 9,00 (5,93–12,07) resp. 7,53 (5,23–9,84), en in categorie 3 en 4 gelijk aan 16,75 (13,98–19,52) resp. 17,31 (14,53–20,09) per 1000 woorden.

De frequenties in de vier categorieën verschilden statistisch significant van elkaar ($p < 0,001$). De stijgende trend over de vier categorieën was eveneens statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van samenvoegingen en het verschil in lengte tussen doel- en brontekstsegmenten bedroeg +0,25 ($p < 0,001$).

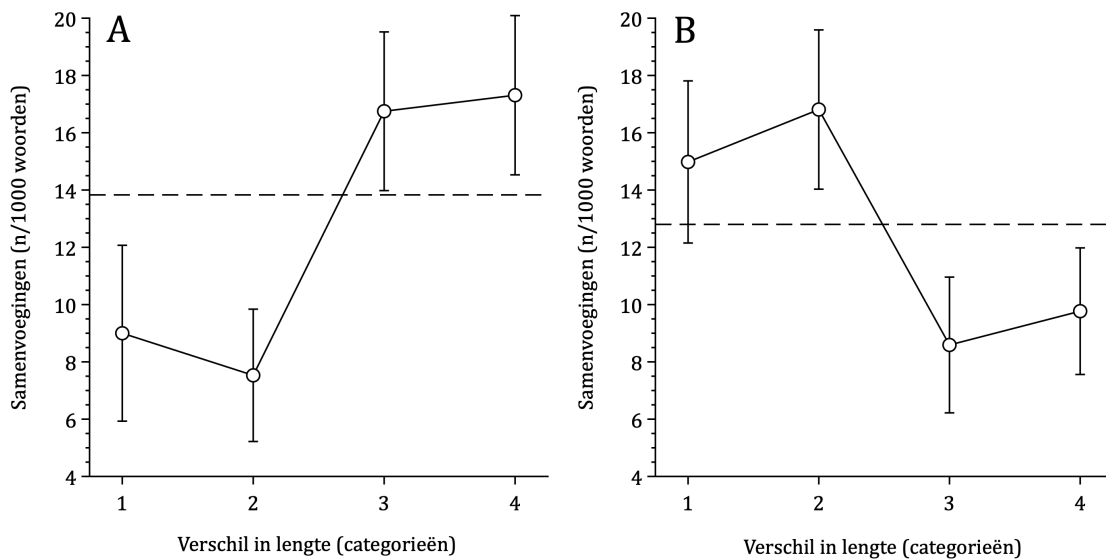
Nederlands–Duitse vertaalrichting. In de Duitse doelteksten werden in totaal 420 samenvoegingen voorzetsel–lidwoord gevonden (Tabel 17). Dit kwam overeen met een gestandaardiseerde frequentie (95%BI) van 13,64 (12,80–14,11) per 1000 woorden. De frequentie in Nederlands–Duitse vertaalrichting verschilde statistisch niet significant van de frequentie in Duits–Nederlandse vertaalrichting ($p = 0,88$).

De meest voorkomende samenvoegingen waren ‚im‘, ‚am‘ en ‚ins‘: resp. 4,45 (3,72–5,18), 2,16 (1,65–2,68) en 1,19 (0,82–1,55) per 1000 woorden (Tabel 17). Er werden 4

samenvoegingen gevonden die doorgaans alleen in de spreektaal voorkomen, alle vier in zeer lage frequentie: ‚überm‘, ‚unterm‘, ‚vorm‘ en ‚vors‘. Voor elk van deze vier samenvoegingen bedroeg de gestandaardiseerde frequentie (95%BI): 0,03 (0,00–0,09) per 1000 woorden.

De frequentie van samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord was het hoogst in categorie 1 en categorie 2 en nam af in categorie 3 en 4 (Figuur 9B). De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) bedroeg 14,98 (12,15–17,81) in categorie 1 en 16,81 (14,03–19,60) in categorie 2 (per 1000 woorden). In categorie 3 en 4 bedroeg zij 9,77 (7,56–11,99) resp. 12,80 (11,49–14,11).

De frequenties in de vier categorieën verschilden statistisch significant van elkaar ($p < 0,001$). De dalende trend over de vier categorieën was eveneens statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van samenvoegingen en het verschil in lengte tussen doel- en brontekstsegmenten bedroeg $-0,15$ ($p < 0,001$).

Figuur 9: Gestandaardiseerde frequentie van samenvoegingen voorzetsel–lidwoord in Duitstalig verhalend proza afgezet tegen het verschil in lengte tussen gealigneerde doeltekst- en brontekstsegmenten (categorieën). Verticale balkjes: 95%BI. Onderbroken lijn: gemiddelde per vertaalrichting. **A.** Vertaalrichting Duits–Nederlands: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 155,528$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 827.835,500$, $z = 10,996$, $p < 0,001$; $r_s = +0,25$ ($p < 0,001$). **B.** Vertaalrichting Nederlands–Duits: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 91,952$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 667.945,000$, $z = -7,251$, $p < 0,001$; $r_s = -0,15$ ($p < 0,001$).

3.2.6 Frequentie van genitiefvormen

Duits-Nederlandse vertaalrichting. In het random sample van de Duitstalige bronteksten werd in totaal 232 keer een genitiefvorm gevonden. Dit kwam overeen met een gestandaardiseerde frequentie (95%BI) van 17,57 (14,54–20,60) per 1000 woorden (Tabel 18). In 62% van de gevallen betrof het de genitiefvorm van een bepaald of onbepaald lidwoord, in ruim 23% de genitiefvorm van een voornaamwoord en in ruim 4% de genitiefvorm van een adjectief. Daarnaast werd 21 keer (9,1%) een eigennaam met een genitief-s gevonden (Tabel 18). In 1 geval (0,4%) was de eigennaam met genitief-s achter het bijbehorende substantief geplaatst (voorbeeld 31).

Tabel 18: Absolute en gestandaardiseerde frequentie van genitiefvormen in Duitstalig verhalend proza per vertaalrichting.

Vertaalrichting	Frequentie	
	Absoluut (%)	Gestandaardiseerd (95%BI)
Duits-Nederlands		
Woorden (n)	13.202	1.000
Genitiefvormen, totaal (n)	232 (100)	17,57 (14,54–20,60)
Woordsoort (n)		
Lidwoord	144 (62,0)	10,91 (8,79–13,03)
Voornaamwoord		
Aanwijzend	6 (2,6)	0,45 (0,08–0,83)
Bezittelijk	37 (15,9)	2,80 (1,82–3,79)
Betrekkelijk	12 (5,2)	0,91 (0,38–1,44)
Adjectief	10 (4,3)	0,76 (0,30–1,21)
Eigennaam met genitief-s	21 (9,1)	1,59 (0,91–2,27)
Overige	2 (0,9)	0,15 (0,00–0,38)
Nederlands-Duits		
Woorden (n)	14.012	1.000
Genitiefvormen, totaal (n)	232 (100)	16,56 (13,77–19,34)
Woordsoort (n)		
Lidwoord	145 (62,5)	10,35 (8,35–12,35)
Voornaamwoord		
Aanwijzend	3 (1,3)	0,21 (0,00–0,43)

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

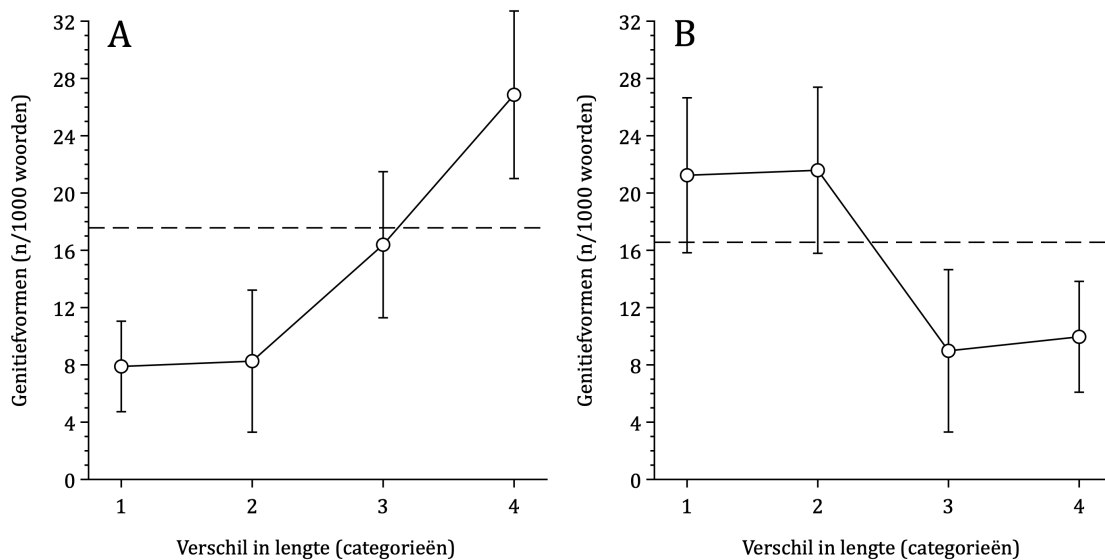
(Tabel 18: vervolg)

Vertaalrichting	Frequentie	
	Absoluut (%)	Gestandaardiseerd (95%BI)
Bezittelijk	39 (16,8)	2,78 (1,86–3,71)
Betrekkelijk	7 (3,0)	0,50 (0,14–0,86)
Adjectief	12 (5,2)	0,86 (0,36–1,36)
Eigenaam met genitief-s	24 (10,3)	1,71 (0,93–2,50)
Overige	2 (0,9)	0,60 (0,09–0,36)

(31) Beim Anblick Osamas überkam ihn sofort das schlechte Gewissen.

Fatah, 2014, blz. 75.

De frequentie (95%BI) van genitiefvormen was het laagst in categorie 1 en steeg in de daaropvolgende categorieën: van 7,89 (4,73–11,04) naar achtereenvolgens 8,26 (3,30–13,22), 16,39 (11,29–21,49) en 26,86 (21,02–32,71) per 1000 woorden (Figuur 10A). De frequenties in de vier categorieën verschilden statistisch significant van elkaar ($p < 0,001$). De stijgende trend over de vier kwartielen was ook statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van genitiefvormen in de Duitse bronteksten en het verschil in lengte tussen doel- en brontekstsegmenten bedroeg +0,33 ($p < 0,001$).

Figuur 10: Gestandaardiseerde frequentie van genitiefvormen in Duitstalig verhalend proza afgezet tegen het verschil in lengte tussen gealigneerde doelttekst- en brontekstsegmenten (categorieën). Verticale balkjes: 95%BI. Onderbroken lijn: gemiddel-

de per vertaalrichting. **A.** Vertaalrichting Duits–Nederlands: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 111,533$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 142.727,500$, $z = 8,976$, $p < 0,001$; $r_s = +0,33$ ($p < 0,001$). **B.** Vertaalrichting Nederlands–Duits: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 57,194$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 103.932,500$, $z = -6,343$, $p < 0,001$; $r_s = -0,23$ ($p < 0,001$).

Nederlands–Duitse vertaalrichting. In het random sample van de Duitstalige doeltteksten werd in totaal ook 232 keer een genitiefvorm gevonden (Tabel 18). Er bestond wat betreft de frequentie van genitiefvormen geen verschil tussen de twee vertaalrichtingen ($p = 0,95$).

In ruim 62% van de gevallen betrof het de genitiefvorm van een bepaald of onbepaald lidwoord, in ruim 21% de genitiefvorm van een voornaamwoord en in ruim 5% de genitiefvorm van een adjectief (Tabel 18). Daarnaast werd 24 keer (10%) een eigennaam met een genitief-s gevonden (Tabel 18). In 7 gevallen (3%) was de eigennaam met genitief-s achter het bijbehorende substantief geplaatst.

De frequentie van genitiefvormen (95%BI) was het hoogst in categorie 1 en categorie 2 (Figuur 10B) en bedroeg in deze categorieën resp. 21,24 (15,83–26,64) en 21,59 (14,03–19,60) per 1000 woorden. In categorie 3 en 4 daalde de frequentie. De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) in categorie 3 was gelijk aan 8,98 (3,31–14,66) en in categorie 4 gelijk aan 9,96 (6,09–13,84).

De frequenties in de vier categorieën verschilden statistisch significant van elkaar ($p < 0,001$). De dalende trend over de vier categorieën (Figuur 10B) was statistisch ook significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van genitiefvormen in de Duitse doeltteksten en het verschil in lengte tussen doel- en brontekstsegmenten bedroeg $-0,23$ ($p < 0,001$).

3.2.7 Frequentie van samenstellingen

Duits–Nederlandse vertaalrichting. In totaal werden er 489 samenstellingen gevonden in het random sample van de Duitse bronteksten (Tabel 19). De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) bedroeg 37,04 (32,04–42,04) per 1000 woorden. In vrijwel alle gevallen betrof het een specificerende samenstelling bestaande uit twee delen die samen een substantief vormden. Bij dit type samenstelling bestond het linkerlid (de determinant) in ruim 66% van de gevallen uit een substantief, in ruim 8% van de gevallen uit een verbum en in ruim 6% van de gevallen uit een adjectief (Tabel 19). Een lijst met voorbeelden van samenstellingen in het random sample van Duitse bronteksten is opgenomen in Bijlage K (Tabel K2).

Tabel 19: Absolute en gestandaardiseerde frequentie van samenstellingen in Duitstalig verhalend proza per vertaalrichting.

Vertaalrichting	Frequentie	
	Absoluut (%)	Gestandaardiseerd (95%BI)
<i>Duits-Nederlands</i>		
Woorden (n)	13.202	1.000
Samenstellingen, totaal (n)	489 (100,0)	37,04 (32,04–42,04)
Type (n)		
Specificerend ^a	488 (99,8)	36,96 (31,96–41,96)
Copulatief ^b	1 (0,2)	0,08 (0,00–0,23)
Woordsoort		
Substantief	455 (93,1)	34,46 (29,84–39,08)
Adjectief	34 (6,9)	2,58 (1,59–3,56)
Samenstellende delen, aantal (n)		
2	461 (94,3)	66,18 (60,15–72,21)
3	26 (5,3)	5,08 (3,71–6,46)
4	2 (0,4)	0,26 (0,00–0,60)
Samenstellingsvorm		
Sustantief + substantief	327 (66,9)	50,84 (45,67–56,01)
Verbum + substantief	42 (8,6)	5,69 (4,14–7,24)
Adjectief + substantief	30 (6,1)	4,22 (2,84–5,60)
Substantief + substantief + substantief	13 (2,7)	0,98 (0,45–1,51)
Substantief + adjectief	13 (2,7)	0,98 (0,45–1,51)
Eigenaam + substantief	11 (2,2)	0,83 (0,38–1,29)
Overige	53 (10,8)	4,01 (2,80–5,23)
<i>Nederlands-Duits</i>		
Woorden (n)	14.012	1.000
Samenstellingen, totaal (n)	429 (100,0)	30,62 (26,55–34,68)
Type (n)		
Specificerend	426 (99,3)	30,40 (26,33–34,47)

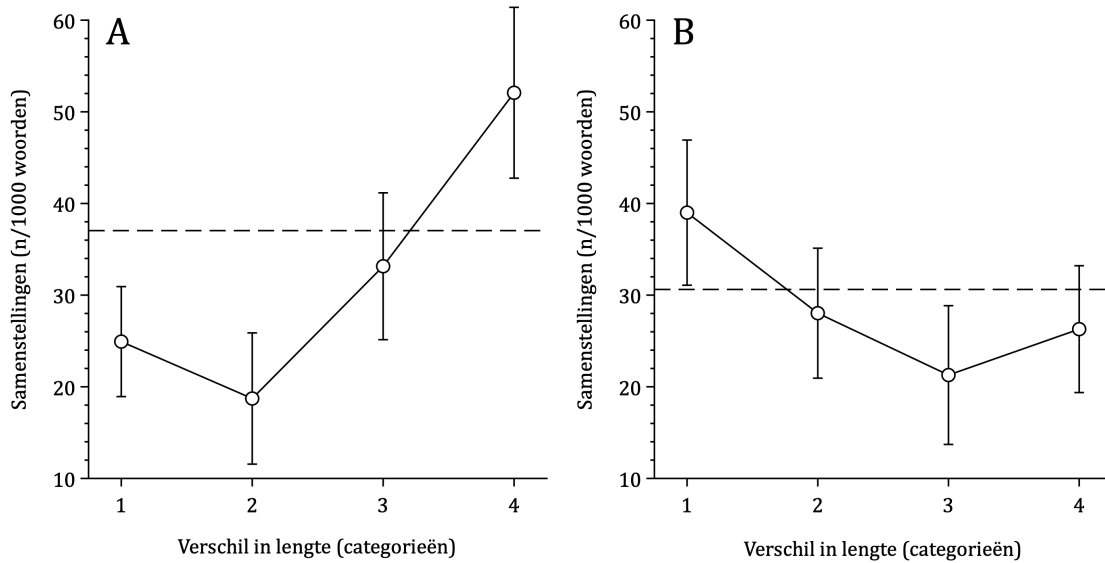
(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 19: vervolg)

Vertaalrichting	Frequentie			
	Absoluut (%)		Gestandaardiseerd (95%BI)	
Copulatief	3	(0,7)	0,21	(0,00–0,50)
Woordsoort				
Substantief	392	(91,4)	27,98	(24,26–31,69)
Adjectief	37	(8,6)	2,64	(1,71–3,57)
Samenstellende delen, aantal (n)				
2	409	(95,3)	29,91	(25,34–33,04)
3	20	(4,7)	1,43	(0,71–2,14)
4	0	(0,0)	—	
Samenstellingsvorm				
Sustantief + substantief	272	(63,4)	19,41	(16,63–22,20)
Verbum + substantief	49	(11,4)	3,50	(2,36–4,64)
Adjectief + substantief	21	(4,9)	1,50	(0,79–2,21)
Substantief + substantief + substantief	9	(2,1)	0,64	(0,21–1,07)
Substantief + adjectief	12	(2,8)	0,86	(0,36–1,36)
Eigenaam + substantief	11	(2,6)	0,79	(0,21–1,36)
Overige	55	(12,8)	3,93	(2,71–5,14)

De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) was het laagst in categorie 1 en 2 en nam toe in categorie 3 en 4: van 24,93 (18,93–30,92) resp. 18,72 (11,56–25,88) naar achtereenvolgens 33,15 (25,14–41,17) en 52,08 (42,76–61,40) per 1000 woorden (Figuur 11A).

De frequentie van samenstellingen verschilde statistisch significant in de vier categorieën ($p < 0,001$). De stijgende trend over de vier categorieën was eveneens statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van samenstellingen in de Duitse bronteksten en het verschil in lengte tussen doel- en brontekstsegmenten bedroeg +0,32 ($p < 0,001$).

Figuur 11: Gestandaardiseerde frequentie van samenstellingen in Duitstalig verhalend proza afgezet tegen het verschil in lengte tussen gealigneerde doel- en brontekstsegmenten (categorieën). Verticale balkjes: 95%BI. Onderbroken lijn: gemiddelde per vertaalrichting. **A.** Vertaalrichting Duits–Nederlands: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 131,024$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 146.879,500$, $z = 8,774$, $p < 0,001$; $r_s = +0,32$ ($p < 0,001$). **B.** Vertaalrichting Nederlands–Duits: Kruskal-Wallis toets: $\chi^2(3) = 67,067$, $p < 0,001$; Jonckheere Trend Test: $T_{JT} = 102.177,000$, $z = -5,888$, $p < 0,001$; $r_s = -0,21$ ($p < 0,001$).

Nederlands–Duitse vertaalrichting. In het random sample van de Duitse doeltteksten werden in totaal 429 samenstellingen gevonden (Tabel 19). Dit kwam overeen met een gestandaardiseerde frequentie van 30,62 (26,55–34,68) per 1000 woorden en verschilde statistisch niet significant van het aantal samenstellingen in Duits–Nederlandse vertaalrichting ($p = 0,39$).

Net als in Duits–Nederlandse vertaalrichting betrof het in Nederlands–Duitse vertaalrichting in verreweg de meeste gevallen een specificerende samenstelling bestaande uit twee delen die samen een substantief vormden (Tabel 19). De verdeling over de verschillende samenstellingsvormen was eveneens vergelijkbaar voor de twee vertaalrichtingen ($p = 0,67$).

De gestandaardiseerde frequentie (95%BI) was het hoogste in categorie 1 en daalde in de daaropvolgende categorieën: van 39,00 (31,08–46,91) naar achtereenvolgens 28,03 (20,94–35,12), 21,28 (13,71–28,84) en 26,29 (19,37–33,21) per 1000 woorden (Figuur 11B). De frequentie van samenstellingen was statistisch significant verschillend voor de

vier categorieën ($p < 0,001$). De dalende trend over de categorieën was ook statistisch significant ($p < 0,001$). De correlatiecoëfficiënt (r_s) tussen de frequentie van samenstellingen in de Duitse doelteksten en het verschil in lengte tussen doeltekst- en brontekstsegmenten bedroeg $-0,28$ ($p < 0,001$).

3.3 Samenvatting van de resultaten

Tabel 20 biedt een samenvatting van de belangrijkste kwantitatieve resultaten die in dit hoofdstuk werden gepresenteerd.

Tabel 20: Samenvatting van de kwantitatieve resultaten.

Vertaalrichting	Deelcorpus	
	Juridische teksten	Verhalend proza
Duits-Nederlands		
Relatieve verandering in lengte		
Totale deelcorpus, % verandering	+9	+8
Per conclusie/prozawerk, % verandering, min/max	+2/+19	+3/+15
Doeltekst in vergelijking met brontekst, % aantal segmenten		
Korter	21	14
Even lang	10	51
Langer	69	35
Totaal	100	100
Absolute verandering in lengte, per segment, aantal woorden		
Gemiddelde	+2,7	+1,2
95%BI	+2,4 tot +2,9	+1,1 tot +1,3
Min/max	-12/+24	-9/+23
Samenvoegingen voorzetsel-lidwoord		
Frequentie (95%BI), /1000 woorden	17,63 (15,93-19,32)	13,83 (12,36-15,31)
Trend over kwartielen/categorieën	Stijgend	Stijgend
Correlatiecoëfficiënt (r_s)	+0,11	+0,25

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 20: vervolg)

Vertaalrichting	Deelcorpus	
	Juridische teksten	Verhalend proza
Duits-Nederlands		
Genitiefvormen		
Frequentie (95%BI), /1000 woorden	59,54 (53,90–65,19)	17,57 (14,54–20,60)
Trend over kwartielen/categorieën	Stijgend	Stijgend
Correlatiecoëfficiënt (r_s)	+0,29	+0,33
Samenstellingen		
Frequentie (95%BI), /1000 woorden	71,43 (65,32–77,73)	37,04 (32,04–42,04)
Trend over kwartielen/categorieën	Stijgend	Stijgend
Correlatiecoëfficiënt (r_s)	+0,30	+0,32
Nederlands-Duits		
Relatieve verandering in lengte		
Totale deelcorpus, % verandering	-8	-5
Per conclusie/prozawerk, % verandering, min/max	-13/-1	-11/-1
Doeltekst in vergelijking met brontekst, % aantal segmenten		
Korter	70	45
Even lang	10	32
Langer	20	23
Totaal	100	100
Absolute verandering in lengte, per segment, aantal woorden		
Gemiddelde	-2,6	-0,8
95%BI	-2,9 tot -2,4	-0,9 tot -0,7
Min/max	-32/+11	-61/+11
Samenvoegingen voorzetsel-lidwoord		
Frequentie (95%BI), /1000 woorden	18,20 (16,47–19,93)	13,64 (12,80–14,11)

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel 20: vervolg)

Vertaalrichting	Deelcorpus	
	Juridische teksten	Verhalend proza
Nederlands-Duits		
Trend over kwartielen/categorieën	Dalend	Dalend
Correlatiecoëfficiënt (r_s)	-0,13	-0,15
Genitiefvormen		
Frequentie (95%BI), /1000 woorden	52,47 (47,14-57,80)	16,56 (13,77-19,34)
Trend over kwartielen/categorieën	Dalend	Dalend
Correlatiecoëfficiënt (r_s)	-0,31	-0,23
Samenstellingen		
Frequentie (95%BI), /1000 woorden	66,59 (60,90-72,27)	30,62 (26,55-34,68)
Trend over kwartielen/categorieën	Dalend	Dalend
Correlatiecoëfficiënt (r_s)	-0,28	-0,21

De belangrijkste resultaten van de kwalitatieve analyse kunnen als volgt worden samengevat:

- Het verschil in lengte tussen doelttekst- en brontekstsegmenten kon worden verklaard door een grote variatie aan veranderingen die bij vertaling waren opgetreden.
- Verreweg het grootste deel van deze veranderingen was grammaticaal of semantisch.
- In de segmenten die kwalitatief werden geanalyseerd, speelden samenvoegingen van voorzetsel en lidwoord, gebruik van genitiefvormen en gebruik van samenstellingen een (zeer) kleine rol.
- Bij 1 werk uit het deelcorpus 'verhalend proza' (Hertmans, 2013; Hertmans, 2014) was het verschil in lengte tussen doelttekst- en brontekstsegmenten voor een groot deel toe te schrijven aan weggelaten informatie.

De kwalitatieve analyse beperkte zich tot de segmenten die bij vertaling het sterkst in lengte toenamen of afnamen.

4 DISCUSSIE

Het doel van dit onderzoek was om twee hypothesen te toetsen. Volgens de eerste hypothese zijn vertalingen gewoonlijk langer dan het origineel (Chesterman, 2011, p.176; Vinay & Darbelnet, 1958, p. 185). Volgens de tweede hypothese wordt het verschil in lengte tussen vertaling en origineel bepaald door de taalkundige eigenschappen van de brontaal en doeltaal (Chesterman, 2011, p.176).

De twee hypothesen werden getoetst met een bidirectioneel parallelcorpus van Duits-Nederlandse fictie- en non-fictieteksten uit de periode 1981–2015. De fictieteksten in het parallelcorpus bestonden uit verhalend proza en de non-fictieteksten uit conclusies van advocaten-generaal van het Hof van Justitie van de Europese Unie (juridische teksten).

Op grond van de resultaten kan worden geconcludeerd dat de eerste hypothese onwaar is voor het talenpaar Duits-Nederlands. Nederlandse vertalingen van Duitse teksten waren weliswaar langer dan het origineel, maar Duitse vertalingen van Nederlandse teksten waren korter. Daarnaast kan worden geconcludeerd dat de resultaten argumenten bieden om de tweede hypothese te beschouwen als waar. Het verschil in lengte tussen vertaling en origineel was statistisch significant geassocieerd met drie a priori geselecteerde taalkundige eigenschappen van het Duits.

De conclusies gelden zowel voor de fictie- als de non-fictieteksten.

4.1 Validiteit van de hypothese

De herkomst van het idee dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel is onduidelijk. Met uitzondering van een kleine Portugees-Engelse studie van Frankenberg-Garcia (2004) zijn er bij mijn weten geen andere studies gedaan naar de verhouding van lengte tussen vertaling en origineel. Gezien het aantal talen en de diversiteit in tekensystemen en taalkundige eigenschappen is de hypothese op voorhand ook gewaagd. De diversiteit van talen leidt namelijk al snel tot de vraag hoe de variabele 'lengte' geoperationaliseerd kan worden.

De lengte van tekst wordt vaak gemeten in aantal woorden. Dat kan ook geen verbazing wekken. Woorden zijn betekenisdragend (in tegenstelling tot karakters) en gemakkelijk te tellen (in tegenstelling tot morfemen). De eenheid (term) 'woord' kan echter niet voor alle talen consistent worden gedefinieerd (Haspelmath, 2011). Bovendien worden grammaticale relaties in talen verschillend gerealiseerd. In analytische talen worden grammaticale

relaties immers (hoofdzakelijk) gerealiseerd door afzonderlijke woorden, maar in synthetische talen door inflectie (Haspelmath & Michaelis, 2017, pp. 5–6).

Daar staat tegenover dat recente inzichten in de vertaalwetenschap wel enig houvast bieden voor de hypothese dat vertalingen ongeacht de vertaalrichting langer zijn. Deze inzichten liggen met name op het gebied van gedragsmatige en cognitieve eigenschappen van vertalers.

Studies die gebruikmaken van de methode van terugvertalen, wijzen bijvoorbeeld op asymmetrie van het vertaalproces. Zo werd in een experiment van de groep van Klaudy (1996) eerst een Hongaarse tekst vertaald naar het Engels en werd de Engelse vertaling vervolgens terugvertaald naar het Hongaars. De vertaling van het Hongaars naar het Engels werd gemaakt door een ervaren vertaler en de vertaling van het Engels naar het Hongaars door studenten van een vertaalopleiding (Klaudy, 1996, p. 104). De originele Hongaarse tekst telde 491 woorden, de Engelse vertaling 835 woorden en de Hongaarse terugvertaling 600 woorden.

Klaudy schreef het verschil tussen het Hongaarse origineel en de Hongaarse (terug)vertaling toe aan explicaties die bij de vertaling van het Hongaars naar het Engels werden toegevoegd, maar bij de terugvertaling van het Engels naar het Hongaars niet werden vervangen door de corresponderende implicatie (het oorspronkelijke woord in het Hongaarse origineel) (Klaudy, 1996, p. 109). Dit bracht haar tot de conclusie dat de neiging van vertalers om te expliciteren sterker is dan de neiging om te impliciteren (Klaudy, 1996, p. 109; Klaudy, 2001, p. 25). Deze neiging zou kunnen samenhangen met de onervarenheid van de vertaalstudenten die aan het experiment deelnamen (Klaudy, 1996, p. 109), of meer in het algemeen, met de intentie van vertalers om informatie zo duidelijk mogelijk over te brengen (Klaudy, 2001, p. 26). Frankenberg-Garcia (2004) beschrijft enkele vergelijkbare voorbeelden voor het talenpaar Portugees–Engels (pp. 1–2).

Uit de studies van Klaudy (1996) en Frankenberg-Garcia (2004) kan worden afgeleid dat teksten bij vertaling mogelijk toenemen in explicietheid. Diverse andere studies wijzen in dezelfde richting (Kruger, 2019, p. 2). Het ligt voor de hand dat deze toename van explicietheid bij vertaling gepaard gaat met een toename van de lengte van een tekst. Dit zou ondersteuning bieden voor de hypothese dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel. Bij deze laatste redenering moeten echter twee kanttekeningen worden geplaatst. Ten eerste zijn er tot nog toe geen grote studies gedaan waarin de lengte en de mate van explicietheid van vertalingen is vergeleken met die van het origineel. Ten tweede hebben de genoemde studies alle betrekking op het Engels als doeltaal, wat de algemene geldigheid van de redenering beperkt.

Samenvattend kan dus zowel de theoretische als de empirische achtergrond van de hypothese dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel, worden betwist.

4.2 De lengte van vertalingen

Anders dan Klaudy (1996) en Frankenberg-Garcia (2004) richtte ik mij in dit onderzoek niet op de frequentie van explicatie of een andere vertaalstrategie maar op de vraag hoe de lengte van vertalingen zich verhoudt ten opzichte van het origineel. Pas in de tweede stap werd de vraag gesteld naar verklarende factoren.

Bij de beantwoording van de eerste vraag moeten drie niveaus worden onderscheiden: het volledige (deel)corpus, de afzonderlijke teksten (juridische tekst of prozawerk) en de afzonderlijke segmenten. Zowel op corpusniveau als op tekstniveau liet het onderzoek zien dat vertalingen van het Duits naar het Nederlands in lengte toenamen, maar vertalingen van het Nederlands naar het Duits juist in lengte afnamen. De bevindingen golden zowel voor de fictie- als de non-fictieteksten en onder de tachtig teksten die werden onderzocht, waren geen uitzonderingen. Dit resultaat staat weliswaar haaks op de hypothese dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel, maar is in lijn met de informatie die in beschrijvingen van bekende parallelcorpora kan worden gevonden.

Vergelijking van de woordenaantallen in deze parallelcorpora laat namelijk zien dat vertaling in meerdere taalparen tot een afname in lengte kan leiden. Bovendien lijkt dit niet beperkt tot één genre. Om een paar voorbeelden te noemen: vertalingen fictie/van Frans naar Noors -1,7% (Oslo Multilingual Corpus. Sub-corpora, 2010); non-fictie/van Engels naar Zweeds -5,6% (Altenberg, Aijmer & Svensson, 2001, p. 2); journalistiek/van Frans naar Nederlands Duits -9,3% (Dutch Parallel Corpus User Manual: Matrix, z.d.).

Opvallenderwijs zijn de bevindingen ook in lijn met de eerdergenoemde studies van Klaudy (1996) en Frankenberg-Garcia (2004), als deze wat diepgaander worden bestudeerd. Bij de vertaling van de Engelse tekst naar het Hongaars vond Klaudy immers een afname van 835 naar 600 woorden, wat overeenkomt met een afname van ruim 28% (1996, p. 105). En in de studie van Frankenberg-Garcia (2004) daalde het aantal woorden bij vertaling van het Engels naar het Portugees met bijna vier procent (p. 7). De bevinding dat vertalingen korter (kunnen) zijn dan het origineel, is dus geen uitzondering en lijkt niet beperkt tot de vertaalrichting Nederlands–Duits.

Als de analyse wordt uitgebreid met een analyse van de afzonderlijke segmenten omvat, is er steeds minder reden om aan te nemen dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel. Het percentage doelttekstsegmenten dat korter was dan het gealigneerde

brontekstsegment of even lang, was in beide vertaalrichtingen namelijk aanzienlijk. Zo was bij de vertaling van Duitse fictieteksten naar het Nederlands maar liefst tweederde van de doelttekstsegmenten korter dan het brontekstsegment of even lang. In Nederlands–Duitse vertaalrichting was dit ruim driekwart. Deze waarneming maakt in de kantlijn overigens duidelijk dat het niveau waarop de hypothese van de langere vertaling zou gelden, onvoldoende is gedefinieerd.

4.3 De andere vragen

Het ligt voor de hand om de hypothese dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel, te toetsen op het niveau van de afzonderlijke segmenten. Dit is immers het niveau waarop vertalingen grotendeels tot stand komen. Het is daarbij een gelukkig toeval dat doelttekstsegmenten in beide vertaalrichtingen zowel korter als langer kunnen zijn dan de brontekstsegmenten. Juist de variatie in lengte van doelttekstsegmenten in vergelijking met brontekstsegmenten biedt immers de mogelijkheid om onderzoek te doen naar de factoren die van invloed zijn op deze lengte.

In dit onderzoek werden drie taalkundige eigenschappen bestudeerd die kenmerkend zijn voor het Duits. Twee van deze eigenschappen (samenvoegingen voorzetsel–lidwoord, en genitiefvormen) komen niet voor in het Nederlands. De derde eigenschap (vorming van samenstellingen) is veel minder productief in het Nederlands. In tegenstelling tot veel vertaalstrategieën, zoals bijvoorbeeld expliciteatie (Murtisari, 2016), kunnen deze taalkundige eigenschappen strikt worden gedefinieerd. Zo is het aantal mogelijkheden voor samenvoeging van voorzetsel–lidwoord en voor genitiefvormen vastomschreven en begrensd. De classificatie van sommige woorden als een samenstelling kent wel haken en ogen, maar vormt zelden een probleem bij specificerende samenstellingen die uit twee substantieven bestaan of uit een adjectief en een substantief. Verreweg de meeste samenstellingen in dit onderzoek bestonden uit een van deze twee types.

Elk van de drie taalkundige eigenschappen was statistisch significant geassocieerd met de lengte van vertalingen. Daarbij was de richting van de associatie steeds in overeenstemming met de a priori geformuleerde verwachting: in Duits–Nederlandse vertaalrichting was de frequentie van de drie genoemde eigenschappen het hoogst in de segmenten die bij vertaling in lengte *toenamen*; in Nederlands–Duitse vertaalrichting was de frequentie van deze eigenschappen het hoogst in de segmenten die bij vertaling in lengte *afnamen*. Dit verband bestond zowel bij de fictie- als de non-fictieteksten. Deze bevindingen ondersteunen de

hypothese van Chesterman dat de lengte van vertalingen ten opzichte van het origineel afhankelijk is van de taalkundige eigenschappen van de betreffende bron- en doeltaal.

Tegelijkertijd werd echter vastgesteld dat het verband tussen de drie taalkundige eigenschappen en de lengte van vertalingen zwak was. De hoogste (absolute) waarde van de correlatiecoëfficiënt bedroeg 0,33. Deze werd gevonden voor het verband met genitiefvormen in Duits-Nederlandse vertalingen van fictieteksten. Dat het verband slechts zwak was, kon goed worden verklaard met de resultaten van kwalitatieve analyse. Bij deze laatste analyse werd namelijk gevonden dat het verschil in lengte tussen doelttekstsegmenten en brontekstsegmenten kon worden toegeschreven aan een groot aantal veranderingen bij vertaling. Bovendien varieerde de aard van deze veranderingen sterk. Het was opvallend dat de drie taalkundige eigenschappen die in dit onderzoek nader werden bestudeerd, nauwelijks voorkwamen in de segmenten (voorbeelden) die deel uitmaakten van de kwalitatieve analyse. Hierbij moet wel worden aangetekend dat het aantal segmenten in de kwalitatieve analyse klein was.

Het antwoord op de derde onderzoeksvraag is ten dele al gegeven. Op de hoofdpunten van dit onderzoek bestond er geen verschil tussen de fictieteksten (verhalend proza) en non-fictieteksten (juridische teksten). Voor beide genres waren vertalingen in Duits-Nederlandse vertaalrichting langer dan het origineel en voor beide genres waren vertalingen in Nederlands-Duitse vertaalrichting korter dan het origineel. Bovendien werd voor beide genres een vergelijkbaar verband gevonden tussen de lengte van vertalingen en de drie beschreven taalkundige eigenschappen. Het absolute verschil in lengte tussen doelttekst- en brontekstsegmenten was bij de non-fictieteksten groter dan bij de fictieteksten, maar dit kon worden toegeschreven aan de grotere lengte van de brontekstsegmenten bij de non-fictieteksten. Daarnaast was de (gestandaardiseerde) frequentie van de drie onderzochte taalkundige eigenschappen hoger in de non-fictieteksten. Dit gold met name voor het gebruik van genitiefvormen en past bij het meer formele register dat bij dit type non-fictietekst mag worden verwacht. Er waren echter geen aanwijzingen dat de hogere frequentie van deze eigenschappen van invloed was op het verband met het verschil in lengte tussen de brontekst- en doelttekstsegmenten.

4.4 Beperkingen en sterke kanten van het onderzoek

Bij de interpretatie van de resultaten van dit onderzoek moet rekening worden gehouden met een aantal beperkingen. Hoewel in deze masterscriptie doorgaans de termen 'fictie' en 'non-fictie' worden gebruikt, is het vanzelfsprekend dat de bevindingen en conclusies strikt

genomen alleen van toepassing zijn op verhalend proza (fictie) en juridisch teksten (non-fictie). Met name binnen het genre non-fictie bestaat een grote variatie. Het behoeft geen betoog dat, bijvoorbeeld, instructieve en journalistieke teksten sterk kunnen verschillen van juridische teksten in tal van relevante kenmerken.

Daarnaast zijn de conclusie gebaseerd op een parallelcorpus dat alleen teksten uit de periode 1981–2015 bevat. Zoals beschreven in de inleiding, staan vertaalstrategieën echter mogelijk onder invloed van diachrone veranderingen (Becher, 2009, p. 9), al dan niet in samenhang met normsystemen die in de loop der tijd kunnen veranderen (Delaere & De Sutter, 2019, pp. 157–158; Toury, 1980). Onder invloed van andere normen kan ook de verhouding in lengte tussen vertaling en origineel veranderen.

Ten slotte moet er mogelijk nog rekening worden gehouden met de wijze waarop de bronteksten van het corpus werden geselecteerd. Dit geldt met name voor de fictieteksten. Hoewel de selectie van de fictieteksten tot op zekere hoogte aselekt is gebeurd, was de selectie niet volledig willekeurig. Dit wordt alleen al geïllustreerd door het feit dat onder de geselecteerde Duitse fictieteksten vier werken van een Nobelprijswinnaar zijn te herkennen. Aan de andere kant is een zuiver aselekte steekproef van prozawerken waarschijnlijk nauwelijks te realiseren. Zo'n aanpak vereist namelijk een volledig overzicht van alle werken die in een bepaalde periode binnen het onderzochte talenpaar werden vertaald. Bovendien moet zowel de doelttekst als de brontekst toegankelijk zijn voor onderzoekers. Zelfs als het een relatief korte periode en een gangbaar talenpaar betreft, kan aan de haalbaarheid van een dergelijke selectieprocedure worden getwijfeld.

Naast deze beperkingen kan een aantal sterke kanten van dit onderzoek worden genoemd. Ten eerste waren beide deelcorpora groot genoeg om de vraagstelling van het onderzoek te beantwoorden en relevante verschillen aan te tonen. Dat was op voorhand niet vanzelfsprekend. Bij de opzet van het onderzoek waren namelijk geen gegevens uit andere studies beschikbaar die als leidraad konden worden gebruikt. De grootte van het corpus werd in dit geval uiteindelijk bepaald door de beschikbare tijd en is een van de kleinere in zijn soort. Aangezien alle bevindingen zonder uitzondering in dezelfde richting wijzen, is het echter onwaarschijnlijk dat een groter corpus bij deze vraagstelling tot andere conclusies had geleid.

Verder kan de wijze van samenstelling van het corpus als een sterke kant van het onderzoek worden beschouwd. De selectie van de fictieteksten was weliswaar niet volledig willekeurig, maar de selectie van de non-fictieteksten was dat wel. Bovendien was de selectie van de segmenten volledig willekeurig. Dit gold voor alle segmenten die uiteindelijk in het corpus werden opgenomen, zowel de segmenten uit de fictieteksten als die uit de non-

fictieteksten. Daarnaast werden de fictiewerken zo geselecteerd dat zowel de auteurs als vertalers met slechts één werk waren vertegenwoordigd in het corpus. Voor de non-fictie-teksten was dit niet mogelijk omdat het aantal Duitstalige en Nederlandstalige advocaten-generaal in de onderzochte periode niet groot genoeg was voor zo'n aanpak.

Als laatste sterke punt van het onderzoek kan worden gewezen op de stratificatie van het corpus. De publicatiejaren van zowel de fictiewerken als de non-fictiewerken waren gelijkmatig verdeeld over de onderzochte periode (1981-2015). Dit gold voor beide vertaalrichtingen. Hierdoor kan worden uitgesloten dat de bevindingen berustten op diachrone verschillen in vertaalstrategieën. Het corpus kan dan ook worden beschouwd als een gebalanceerde afspiegeling van de gehele onderzochte periode.

5 CONCLUSIES

Met de gegevens die in dit onderzoek werden verzameld en geanalyseerd, kan een antwoord worden geformuleerd op de vragen die in hoofdstuk 1 werden geformuleerd.

Vertalingen van het Duits naar het Nederlands waren gemiddeld 8% (fictie) en 9% (non-fictie) procent langer dan het origineel. Vertalingen van het Nederlands naar het Duits waren gemiddeld 5% (fictie) en 8% (non-fictie) korter. Gegevens uit andere parallelcorpora wijzen erop dat deze bevindingen niet uniek zijn voor het talenpaar Duits–Nederlands. De hypothese dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel (Chesterman, 2011, p. 176), moet daarom worden verworpen.

Het verschil in lengte tussen vertaling en origineel was geassocieerd met drie taalkundige eigenschappen waarin het Duits verschilt van het Nederlands: samenvoeging van voorzetsel en lidwoord, gebruik van genitievormen en (sterk productieve) vorming van samenstellingen. In Duits–Nederlandse vertaalrichting was de frequentie van deze eigenschappen het hoogst in de segmenten die het sterkst in lengte *toenamen*. In Nederlands–Duitse vertaalrichting was de frequentie het hoogst in de segmenten die het sterkst in lengte *afnamen*. Deze bevinding ondersteunt de hypothese dat het verschil in lengte tussen vertaling en origineel afhankelijk is van de taalkundige eigenschappen van het betrokken talenpaar (Chesterman, 2011, p. 176).

Er bestond geen duidelijk verschil tussen fictie- en non-fictieteksten. Het relatieve verschil in lengte tussen vertalingen en origineel was vergelijkbaar voor beide genres. Het verband tussen verschil in lengte en de drie taalkundige eigenschappen van het Duits was eveneens vergelijkbaar.

De data die werden gepresenteerd in deze masterscriptie, bieden verschillende aanknopingspunten voor verder onderzoek. Meer en systematischer onderzoek naar de lengte van vertaling en origineel ligt het meest voor de hand. Dat is tot nu toe niet of nauwelijks uitgevoerd. In het verlengde daarvan kan ook uitgebreider onderzoek worden gedaan naar de factoren die van invloed zijn op de lengte van vertalingen. Daarbij dienen in ieder geval de taalkundige eigenschappen van bron- en doeltaal en vertaalstrategieën in overweging genomen te worden.

Het idee dat vertalingen gewoonlijk langer zijn dan het origineel zal niet snel verdwijnen uit de hoofden van vertalers en vertaalwetenschappers. Dat vormt nog een derde aanknopingspunt voor verder onderzoek. De vraag naar de herkomst van het idee is immers ook nog niet beantwoord.

REFERENTIES

De primaire bronnen van de twee deelcorpora zijn voor de overzichtelijkheid opgenomen in aparte bijlagen: Bijlage D (juridische teksten) en Bijlage G (verhalend proza).

Altenberg, B., Aijmer, K., & Svensson, M. (2001). *The English-Swedish Parallel Corpus (ESPC). Manual of enlarged version*. University of Lund. Geraadpleegd op 6 april 2020, van https://sprak.gu.se/digitalAssets/1333/1333431_manual_espc.pdf

Andiamo. (z.d.). *How much will your text expand or contract?* Geraadpleegd op 2 april 2020, van <https://www.andiamo.co.uk/resources/expansion-and-contraction-factors/>

Baker, M. (1993). Corpus linguistics and translation studies. In M. Baker, G. Francis, & E. Tognini-Bonelli (Reds.), *Text and technology. In honour of John Sinclair* (pp. 233–250). Amsterdam: John Benjamins.

Baker, M. (1996). Corpus-based translation studies. In H. Somers (Red.), *Terminology, LSP, and translation. Studies in language engineering in honour of Juan C. Sager* (pp. 175–186). Amsterdam: John Benjamins.

Becher, V. (2009). The decline of *damit* in English-German translations. A diachronic perspective on source language interference. *SKASE Journal of Translation and Interpretation*, 4(1), 1–23. Geraadpleegd op 3 april 2020, van http://www.skase.sk/Volumes/JTI04/pdf_doc/01.pdf

Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften. (z.d.). *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*. Geraadpleegd van <https://www.dwds.de>.

Berman, A. (2010). Dertien vervormingen (H. Bloemen & W. Segers, Vert.). In T. Naaijken, C. Koster, H. Bloemen, & C. Meijer (Reds.), *Denken over vertalen: Tekstboek vertaalwetenschap* (2e herziene, geactualiseerde en uitgebreide druk). Nijmegen: Vantilt. [originele tekst voor het eerst gepubliceerd in Berman, A., Granel, G., & Jaulin, A. (1985). *Les tours de Babel: Essais sur la traduction*. Mauvezin: Trans-Europ-Repress]

Bernardini, S., & Zanettin, F. (2004). When is a universal not a universal? Some limits of current corpus-based methodologies for the investigation of translation universals. In A. Mauranen & P. Kujamäki (Reds.), *Translation universals: Do they exist?* (pp. 51–62). Amsterdam: John Benjamins.

Chesterman, A. (2010). Vertaalstrategieën: een classificatie (A. van Kersbergen, Vert.). In T. Naaijken, C. Koster, H. Bloemen & C. Meijer (Reds.), *Denken over vertalen. Tekstboek vertaalwetenschap* (2e, herziene, geactualiseerde en uitgebreide druk, pp. 153–172). [Nijmegen:] Vantilt.

- Chesterman, A. (2011). Translation universals. In Y. Gambier, & L. V. Doorslaer (Eds.), *Handbook of translation studies* (Vol. 2, pp. 175–179). Amsterdam: John Benjamins.
- . (2016). *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory* (revised edition). Amsterdam: John Benjamins. [= Benjamins Translation Library Vol. 123]
- De Haas, W., & Trommelen, M. (1993). *Morfologisch handboek van het Nederlands: Een overzicht van de woordvorming*. 's-Gravenhage: SDU.
- Delaere, I., & De Sutter, G. (2019). Binnen de grenzen van het verwachte. Normen en universalia in corpusgebaseerd vertaalonderzoek. In G. De Sutter & I. Delaere (Reds.), *In balans. Een inleiding tot vertaal- en tolkwetenschap* (pp. 153–176). Leuven: Acco.
- Dutch parallel corpus user manual: Matrix*. (z.d.). Geraadpleegd op 16 maart 2020, van <https://www.kuleuven-kulak.be/dpc/manual/Matrix.html>
- Fleischer, W. (2012). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* (4. Auflage; völlig neu bearbeitet von Irmhild Barz unter Mitarbeit von Marianne Schröder). Berlin: De Gruyter.
- Frankenberg-Garcia, A. (2004, januari). Are translations longer than source texts? A corpus-based study of explicitation. In *Third international corpus use and learning to translate conference*. Barcelona. Geraadpleegd op 12 januari 2021, van <http://www.linguatca.pt/Repositorio/Frankenberg-Garcia2004.doc>.
- Hareide, L., & Hofland, K. (2012). Compiling a Norwegian-Spanish parallel corpus: Methods and challenges. In M. P. Oakes, & M. Ji (Eds.), *Quantitative methods in corpus-based translation studies: A practical guide to descriptive translation research* (pp. 75–113). Amsterdam: John Benjamins.
- Haspelmath, M. (2011). The indeterminacy of word segmentation and the nature of morphology and syntax. *Folia Linguistica*, 45(1), 31–80.
- , & Michaelis, S. M. (2017). Analytic and synthetic: Typological change in varieties of European languages. In I. Buchstaller & B. Siebenhaar (Reds.), *Language Variation – European Perspectives VI. Selected papers from the 8th International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 8), Leipzig 2015* (pp. 3–22). Amsterdam: John Benjamins.
- Ishida, R. (2007, 3 juli). *Textsize in Translation*. Geraadpleegd op 2 april 2020, van <https://www.w3.org/International/articles/article-text-size.en>
- Izaks, G. J. (2019). *Explicitationen in deutsch–niederländischen Übersetzungen: Eine korpusbasierte Analyse erzählender Literatur* (Bachelorarbeit). Duitse taal en cultuur, Universiteit Utrecht. Geraadpleegd op 6 april 2020, van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/381442>

- Johansson, S., Ebeling, J., & Oksefjell, S. (2002). *English-Norwegian Parallel Corpus: Manual*. Geraadpleegd op 16 maart 2020, van <https://www.hf.uio.no/ilos/english/services/knowledge-resources/omc/enpc/ENPCmanual.pdf>
- Klaudy, K. (1996). Back translation as a tool for detecting explicitation strategies in translation. In K. Klaudy, J. Lambert, & A. Sohár (Reds.), *Translation studies in Hungary* (pp. 99–114). Budapest: Scholastica.
- Klaudy, K. (2009). The asymmetry hypothesis in translation research. In R. Dimitriu & M. Shlesinger (Reds.), *Translators and their readers. In homage to Eugene A. Nida* (pp. 285–302). Brussel: Éditions du Hazard.
- Kruger, H. (2019). That again: A multivariate analysis of the factors conditioning syntactic explicitness in translated English. *Across Languages and Cultures*, 20(1), 1–33.
- Laviosa, S. (2008). Universals. In M. Baker & G. Saldanha (Reds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 306–10). London: Routledge.
- Murtisari, E. T. (2016). Explicitation in Translation Studies. *Translation & Interpreting*, 8(2), 64–81.
- Oslo Multilingual Corpus. Sub-corpora*. (2010, 6 juli). Geraadpleegd op 6 april 2020, van <https://www.hf.uio.no/ilos/english/services/knowledge-resources/omc/sub-corpora/>
- Ten Cate, A. P., Lodder, H. G., & Kootte, A. (2013). *Deutsche Grammatik: Eine kontrastiv deutsch-niederländische Beschreibung für den Fremdspracherwerb*. Bussum: Coutinho.
- Toury, G. (1980). *In search of a theory of translation*. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Verweiden. (2021). In *Van Dale online woordenboeken. NL-DU*. Geraadpleegd op 5 januari 2021.
- Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction*. Paris: Didier.

BIJLAGE A – LENGTE VAN VERTALING EN ORIGINEEL IN EERDER BESCHREVEN CORPORA

Tabel A1: Verschil in lengte (aantal woorden) tussen vertaling en origineel in enkele eerder beschreven parallelcorpora. De tabel is gerangschikt naar grootte van het verschil.

Origineel ^a		Vertaling		Vertaling/ origineel (proportie)	Verschil (%)	Genre	Bron (corpus)
Taal	Woorden (n)	Taal	Woorden (n)				
Engels	42.497	Duits	37.830	0,890	-11,0	populairwetenschappelijk	Covert Translation project ^b
Frans	265.530	Nederlands	240.785	0,907	-9,3	journalistiek	Dutch Parallel Corpus ^c
Engels	122.866	Duits	113.420	0,923	-7,7	populairwetenschappelijk	Covert Translation project ^b
Engels	364.648	Zweeds	344.131	0,944	-5,6	non-fictie	English Swedish Parallel Corpus ^d
Duits	269.500	Noors	256.800	0,953	-4,7	fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Engels	252.000	Noors	244.000	0,968	-3,2	non-fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Nederlands	2.774	Duits	2.692	0,970	-3,0	fictie	Izaks Bachelorarbeit ^f
Frans	111.200	Noors	109.300	0,983	-1,7	fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Engels	671.700	Noors	661.500	0,985	-1,5	fictie	English-Norwegian Parallel Corpus ^g
Engels	402.500	Noors	398.000	0,989	-1,1	fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Portugees	388.452	Engels	384.285	0,989	-1,1	fictie	Compara 5.2 ⁱ
Engels	264.900	Nederlands	262.768	0,992	-0,8	journalistiek	Dutch Parallel Corpus ^c
Noors	240.600	Duits	238.800	0,993	-0,7	fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Frans	186.799	Nederlands	186.799	1,000	0,0	fictie	Dutch Parallel Corpus ^c
Frans	136.500	Noors	137.000	1,004	+0,4	non-fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel A1: vervolg)

Origineel ^a		Vertaling		Vertaling/ origineel (proportie)	Verschil (%)	Genre	Bron (corpus)
Taal	Woorden (n)	Taal	Woorden (n)				
Engels	340.745	Zweeds	346.649	1,017	+1,7	fictie	English Swedish Parallel Corpus ^d
Engels	432.500	Duits	442.200	1,022	+2,2	gemengd	Oslo Multilingual Corpus ^e
Nederlands	250.580	Engels	259.764	1,037	+3,7	journalistiek	Dutch Parallel Corpus ^c
Engels	143.185	Nederlands	148.488	1,037	+3,7	fictie	Dutch Parallel Corpus ^c
Engels	327.543	Nederlands	340.097	1,038	+3,8	instructief	Dutch Parallel Corpus ^c
Nederlands	346.802	Engels	361.140	1,041	+4,1	fictie	Dutch Parallel Corpus ^c
Noors	403.500	Engels	423.000	1,048	+4,8	fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Duits	303.500	Engels	320.900	1,057	+5,7	gemengd	Oslo Multilingual Corpus ^e
Noors	63.200	Duits	66.900	1,059	+5,9	non-fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Duits	67.600	Noors	71.900	1,064	+6,4	non-fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Engels	158.000	Nederlands	168.300	1,065	+6,5	fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Noors	1.455.021	Spaans	1.564.347	1,075	+7,5	fictie	Norwegian-Spanish Parallel Corpus ^h
Engels	197.000	Portugees	212.000	1,076	+7,6	fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Nederlands	323.158	Frans	348.343	1,078	+7,8	fictie	Dutch Parallel Corpus ^c
Nederlands	314.989	Frans	340.319	1,080	+8,0	journalistiek	Dutch Parallel Corpus ^c
Zweeds	308.160	Engels	333.375	1,082	+8,2	fictie	English Swedish Parallel Corpus ^d
Duits	4.247	Nederlands	4.672	1,100	+10,0	fictie	Izaks Bachelorarbeit ^f

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel A1: vervolg)

Origineel ^a		Vertaling		Vertaling/ origineel	Vershil	Genre	Bron (corpus)
Taal	Woorden (n)	Taal	Woorden (n)	(proportie)	(%)		
Noors	629.900	Engels	699.400	1,110	+11,0	fictie	English-Norwegian Parallel Corpus ^g
Engels	388.430	Portugees	431.691	1,111	+11,1	fictie	Compara 5.2 ⁱ
Noors	55.800	Frans	63.300	1,134	+13,4	fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Noors	117.500	Frans	134.000	1,140	+14,0	non-fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Noors	220.100	Engels	252.700	1,148	+14,8	non-fictie	Oslo Multilingual Corpus ^e
Zweeds	353.303	Engels	413.500	1,170	+17,0	non-fictie	English Swedish Parallel Corpus ^d

^a Gerangschikt naar grootte van verschil.

^b Becher, 2009, p. 4.

^c *Dutch Parallel Corpus User Manual: Matrix*, z.d.

^d Altenberg, Aijmer & Svensson, 2001, p. 2.

^e *Oslo Multilingual Corpus. Sub-corpora*, 2010.

^f Izaks, 2019, p. 7.

^g Johansson, Ebeling & Oksefjell, 2002, p. 3.

^h Hareide & Hofland, 2012, p. 99.

ⁱ Frankenberg-Garcia, 2004, p. 3.

BIJLAGE B – PARALLELCORPUS**Tabel B1:** Aantal segmenten en woorden in het bidirectionele parallelcorpus voor het taalenpaar Duits–Nederlands (per deelcorpus en vertaalrichting).

Deelcorpus	Vertaalrichting	Brontekst	Doeltekst	Totaal
Juridisch	Duits–Nederlands			
	Segmenten (n)	1.000	1.000	2.000
	Woorden (n)	29.501	32.187	61.688
	Nederlands–Duits			
	Segmenten (n)	1.000	1.000	2.000
	Woorden (n)	32.751	30.110	62.861
Proza	Duits–Nederlands			
	Segmenten (n)	2.000	2.000	4.000
	Woorden (n)	30.504	32.987	63.491
	Nederlands–Duits			
	Segmenten (n)	2.000	2.000	4.000
	Woorden (n)	34.398	32.802	67.200
Totaal	Duits–Nederlands			
	Segmenten (n)	3.000	3.000	6.000
	Woorden (n)	60.005	65.174	125.179
	Nederlands–Duits			
	Segmenten (n)	3.000	3.000	6.000
	Woorden (n)	67.149	62.912	130.061

BIJLAGE C – WIJZE VAN SAMENSTELLING VAN HET DEELCORPUS ‘JURIDISCHE TEKSTEN’

Het doel was een deelcorpus samen te stellen met Nederlands- en Duitstalige juridische teksten uit de periode 1981–2015. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de conclusies van advocaten-generaal van het Hof van Justitie van de Europese Unie (https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/nl/), omdat van al deze conclusies zowel een Nederlandse als een Duitse versie beschikbaar is. Bovendien wordt in elke versie vermeld wat de brontaal is, zodat steeds duidelijk is in welke richting de conclusies zijn vertaald.

Voor de samenstelling van het deelcorpus werden de volgende stappen gezet.

1 Selectie van advocaten-generaals

Als eerste werd een lijst opgesteld van alle Nederlands- en Duitstalige advocaten-generaal van het Hof vanaf 1981. Hiervoor werd gebruik gemaakt van Wikipedia (2018) en de website van het Hof (z.d.a., z.d.b). In totaal werden er acht (oud-)advocaten-generaal gevonden: drie Nederlandstalige (Nederlandse en Vlaamse) en vijf Duitstalige (Duitse en Oostenrijkse) advocaten-generaal.

Nederlandse (NL) en Vlaamse (B) advocaten-generaal

1. Pieter VerLoren van Themaat (NL)
2. Walter van Gerven (B)
3. Leendert A. Geelhoed (NL)

Duitse (D) en Oostenrijkse (AU) advocaten-generaal

1. Gerhard Reischl (D)
2. Carl Otto Lenz (D)
3. Siegbert Alber (D)
4. Christine Stix-Hackl (AU)
5. Juliane Kokott (D)

2 Overzicht van conclusies in de periode 1981–2015

Vervolgens werd een chronologisch overzicht gemaakt van de conclusies van deze acht advocaten-generaal. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de officiële verzameling juridische documenten van de Europese Unie, EUR-Lex (<https://eur-lex.europa.eu/>). In totaal werden er 448 Nederlandstalige conclusies gevonden en 1.421 Duitstalige (Tabel C1).

Tabel C1: Conclusies (aantal) van Nederlands- en Duitstalige advocaten bij het Hof van Justitie van de Europese Unie per kalenderjaar in de periode 1981–2015 (gebaseerd op EUR-Lex, zie tekst).

Jaar	Nederlandstalig		Duitstalig	
	Advocaat-generaal	Conclusies (n)	Advocaat-generaal	Conclusies (n)
1981	Van Themaat	7	Reischl	38
1982	Van Themaat	35	Reischl	33
1983	Van Themaat	32	Reischl	25
1984	Van Themaat	33	Reischl	1
			Lenz	33
1985	Van Themaat	37	Lenz	43
1986	—	—	Lenz	27
1987	—	—	Lenz	39
1988	Van Gerven	3	Lenz	32
1989	Van Gerven	25	Lenz	25
1990	Van Gerven	34	Lenz	23
1991	Van Gerven	22	Lenz	29
1992	Van Gerven	37	Lenz	21
1993	Van Gerven	32	Lenz	32
1994	Van Gerven	14	Lenz	29
1995	—	—	Lenz	33
1996	—	—	Lenz	23
1997	—	—	Lenz	26
			Alber	3
1998	—	—	Alber	34
1999	—	—	Alber	24
2000	Geelhoed	1	Alber	45
			Stix-Hackl	1
2001	Geelhoed	40	Alber	42
			Stix-Hackl	31
2002	Geelhoed	32	Alber	39
			Stix-Hackl	39

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel C1: vervolg)

Jaar	Nederlandstalig		Duitstalig	
	Advocaten-generaal	Conclusies (n)	Advocaten-generaal	Conclusies (n)
2003	Geelhoed	26	Alber	21
			Stix-Hackl	26
2004	Geelhoed	17	Stix-Hackl	27
			Kokott	28
2005	Geelhoed	6	Stix-Hackl	26
			Kokott	38
2006	Geelhoed	15	Stix-Hackl	26
			Kokott	30
2007	—	—	Kokott	36
2008	—	—	Kokott	24
2009	—	—	Kokott	36
2010	—	—	Kokott	28
2011	—	—	Kokott	32
2012	—	—	Kokott	29
2013	—	—	Kokott	34
2014	—	—	Kokott	31
2015	—	—	Kokott	31
Totaal		448		1.421

3 Vaststelling van de overeenkomende jaren

Daarna kon worden vastgesteld dat de periode 1981–2015 19 kalenderjaren telde waarin conclusies van zowel Nederlands- als Duitstalige advocaten-generaal werden gepubliceerd (Tabel C1): 1981–1985 (Van Themaat, Reischl, Lenz), 1988–1994 (Van Gerven, Lenz) en 2000–2006 (Geelhoed, Alber, Stix-Hackl, Kokott). De meeste conclusies werden gepubliceerd in 2001 (in totaal 113).

Op grond van deze bevindingen werd vervolgens besloten, de periode van onderzoek te beperken tot de genoemde 19 kalenderjaren en per kalenderjaar 1 conclusie per brontaal te selecteren voor het deelcorpus, met uitzondering van 2001. Voor 2001 werden 2 conclusies per brontaal geselecteerd. Het totale aantal te selecteren conclusies werd daarmee op 20 per brontaal gesteld.

4 Random selectie van 2x 20 conclusies

In de vierde stap werd aan alle conclusies in het chronologische overzicht een random nummer toegekend. Daarna werd per kalenderjaar per brontaal steeds de conclusie met het laagste random nummer geselecteerd voor het deelcorpus.

5 Aligneren van bron- en doeltekst

Na de selectie van 2x 20 conclusies voor het deelcorpus werden de bron- en doelteksten van de betreffende conclusies in hun geheel gedownload van de website van EUR-Lex (<https://eur-lex.europa.eu/>) en geconverteerd naar Word-bestanden (per conclusie 1 bestand per brontekst en 1 bestand per doeltekst). Vervolgens werden de teksten in Word geconverteerd naar tabellen met steeds 1 zin per rij. Daarna werden de tabellen met bron- en doeltekst per conclusie samengevoegd en door de onderzoekers met de hand gealigneerd.

6 Random selectie van gealigneerde zinnen en hun vertaling

Na alignering van de bron- en doeltekst van een conclusie werd aan elk zinspaar een random nummer toegekend. Aansluitend werden de 50 zinsparen met de laagste random nummers geselecteerd voor het deelcorpus.

Een aantal zinstypen werd van selectie uitgesloten:

1. zinnen tussen aanhalingstekens*. Deze zinnen, in de regel citaten van wetteksten, arresten of eerdere conclusies van een advocaat-generaal, zijn namelijk het product van eerdere vertalingen met een (voor dit onderzoek) onbekende bron- en doeltaal. Dit exclusie criterium gold niet voor de conceptantwoorden die de advocaten-generaal aan het einde van hun conclusies formuleerden en die doorgaans werden ingeleid met de woorden "Ik geef het Hof in overweging de prejudiciële vragen als volgt te beantwoorden:" (GL/2006, punt 39) of een vergelijkbare formulering.
2. zinnen met een zinsdeel tussen aanhalingstekens, in de regel eveneens een citaat van een andere juridische tekst, om dezelfde reden als genoemd onder 1, tenzij uit de context aannemelijk was dat er geen sprake was van een citaat, bijvoorbeeld:

De BV Roomboterfabriek „De beste boter” heeft op 17 november 1980 een drietal aanvragen ingediend bij het „Produktschap voor Zuivel” tot vaststelling vooraf van de

* De conclusies van de advocaten-generaal kennen in EUR-Lex alleen dubbele aanhalingstekens. Daardoor is er op grond van de aanhalingstekens geen onderscheid te maken tussen een citaat (dubbele aanhalingstekens) en een term of een naam (enkele aanhalingstekens).

restitutie bij uitvoer van boter en botervet in verband met deelname aan de volgende openbare inschrijvingen.

TH/1983, blz. 3346.

3. zinnen die een standaardfrase vormden en veelvuldig werden gebruikt, waardoor er in het deelcorpus veel duplicaten of bijna-duplicaten zouden kunnen ontstaan, bijvoorbeeld:

Het artikel luidt als volgt: [...]

TH/1981, blz. 734.

Deze vragen luiden als volgt: [...]

TH/1982, blz. 1081.

Dit artikellid luidt als volgt: [...]

TH/1982, blz. 1091.

Deze bepalingen luiden als volgt: [...]

GR/1990, punt 1.

De prejudiciële vragen luiden meer precies als volgt: [...]

GR/1994, punt 1.

4. zinnen die (vrijwel) alleen verwijzingen bevatten, omdat deze vanuit vertaalwetenschappelijk oogpunt geen rol van betekenis spelen, bijvoorbeeld:

Ik verwijs hiervoor wederom naar Uw reeds geciteerde Dassonville-arrest (zaak 8/74, Jurispr. 1974, blz. 837) en voorts naar Uw arresten inzake Cassis de Dyon (zaak 120/78, Jurispr. 1979, blz. 649), Gilli-Andres (zaak 788/79, Jurispr. 1980, blz. 2071) en Commissie tegen Ierland (zaak 113/80, nog niet gepubliceerd).

TH/1981, blz. 732.

Es begründete dies mit dem Wortlaut des § 15 Absatz 1 Nr. 1 des UstG.

ST/2003, punt 13.

5. prejudiciële vragen, om dezelfde redenen als genoemd onder 1;
6. voetnoten, omdat deze voor een groot deel bestonden uit verwijzingen naar wetsartikelen en jurisprudentie, bijvoorbeeld:

2 — Anhang I der Verordnung (EWG) Nr. 2658/87 des Rates vom 23. Juli 1987 über die zolltarifliche und statistische Nomenklatur sowie den Gemeinsamen Zolltarif (ABl. L 256, S. 1), hier in der Fassung des Anhangs I der Verordnung (EG) Nr. 1734/96 der Kommission vom 9. September 1996 (ABl. L 238, S. 1).

3 — Vgl. Urteil vom 7. Februar 2002 in der Rechtssache C-276/00 (Turbon International, Slg. 2002, I-1389).

4 — Vgl. Urteil Turbon International (zitiert in Fußnote 3, Randnr. 30).

5 — Vgl. Nachweis in Fußnote 2.

KO/2006, blz. I - 10533 en I - 10536.

6.1 Alignering en selectie bij opsommingen

De conclusies van de advocaten-generaal bevatten vaak opsommingen die uit een groot aantal onderdelen bestonden die elk op een nieuwe regel begonnen. Hoewel er syntactisch gezien doorgaans sprake was van één zin, zou de inclusie van zo'n zin in het corpus leiden tot een onoverzichtelijk geheel. In tegenstelling tot zijn vorm in het oorspronkelijke document heeft een zin in een corpus namelijk geen lay-out die zijn structuur visueel verduidelijkt. Daarom werd bij opsommingen de volgende werkwijze gevolgd:

- De kaderzin en de verschillende onderdelen werden afzonderlijk gealigneerd.
- Indien bij de random selectie een onderdeel van een opsomming werd geselecteerd, werd de kaderzin toegevoegd zodat de geselecteerde tekst syntactisch een volledige zin vormde.

7 Redactie van geselecteerde zinnen

Tenslotte werden de geselecteerde zinnen geredigeerd omdat typografische afwijkingen van invloed kunnen zijn op de berekening van het woordaantal en de bruikbaarheid van geautomatiseerde zoekfuncties. Onder meer werden:

- dubbele spaties verwijderd;
- spaties vóór leestekens als punt, dubbelepunt en puntkomma verwijderd;
- spaties tussen openingshaakjes en de daaropvolgende tekst verwijderd;
- spaties tussen tekst en daaropvolgende sluitingshaakjes verwijderd;
- nummers van voetnoten verwijderd;
- uitgebreide (tussen haakjes geplaatste) verwijzingen naar jurisprudentie verwijderd, bijvoorbeeld:

[...] (artikel 5, deel A, punt 1, sub a, vierde streepje)

[...] (Artikel 5 Teil A Nummer 1 Buchstabe a vierter Gedankenstrich)

GL/2000, punt 7.

- afkortingen in bron- en doelttekst op dezelfde manier vormgegeven, bijvoorbeeld het gebruik van spaties in: (Duits/Nederlands) „d. h.“/“d.w.z.” en „u. a.“/“o.a.”;
- opvallende typografische en spelfouten verbeterd, bijvoorbeeld (vetdruk door mij):

mijne **beren** Rechters,

HTML-versie van TH/1981, blz. 720.

Óp de Volkswagen moest Profant 25% BTW, zijnde BF 42238,-, betalen.

HTML-versie van TH/1985, blz. 3241.

Binnenschiffahrtswege
RE/1982, blz. 4659.

Referenties

Hof van Justitie van de Europese Unie. (z.d.a). *Oud-leden: Hof van Justitie*. Geraadpleegd op 2 september 2020, van https://curia.europa.eu/jcms/jcms/p1_217426/nl/

Hof van Justitie van de Europese Unie. (z.d.b). *Presentatie van de leden*. Geraadpleegd op 2 september 2020, van https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7026/nl/

Wikipedia (2018, 26 december). *Lijst van leden van het Hof van Justitie (Europese Unie)*. Geraadpleegd op 2 september 2020, van [https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_leden_van_het_Hof_van_Justitie_\(Europese_Unie\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_leden_van_het_Hof_van_Justitie_(Europese_Unie))

BIJLAGE D – BRONTEKSTEN VAN HET DEELCORPUS 'JURIDISCHE TEKSTEN'**Duitstalige bronteksten (chronologisch gerangschikt)**

- RE/1981: Schlusserträge des Generalanwalts Reischl (1981, 25 juni). *ECLI:EU:C:1981:150*. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596806365056&uri=CELEX:61980CC0246>.
- RE/1982: Schlusserträge des Generalanwalts Reischl (1982, 2 december). *ECLI:EU:C:1982:415*. Geraadpleegd op 7 augustus, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596806724613&uri=CELEX:61982CC0071>
- RE/1983: Schlusserträge des Generalanwalts Reischl (1983, 14 juli). *ECLI:EU:C:1983:215*. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596807017766&uri=CELEX:61982CC0179>
- LE/1984: Schlusserträge des Generalanwalts Lenz (1984, 22 november). *ECLI:EU:C:1984:357*. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596810059033&uri=CELEX:61983CC0240>
- LE/1985: Schlusserträge des Generalanwalts Lenz (1985, 16 januari). *ECLI:EU:C:1985:16*. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596808171233&uri=CELEX:61983CC0298>
- LE/1988: Schlusserträge des Generalanwalts Lenz (1988, 29 juni). *ECLI:EU:C:1988:343*. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596809993488&uri=CELEX:61988CC0021>
- LE/1989: Schlusserträge des Generalanwalts Lenz (1989, 28 november). *ECLI:EU:C:1989:600*. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596808857004&uri=CELEX:61988CC0021>
- LE/1990: Verbundene Schlusserträge des Generalanwalts Lenz (1990, 5 december). *ECLI:EU:C:1990:434*. Geraadpleegd op 7 augustus, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596809934782&uri=CELEX:61989CC0154>
- LE/1991: Schlusserträge des Generalanwalts Lenz (1991, 13 maart). *ECLI:EU:C:1991:114*. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596810226896&uri=CELEX:61989CC0247>
- LE/1992: Schlusserträge des Generalanwalts Lenz (1992, 9 juli). *ECLI:EU:C:1992:320*. Geraadpleegd op 7 augustus, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596810880916&uri=CELEX:61991CC0285>

- LE/1993: Schlusseraanträge des Generalanwalts Lenz (1993, 15 december).
ECLI:EU:C:1993:935. Geraadpleegd op 6 augustus, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596811034532&uri=CELEX:61992CC0375>
- LE/1994: Schlusseraanträge des Generalanwalts Lenz (1994, 22 juni). *ECLI:EU:C:1994:262*.
 Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596811338551&uri=CELEX:61993CC0044>
- AL/2000: Schlusseraanträge des Generalanwalts Alber (2000, 6 juni). *ECLI:EU:C:2000:297*.
 Geraadpleegd op 7 augustus, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596813359335&uri=CELEX:61998CC0432>
- AL/2001a: Schlusseraanträge des Generalanwalts Alber (2001, 23 januari).
ECLI:EU:C:2001:47. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596813916683&uri=CELEX:61998CC0347>
- AL/2001b: Schlusseraanträge des Generalanwalts Alber (2001, 10 mei). *ECLI:EU:C:2001:263*.
 Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596814339502&uri=CELEX:61999CC0294>
- AL/2002: Schlusseraanträge des Generalanwalts Alber (2002, 21 februari).
ECLI:EU:C:2002:112. Geraadpleegd op 7 augustus, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596814584334&uri=CELEX:62000CC0351>
- ST/2003: Schlusseraanträge der Generalanwältin Stix-Hackl (2003, 16 oktober).
ECLI:EU:C:2003:557. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596815880431&uri=CELEX:62002CC0152>
- ST/2004: Schlusseraanträge der Generalanwältin Stix-Hackl (2004, 20 januari).
ECLI:EU:C:2004:38. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596816078081&uri=CELEX:62002CC0037>
- ST/2005: Schlusseraanträge der Generalanwältin Stix-Hackl (2005, 12 mei).
ECLI:EU:C:2005:290. Geraadpleegd op 7 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596816433406&uri=CELEX:62003CC0512>
- KO/2006: Schlusseraanträge der Generalanwältin Kokott (2006, 8 juni). *ECLI:EU:C:2006:384*.
 Geraadpleegd op 7 augustus, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1596816656854&uri=CELEX%3A62005CC0250>

Nederlandstalige bronteksten (chronologisch gerangschikt)

- TH/1981: Conclusie van advocaat-generaal VerLoren van Themaat (1981, 25 november).
ECLI:EU:C:1981:281. Geraadpleegd op 31 juli 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596196390249&uri=CELEX:61981CC0006>

- TH/1982: Conclusie van advocaat-generaal VerLoren van Themaat (1982, 10 februari).
ECLI:EU:C:1982:50. Geraadpleegd op 31 juli 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596196507661&uri=CELEX:61981CC0079>
- TH/1983: Conclusie van advocaat-generaal VerLoren van Themaat (1983, 6 oktober).
ECLI:EU:C:1983:271. Geraadpleegd op 31 juli 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596196546498&uri=CELEX:61982CC0276>
- TH/1984: Conclusie van advocaat-generaal VerLoren van Themaat (1984, 30 mei).
ECLI:EU:C:1984:205. Geraadpleegd op 31 juli 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596196773575&uri=CELEX:61983CC0185>
- TH/1985: Conclusie van advocaat-generaal VerLoren van Themaat (1985, 10 juli).
ECLI:EU:C:1985:314. Geraadpleegd op 31 juli 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596203013895&uri=CELEX:61984CC0249>
- GR/1988a: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1988, 9 november).
ECLI:EU:C:1988:499. Geraadpleegd op 3 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596448476325&uri=CELEX:61987CC0269>
- GR/1988b: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1988, 29 november).
ECLI:EU:C:1988:516. Geraadpleegd op 3 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596463093907&uri=CELEX:61987CC0291>
- GR/1989: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1989, 13 december).
ECLI:EU:C:1989:641. Geraadpleegd op 3 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596464613806&uri=CELEX:61988CC0174>
- GR/1990a: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1990, 29 maart).
ECLI:EU:C:1990:157. Geraadpleegd op 3 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596466560378&uri=CELEX:61989CC0117>
- GR/1990b: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1990, 28 november).
ECLI:EU:C:1990:426. Geraadpleegd op 3 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596469280092&uri=CELEX:61989CC0340>
- GR/1991: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1991, 12 juni).
ECLI:EU:C:1991:252. Geraadpleegd op 4 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596529746645&uri=CELEX:61989CC0261>
- GR/1992: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1992, 12 mei).
ECLI:EU:C:1992:207. Geraadpleegd op 4 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596532246456&uri=CELEX:61991CC0009>

- GR/1993: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1993, 15 juli).
ECLI:EU:C:1993:320. Geraadpleegd op 4 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596538325254&uri=CELEX:61992CC0132>
- GR/1994: Conclusie van advocaat-generaal Van Gerven (1994, 14 april).
ECLI:EU:C:1994:140. Geraadpleegd op 4 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596550263144&uri=CELEX%3A61993CC0356>
- GL/2000: Conclusie van advocaat-generaal Geelhoed (2000, 14 december).
ECLI:EU:C:2000:706. Geraadpleegd op 5 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596553448402&uri=CELEX:62000CC0266>
- GL/2001a: Conclusie van advocaat-generaal Geelhoed (2001, 1 februari).
ECLI:EU:C:2001:75. Geraadpleegd op 5 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596700802049&uri=CELEX:61999CC0449>
- GL/2001b: Conclusie van advocaat-generaal Geelhoed (2001, 8 februari).
ECLI:EU:C:2001:83. Geraadpleegd op 5 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596617330940&uri=CELEX:61999CC0280>
- GL/2002: Conclusie van advocaat-generaal Geelhoed (2002, 3 oktober).
ECLI:EU:C:2002:561. Geraadpleegd op 5 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596625612644&uri=CELEX:62000CC0378>
- GL/2003: Conclusie van advocaat-generaal Geelhoed (2003, 25 september).
ECLI:EU:C:2003:504. Geraadpleegd op 5 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596638708727&uri=CELEX:62002CC0237>
- GL/2004: Conclusie van advocaat-generaal Geelhoed (2004, 9 september).
ECLI:EU:C:2004:507. Geraadpleegd op 5 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596638813131&uri=CELEX:62003CC0079>
- GL/2005: Conclusie van advocaat-generaal Geelhoed (2005, 3 februari).
ECLI:EU:C:2005:78. Geraadpleegd op 5 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596638513164&uri=CELEX:62003CC0211>
- GL/2006: Conclusie van advocaat-generaal Geelhoed (2006, 18 mei). *ECLI:EU:C:2006:338*.
Geraadpleegd op 5 augustus 2020, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1596641703729&uri=CELEX:62005CC0244>

**BIJLAGE E – PARTIJEN EN ONDERWERP VAN RECHTSSTRIJD IN DE BRONTEKSTEN VAN HET DEELCORPUS
'JURIDISCHE TEKSTEN'**

Tabel E1: Partijen en onderwerp van rechtsstrijd in de conclusies van Duitstalige advocaten-generaal

Conclusie^a	Partijen	Onderwerp
RE/1981	Privépersoon L. L. tegen Huisarts Registratie Commissie (Nederland).	Recht van vestiging als arts.
RE/1982	Bundesanstalt für landwirtschaftliche Marktordnung tegen Firma H. und J. Brügger (Duitsland).	Invoer- en uitvoercertificaten voor graan- en rijstproducten.
RE/1983	Lucchini Siderurgica SpA (Italië) tegen Commissie van de Europese Gemeenschappen.	Quota staalproductie.
LE/1984	Procureur de la République tegen Association de défense des brûleurs d'huiles usagées (Frankrijk).	Vrij verkeer van goederen (afgewerkte olie).
LE/1985	Comité des industries cinématographiques des Communautés européennes (Frankrijk) tegen Commissie van de Europese Gemeenschappen	Mededinging (televisie-uitzending van bioscoopfilms).
LE/1988	Commissie van de Europese Gemeenschappen tegen Raad van de Europese Gemeenschappen.	Douanetarieven.
LE/1989	Du Pont de Nemours Italiana SPA tegen Unità Sanitaria locale no 2 di Carrara (Italië).	Overheidopdrachten ten gunste van ondernemingen die in een bepaalde regio zijn gevestigd.
LE/1990	Commissie van de Europese Gemeenschappen tegen Franse Republiek	Vrij verrichten van diensten (toeristengidsen).

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel E1: vervolg)

LE/1991	Commissie van de Europese Gemeenschappen tegen Portugese Republiek.	Publicatie van leveringsopdrachten.
LE/1992	Firma E. Merck tegen Hauptzollamt Hamburg-Jonas (Duitsland).	Restitutie bij uitvoer van suiker.
LE/1993	Commissie van de Europese Gemeenschappen tegen Koninkrijk Spanje.	Vrij verrichten van diensten (toeristengidsen en gids-tolken).
LE/1994	Namur-Les assurances du crédit SA tegen Office national du dueroire en Belgische Staat (België).	Werkterrein van openbare instelling die door staat verleende voordelen geniet.
AL/2000	Raad van de Europese Unie tegen privépersonen M. M. e.a., N. N. en Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen.	Beëindiging van de dienst van ambtenaren van de Europese Gemeenschappen.
AL/2001a	Commissie van de Europese Gemeenschappen tegen Koninkrijk België.	Heffing van socialezekerheidsbijdragen over uitkeringen bij beroepsziekten.
AL/2001b	Athinaïki Zythopoiia AE tegen Elliniko Dimosio (Griekenland).	Belasting op winst van vennootschappen.
AL/2002	Privépersoon O. O. tegen Finse staat (Finland).	Gelijke behandeling van mannen en vrouwen (pensioenregeling).
ST/2003	Terra Baubedarf-Handel GmbH tegen Finanzamt Osterholz-Scharmbeck (Duitsland).	Recht op aftrek van voorbelasting.
ST/2004	Di Lenardo Adriano Srl en Dilexport Srl tegen Ministero del Commercio con l'Estero (Italië).	Gemeenschappelijke regeling voor de handel met derde landen (bananen).
ST/2005	Privépersoon P. P. tegen Inspecteur van de Belastingdienst/ Particulieren/ Ondernemingen buitenland te Heerlen (Nederland).	Belasting over inkomen uit sparen en beleggen.

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel E1: vervolg)

KO/2006	Turbon International GmbH tegen Oberfinanzdirektion Koblenz (Duitsland).	Douanetarieven (inkcartridges).
---------	--	---------------------------------

^a Volledige referentie: zie Bijlage D.

Tabel E2: Partijen en onderwerp van rechtsstrijd in de conclusies van Nederlandstalige advocaten-generaal.

Conclusie ^a	Partijen	Onderwerp
TH/1981	BV Industrie Diensten Groep tegen J.A. Beele Handelmaatschappij BV (Nederland).	Vrij verkeer van goederen.
TH/1982	Privépersoon A. A. tegen Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (België).	Werkloosheidsuitkering in combinatie met invaliditeitspensioen.
TH/1983	Roomboterfabriek 'De beste boter' BV tegen Produktschap voor Zuivel (Nederland).	Restitutie bij uitvoer van boter en 'butter-oil'.
TH/1984	Interfacultair Instituut Electronenmicroscopie der Rijksuniversiteit te Groningen tegen Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen te Groningen (Nederland).	Invoerrechten voor wetenschappelijke instrumenten en apparaten.
TH/1985	Openbaar Ministerie en Ministerie van Financiën tegen privépersoon B. B. (België).	BTW-regime voor een auto bij tijdelijke invoer in een andere lidstaat.
GR/1988a	Privépersoon C. C. tegen Landesversicherungsanstalt Schwaben (Duitsland).	Wezenpensioen voor personen die in een andere lidstaat woonachtig zijn
GR/1988b	Privépersoon D. D. tegen Hauptzollamt Frankfurt am Main-Flughafen (Duitsland).	Douanetarieven (originele litho's).

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel E2: vervolg)

GR/1989	The Queen tegen Dairy Produce Quota Tribunal for England and Wales, ex parte: Hall & Sons (Dairy Farmers) Ltd. (Verenigd Koninkrijk).	Heffingen en berekening van quota voor melk en zuivelprodukten.
GR/1990a	Privépersoon E. E. tegen Bundesanstalt für Arbeit (Duitsland).	Kinderbijslag voor kinderen die in een andere lidstaat woonachtig zijn.
GR/1990b	Privépersoon F. F. tegen Ministerium für Justiz, Bundes- und Europaangelegenheiten Baden-Württemberg (Duitsland)	Vrijheid van vestiging als advocaat en erkenning van diploma's.
GR/1991	Italiaanse Republiek tegen Commissie van de Europese Gemeenschappen.	Staatssteun aan aluminiumonderneming-en.
GR/1992	The Queen tegen Secretary of State for Social Security, ex parte Equal Opportunities Commission (Verenigd Koninkrijk).	Gelijke behandeling van mannen en vrouwen (bijdragen aan de nationale sociale verzekering).
GR/1993	Birds Eye Walls Ltd. tegen privépersoon G. G. (Verenigd Koninkrijk).	Gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers (brugpensioen).
GR/1994	Techmeda Internationale Medizinisch-Technische Marketing- und Handels- GmbH & Co. KG tegen Oberfinanzdirektion Köln (Duitsland).	Douanetarieven (test voor bepaling van bloedcholesterolspiegel).
GL/2000	Commissie van de Europese Gemeenschappen tegen Groot-Hertogdom Luxemburg.	Bescherming van water tegen verontreiniging door nitraten uit agrarische bronnen.
GL/2001a	Europese Investeringsbank tegen privépersoon H. H.	Uitlegging van Personeelsreglement van Europese Investeringsbank (tuchtrechtelijk ontslag).

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel E2: vervolg)

GL/2001b	Moccia Irme SpA, Ferriera Lamifer SpA en Ferriera Acciaieria Casilina SpA (Italië) tegen Commissie van de Europese Gemeenschappen.	Steunverlening aan de staalindustrie.
GL/2002	Commissie van de Europese Gemeenschappen tegen Europees Parlement en Raad van de Europese Unie.	Uitvoeringsbevoegdheden van de Commissie van de Europese Gemeenschappen.
GL/2003	Freiburger Kommunalbauten GmbH en Baugesellschaft & Co. KG tegen privépersonen I. I. en K. K. (Duitsland).	Bedingen in consumentenovereenkomsten (bouw en levering van parkeerplaats).
GL/2004	Commissie van de Europese Gemeenschappen tegen Koninkrijk Spanje.	Behoud van vogelstand (jacht met lijmstokken).
GL/2005	HLH Warenvertriebs GmbH en Orthica BV tegen Bundesrepublik Deutschland (Duitsland).	Vrij verkeer van goederen (onderscheid tussen geneesmiddelen en levensmiddelen).
GL/2006	Bund Naturschutz in Bayern eV en anderen tegen Freistaat Bayern (Duitsland).	Instandhouding van natuurlijke habitats (beschermingsregeling wilde flora en fauna).

^a Volledige referentie: zie Bijlage D.

BIJLAGE F – WIJZE VAN SAMENSTELLING VAN HET DEELCORPUS ‘VERHALEND PROZA’

Het doel was een deelcorpus samen te stellen met Nederlands- en Duitstalige literaire teksten uit de periode 1981–2015. Daartoe werden vooraf de volgende selectiecriteria geformuleerd:

- genre ‘verhalend proza’ (roman, novelle, verzameling korte verhalen);
- brontekst gepubliceerd in de periode 1981–2015;
- wat betreft jaar van publicatie gelijkelijke verdeling van de verschillende bronteksten over deze periode;
- tijd tussen publicatie van bron- en doeltekst maximaal 5 jaar;
- per auteur maximaal 1 brontekst;
- per vertaler maximaal 1 doeltekst.

Teksten aangeduid als ‘jeugdliteratuur’ kwamen niet in aanmerking voor het deelcorpus.

Het totaal aantal te selecteren bronteksten werd op 20 per vertaalrichting gesteld (40 bronteksten in totaal). Om een gelijkelijke verdeling van de bronteksten over de periode 1981–2015 te waarborgen, werd besloten om:

- de periode in te delen in 7 tijdvakken van 5 jaar (1981–1985, 1986–1990, 1991–1995, 1996–2000, 2001–2005, 2006–2010 en 2011–2015);
- uit het eerste tijdvak (1981–1985) 2 bronteksten te selecteren;
- uit de andere tijdvakken steeds 3 bronteksten te selecteren.

Conform deze criteria werd het deelcorpus als volgt samengesteld.

1 Samenstelling van een lijst met kandidaat-bronteksten

Als eerste stap werd voor beide vertaalrichtingen een lijst met kandidaat-bronteksten opgesteld. Deze lijsten werden gebaseerd op eigen kennis van de Nederlandse en Duitse literatuur, namen van auteurs die een bekende literaire prijs wonnen, alsmede de namen van de genomineerden voor deze prijzen (Tabel F1) en de beschikbaarheid van bron- en doelteksten in verschillende Nederlandse bibliotheken (universitaire en niet-universitaire bibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek). Dit resulteerde in een lijst van 408 Nederlands-talige kandidaat-bronteksten en 286 Duitstalige.

Tabel F1: Overzicht van de literaire prijzen die als informatiebron werden gebruikt bij de samenstelling van de lijsten met kandidaat-bronteksten.

Prijs	Periode
Duitstalig	
Georg-Büchner-Preis	1970-2020

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel F1: vervolg)

Deutscher Buchpreis	2005-2020
Heimito von Doderer Literatur-Preis	1996-2010
Heinrich-Böll-Preis	1980-2019
Alfred-Döblin-Preis	1979-2019
Jean-Paul-Preis	1983-2019
Kleist-Preis	1985-2020
Nederlandstalig	
AKO, Generale Bank Literatuurprijs, ECI Literatuurprijs, Book-Spot Literatuurprijs	1987-2019
Anton Wachterprijs	1977-2018
BNG Bank Literatuurprijs	2005-2019
F. Borderwijkprijs	1979-2019
Frans Kellendonkprijs	1993-2020
Geertjan Lubberhuizenprijs	1984-2004
Inktaap	2002-2019
Libris Literatuurprijs	1994-2019
Multatuliprijs	1970-2002
PC Hooftprijs (verhalend proza)	1970-2020
Prijs der Nederlandse Letteren	1971-2018
Publieksprijs voor het Nederlandse Boek, Trouw Publieksprijs, NS Publieksprijs	1987-2019
Sybrene Poletprijs	2018-2020

2 Random selectie van 2x 20 bronteksten

Vervolgens werden alle kandidaat-bronteksten in de lijst voorzien van een random nummer. Daarna werden per tijdvak steeds de 2 of 3 bronteksten met het laagste random nummer geselecteerd voor het deelcorpus. Hierbij werden de eerder beschreven criteria in acht genomen: indien een kandidaat-brontekst op grond van zijn random nummer voor het deelcorpus in aanmerking kwam maar, bijvoorbeeld, was geschreven door een auteur die al met een ander werk voor het deelcorpus was geselecteerd, werd deze kandidaat-brontekst van selectie uitgesloten en vervangen door de kandidaat-brontekst met het eerstvolgende random nummer.

Op deze wijze werden 20 Nederlandstalige en 20 Duitstalige bronteksten geselecteerd (40 bronteksten in totaal).

3 Random selectie van 5 fragmenten per brontekst

Uit elke geselecteerde brontekst werden daarop 5 fragmenten van 20 zinnen gekozen (100 zinnen per brontekst). Hiertoe werd elke brontekst eerst verdeeld in 5 tekstdelen van gelijke omvang (stratificatie). Dit had ten doel, de gekozen fragmenten gelijkelijk over de brontekst te verdelen. Vervolgens werd uit elk tekstdeel at random 1 pagina gekozen (5 pagina's per brontekst). Daarna werd per gekozen pagina een fragment van 20 zinnen geselecteerd, beginnende met de eerste volledige zin op de pagina. De geselecteerde zinnen werden ten slotte gealigneerd met de corresponderende zinnen in de doeltekst en in het deelcorpus opgenomen.

4 Redactie van geselecteerde zinnen

Na selectie en alignering werden de zinnen op de volgende de punten geredigeerd:

- correctie van typfouten van de onderzoeker;
- correctie van fouten ontstaan door de bewerking van gescande teksten met 'optical character recognition' (OCR);
- invoeging van een spatie in Duitstalige teksten voor de combinatie apostrof+s ('s) als verkorte vorm van het persoonlijk voornaamwoord ,es', aangezien deze schrijfwijze van invloed is op de berekening van het aantal woorden, bijvoorbeeld (vetdruk door mij):

Kanell hatte die Nachfrage des Bauern nicht verstanden: »Das **wär's?**« [zonder spatie tussen persoonsvorm en persoonlijk voornaamwoord: 10 woorden]

Kanell hatte die Nachfrage des Bauern nicht verstanden: »Das **wär 's?**« [met spatie tussen persoonsvorm en persoonlijk voornaamwoord: 11 woorden]

Roche, 2008, p. 48.

BIJLAGE G – BRON- EN DOELTEKSTEN VAN HET DEELCORPUS ‘VERHALEND PROZA’**Duitstalige bronteksten met hun Nederlandse doeltteksten**

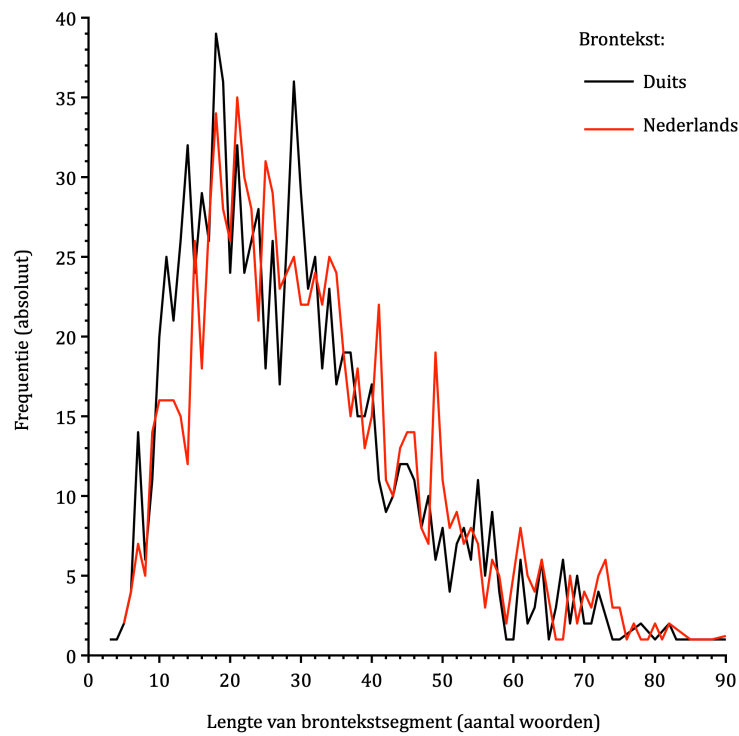
- Biller, M. (1994). *Land der Väter und Verräter*. Keulen: Kiepenheuer & Witsch.
- . (1996). *Land van vaders en verraders* (P. van Westing, Vert.). Amsterdam: Meulenhoff. [= Meulenhoff Editie 1511]
- Duve, K. (1999). *Regenroman*. Frankfurt/Main: Eichborn.
- . (2001). *Regenroman* (G. Bussink, Vert.). Breda: De Geus.
- Erpenbeck, J. (2001). *Tand*. Frankfurt/Main: Eichborn.
- . (2002). *Atropa belladonna* (E. Schippers, Vert.). Amsterdam: Van Genneep.
- Fatah, S. (2014). *Der letzte Ort*. München: Luchterhand.
- . (2017). *In andermans handen* (P. de Bok, Vert.). Amsterdam: Cossee.
- Florescu, C. D. (2008). *Zaira* (3e druk). [München]: C. H. Beck.
- . (2010). *Zaira* (O. Groenewoud, Vert.). Utrecht: Signatuur.
- Grass, G. (1992). *Unkenrufe* (4e druk). Göttingen: Steidl.
- . (1992). *Onheilspad* (J. Gielkens, Vert.). Amsterdam: Meulenhoff. [= Meulenhoff Editie 1257]
- Handke, P. (1981). *Kindergeschichte*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- . (1985). *Kindergeschiedenis* (H. Hom, Vert.). Amsterdam: Arbeiderspers. [= Grote ABC nr. 524]
- Hein, J. (2004). *Vielleicht ist es sogar schön*. München: Piper.
- . (2006). *Misschien is het zelfs wel mooi* (G. Hauth-Grubben, Vert.). Amsterdam: Arbeiderspers.
- Jelinek, E. (1986). *Die Klavierspielerin* (29e druk). Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch. [= Rororo 15812; oorspronkelijke uitgave: 1983, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt]
- . (1986). *De pianiste* (T. Davids, Vert.). Amsterdam: Van Genneep.
- Kehlmann, D. (2005). *Die Vermessung der Welt* (2e druk). Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- . (2006). *Het meten van de wereld* (J. Vogelaar, Vert.). Amsterdam: Em. Querido.
- Kirchhoff, B. (1990). *Infanta* (4e druk). Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- . (1992). *Infanta* (C. Brouwer, Vert.). Amsterdam: Meulenhoff. [= Meulenhoff Editie 1218]
- Menasse, R. (1994). *Selige Zeiten, brüchige Welt*. Frankfurt/Main: Suhrkamp. [= Suhrkamp Taschenbuch 2312; oorspronkelijke uitgave: 1991, Salzburg: Residenz]
- . (1996). *Zalige tijden, breekbare wereld* (P. Beers, Vert.). Amsterdam: Arbeiderspers.

- Müller, H. (1995). *Der Mensch ist ein großer Fasan auf der Welt*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch. [= Rororo 13385; oorspronkelijke uitgave: 1986, Berlijn: Rotbuch]
- . (1988). *De mens is een grote fazant* (J. Bruurmijn, Vert.). Breda: De Geus.
- Roche, C. (2008). *Feuchtgebiete* (24e druk). Keulen: DuMont.
- . (2008). *Vochtige streken* (2e druk; M. Misset, Vert.). Amsterdam: Bezige Bij.
- Schirach, F. von. (2011). *Der Fall Collini*. München: Piper.
- . (2012). *De zaak-Collini* (H. Driessen en M. Hardoar, Vert.). Utrecht: Arbeiderspers.
- Schlink, B. (2000). *Liebesfluchten*. Zürich: Diogenes.
- . (2000). *De liefdesval* (G. Meijerink, Vert.). Amsterdam: Ambo.
- Seethaler, R. (2012). *Der Trafikant* (7e druk). Zürich: Kein & Aber.
- . (2017). *De Weense sigarenboer* (4e druk; L. van Nes, Vert.). Amsterdam: Bezige Bij.
- Trojanow, I. (1996). *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. München: Carl Hanser.
- . (2009). *De wereld is groot en overal loert redding* (J. Rijnaarts, Vert.). Breda: De Geus.
- Walser, M. (1987). *Dorle und Wolf*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- . (1987). *Dorle en Wolf* (M. Mooij, Vert.). Amsterdam: Amber.
- Zeh, J. (2007). *Schilf*. Frankfurt/Main: Schöffling & Co.
- . (2008). *Vrije val* (H. Keteleer, Vert.). Amsterdam: Ambo.

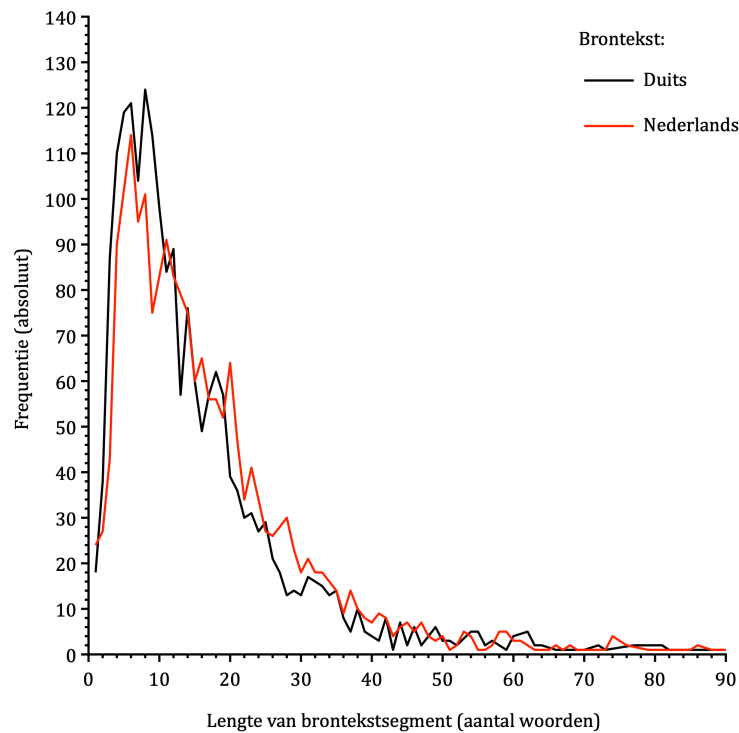
Nederlandstalige bronteksten met hun Duitse doelteksten

- Abdolah, K. (2003). *Portretten en een oude droom*. Breda: De Geus.
- . (2005). *Dawuds Traum* (C. Kuby, Vert.). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Bakker, G. (2006). *Boven is het stil*. Amsterdam: Cossee.
- . (2008). *Oben ist es still* (A. Ecke, Vert.). Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Brouwers, J. (2005). *Bezonen rood*. Amsterdam: Atlas. [1e druk: 1981]
- . (1984). *Versunkenes Rot* (G. Weil, Vert.). Zürich: Nagel & Kimche.
- De Loo, T. (1989). *Isabelle*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- . (1993). *Schönheit, komm, der Tag ist halb vergangen* (R. Still, Vert.). München: Deutscher Taschenbuch.
- De Moor, Marente. (2007). *De overtreder*. Amsterdam: Em. Querido.
- . (2010). *Amsterdam und zurück* (W. Hüsmert, Vert.). Berlin: Suhrkamp.
- De Moor, Margriet (2006). *Eerst grijs dan wit dan blauw* (28e druk). Amsterdam: Contact. [1e druk: 1991]

- . (2016). *Erst grau dann weiß dann blau* (15e druk; H. Baryga, Vert.). München: dtv.
[= dtv 12073; oorspronkelijke uitgave: 1993, München: Carl Hanser]
- Freriks, K. (1981). *Hölderlins toren*. Amsterdam: Meulenhoff.
- . (1985). *Hölderlins Turm* (B. Engelmann, Vert.). Göttingen: Bert Schlander. [= Bibliothek der Entdeckungen, Bd. 14: Niederländische Reihe]
- Gerritsen, E. (2012). *Dorst*. Breda: De Geus.
- . (2014). *Mutters letzte Worte* (M. Blatnik, Vert.). Berlin: Berlin.
- Haasse, H. S. (1992). *Heren van de thee*. Amsterdam: Em. Querido.
- . (1995). *Die Teebarone* (M. Csollány, Vert.). Reinbek bei Hamburg: Wunderlich.
- Hertmans, S. (2013). *Oorlog en terpentijn*. Amsterdam: Bezige Bij.
- . (2014). *Der Himmel meines Großvaters* (I. Wilhelm, Vert.). Berlin: Hanser.
- Krabbé, T. (1997). *De grot*. Amsterdam: Bert Bakker.
- . (1999). *Die Grotte* (S. George, Vert.). München: Limes.
- Mulisch, H. (1987). *De pupil*. Amsterdam: Bezige Bij.
- . (1989). *Augenstern* (M. den Hertog-Vogt, Vert.). München: Hanser.
- Op de Beeck, G. (2014). *Kom hier dat ik u kus*. Amsterdam: Prometheus.
- . (2016). *Komm her und lass dich küssen* (I. Hessel, Vert.). München: btb.
- Otten, W. J. (1994). *Ons mankeert niets*. Amsterdam: G. A. van Oorschot.
- . (1996). *Uns fehlt nichts* (A. Böttner, Vert.). Salzburg: Residenz.
- Palmen, C. (1999). *De erfenis*. Amsterdam: CPNB.
- . (2001). *Die Erbschaft* (H. Ehlers, Vert.). Zürich: Diogenes.
- Rosenboom, T. (1999). *Publieke werken*. Amsterdam: Em. Querido.
- . (2004). *Neue Zeiten* (M. Müller-Haas, Vert.). München: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Van der Heijden, A. F. T. (1990). *Advocaat van de hanen*. Amsterdam: Em. Querido.
- . (1995). *Der Anwalt der Hähne* (H. van Beuningen, Vert.). Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Van der Meer, V. (2002). *Laatste seizoenen*. Amsterdam: Contact.
- . (2004). *Abschied von der Insel* (M. Holberg, Vert.). Berlin: Kiepenheuer.
- Van der Zijl, A. (2004). *Sonny boy*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.
- . (2006). *Sonny boy: eine Liebe im holländischen Widerstand* (M. Madlung, Vert.). Reinbek bei Hamburg: Kindler.
- Verhulst, D. (2007). *De helaasheid der dingen*. Amsterdam: Contact.
- . (2007). *Die Beschissenheit der Dinge* (R. Kersten, Vert.). München: Luchterhand.

BIJLAGE H – DISTRIBUTIE VAN DE LENGTE VAN BRONTEKSTSEGMENTEN

Figuur H1: Distributie van de lengte van Duitstalige en Nederlandstalige brontekstsegmenten (juridische teksten). Totaal aantal segmenten per brontaal: 1000. Mediane lengte (IQR) Duitstalige segmenten: 27 (18–38) woorden; Nederlandstalige segmenten: 29 (20–41) woorden. Het verschil in lengte tussen de twee talen was statistisch significant ($p < 0,001$). Voor de leesbaarheid is het bereik van de x-as beperkt tot 0–90. Dit bereik omvat meer dan 99% van alle brontekstsegmenten in het deelcorpus.

Figuur H2: Distributie van de lengte van Duitstalige en Nederlandstalige brontekstsegmenten (verhalend proza). Totaal aantal segmenten per brontaal: 2000. Mediane lengte (IQR) Duitstalige segmenten: 11 (9–19) woorden; Nederlandstalige segmenten: 13 (8–22) woorden. Het verschil in lengte tussen de twee talen was statistisch significant ($p < 0,001$). Voor de leesbaarheid en de vergelijkbaarheid met Figuur H1 is het bereik van de x-as beperkt tot 0/90. Dit bereik omvat meer dan 99% van alle brontekstsegmenten in het deelcorpus.

BIJLAGE J – WOORDENAANTAL PER BRON- EN DOELTEKST

Tabel J1: Aantal woorden per bron- en doeltekst in Duits-Nederlandse vertaalrichting (juridische teksten).

Conclusie^a	Brontekst (Duits)	Doeltekst (Nederlands)	Relatieve verandering (%)
RE/1981	2.142	2.334	+9
RE/1982	2.029	2.078	+2
RE/1983	1.869	1.977	+6
LE/1984	1.891	2.011	+6
LE/1985	2.281	2.536	+11
LE/1988	1.539	1.686	+10
LE/1989	1.445	1.592	+10
LE/1990	1.523	1.697	+11
LE/1991	1.231	1.387	+13
LE/1992	1.460	1.565	+7
LE/1993	1.402	1.540	+10
LE/1994	1.426	1.512	+6
AL/2000	968	1.127	+16
AL/2001	1.325	1.412	+7
AL/2001	1.230	1.327	+8
AL/2002	1.040	1.101	+6
ST/2003	1.111	1.326	+19
ST/2004	1.189	1.355	+14
ST/2005	1.384	1.529	+11
KO/2006	1.016	1.062	+5
Totaal	29.501	32.154	+9

^a Conclusies van advocaten-generaal van het Hof van Justitie van de Europese Unie. Voor de volledige referenties: zie Bijlage D.

Tabel J2: Aantal woorden per bron- en doeltekst in Nederlands-Duitse vertaalrichting (juridische teksten).

Conclusie^a	Brontekst (Nederlands)	Doeltekst (Duits)	Relatieve verandering (%)
TH/1981	1.523	1.453	-5
TH/1982	1.631	1.560	-4
TH/1983	1.506	1.412	-6
TH/1984	1.683	1.591	-6
TH/1985	1.768	1.552	-12
GR/1988	1.715	1.631	-5
GR/1989	1.670	1.543	-8
GR/1990	1.822	1.666	-9
GR/1991	1.968	1.785	-9
GR/1992	1.977	1.774	-10
GR/1993	1.491	1.479	-1
GR/1994	1.524	1.360	-11
GL/2000	1.395	1.242	-11
GL/2001	1.753	1.553	-11
GL/2001	1.651	1.532	-7
GL/2002	1.406	1.273	-10
GL/2003	1.346	1.237	-8
GL/2004	1.390	1.327	-5
GL/2005	1.465	1.331	-9
GL/2006	2.067	1.809	-13
Totaal	32.751	30.110	-8

^a Conclusies van advocaten-generaal van het Hof van Justitie van de Europese Unie. Voor de volledige referenties: zie Bijlage D.

Tabel J3: Aantal woorden per bron- en doelttekst in Duits–Nederlandse vertaalrichting (verhalend proza).

Prozawerk^a	Brontekst (Duits)	Doeltekst (Nederlands)	Relatieve verandering (%)
Handke (1981)	2.908	3.355	+15
Jelinek (1983)	1.320	1.428	+8
Müller (1986)	770	837	+9
Walser (1987)	1.212	1.324	+9
Kirchhoff (1990)	980	1.070	+9
Menasse (1991)	1.638	1.730	+6
Grass (1992)	1.476	1.669	+13
Biller (1994)	2.980	3.159	+6
Trojanow (1996)	1.417	1.542	+9
Duve (1999)	993	1.059	+7
Schlink (2000)	1.160	1.303	+12
Erpenbeck (2001)	2.726	2.804	+3
Hein (2004)	1.601	1.714	+7
Kehlmann (2005)	1.123	1.223	+9
Zeh (2007)	1.374	1.502	+9
Florescu (2008)	1.157	1.238	+7
Roche (2008)	977	1.035	+6
Schirach (2011)	1.333	1.409	+6
Seethaler (2012)	1.791	1.921	+7
Fatah (2014)	1.568	1.665	+6
Totaal	30.504	32.987	+8

^a Voor de volledige referenties: zie Bijlage G.

Tabel J4: Aantal woorden per bron- en doelttekst in Nederlands–Duitse vertaalrichting (verhalend proza).

Prozawerk^a	Brontekst (Nederlands)	Doeltekst (Duits)	Relatieve verandering (%)
Brouwers (1981)	3.186	2.878	-10
Freriks (1981)	1.316	1.279	-3
Mulisch (1987)	1.956	1.913	-2
De Loo (1989)	1.612	1.512	-6
Van der Heijden (1990)	1.458	1.418	-3
De Moor (1991)	1.615	1.609	-1
Haasse (1992)	1.837	1.793	-3
Otten (1994)	1.577	1.531	-3
Krabbé (1997)	1.511	1.459	-3
Palmen (1999)	1.993	1.931	-3
Rosenboom (1999)	2.135	2.056	-4
Van der Meer (2002)	1.578	1.569	-1
Abdolah (2003)	1.126	1.049	-7
Van der Zijl (2004)	2.287	2.141	-6
Bakker (2006)	1.011	962	-5
De Moor (2007)	1.368	1.349	-1
Verhulst (2007)	1.811	1.670	-8
Gerritsen (2012)	969	949	-2
Hertmans (2013)	2.766	2.461	-11
Op de Beeck (2014)	1.552	1.506	-3
Totaal	34.664	33.035	-5

^a Voor de volledige referenties: zie Bijlage G.

BIJLAGE K – VOORBEELDEN VAN SAMENSTELLINGEN IN DUITSTALIGE BRONTEKSTEN

In Tabel K1 en Tabel K2 worden enkele voorbeelden beschreven van samenstellingen in Duitstalige bronteksten. Tabel K1 bevat de eerste honderd unieke samenstellingen die in het random sample van de juridische teksten werden gevonden, en Tabel K2 de eerste honderd unieke samenstellingen die in het random sample van het verhalende proza werden gevonden. Het handboek van Fleischer (2012) diende als leidraad voor de analyse.

Tabel K1: Voorbeelden van samenstellingen in de Duitstalige bronteksten van het deelcorpus ‘juridische teksten’ (alfabetisch gerangschikt per categorie).

Nr.	Samenstelling
<i>Substantieven</i>	
1	AKP - Staat
2	Alt öl
3	Alt öl beseitigung s unternehmen
4	Alt öl sammel unternehmen
5	Alter s rente
6	Aufnahme land
7	Aufnahme staat
8	Beihilfe regelung
9	Berg bau- Angestellte n kasse
10	Beruf s unfähigkeit s rente
11	Beschäftigung s bedingung
12	Beschränkung s verbot
13	Binnen markt
14	Bund es verwaltung s gericht
15	Dienst jahr
16	Dienst leistung
17	Dienst zeit
18	Diskriminierung s verbot
19	Doppel steuerung s abkommen
20	Dritt land
21	Druck ablauf

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel K1: vervolg)

22	Einfuhr beschränkung
23	Entgelt begriff
24	Entscheidung s begründung
25	Entwicklung s land
26	Erstattung s antrag
27	Erzeugung s gruppe
28	Finanz gericht
29	Fremde n führer - Dolmetscher
30	Füll feder halter
31	Funktion s ablauf
32	Gegen leistung
33	Gemeinschaft s bürger
34	Gericht s eigenschaft
35	Gericht s hof
36	Gesamt zahl
37	Gewerbe zweig
38	Gleich behandlung s grundsatz
39	Größe n ordnung
40	Grund erzeugnis
41	Grund freiheit
42	Handel s politik
43	Kapital verkehr
44	Konsultation s verfahren
45	Lauf zeit
46	Leistung s pflicht
47	Liefer auftrag
48	Mehr produktion
49	Mitglied staat
50	Nichtigkeit s klage
51	Peacock - Test
52	Pension s berechnung
53	Pension s regelung

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel K1: vervolg)

54	Plastik beutel
55	Präferenz regelung
56	Quelle n steuer
57	Quote n entscheidung
58	Rechnung s hof
59	Recht s frage
60	Recht s ordnung
61	Recht s sache
62	Recht s sicherheit
63	Recht s verhältnis
64	Recht s vorschrift
65	Reise begleiter
66	Reise veranstalter
67	Richt linie
68	Rückwirkung s verbot
69	Schlauch system
70	Sozial versicherung
71	Sozial versicherung s leistung
72	Sozial versicherung s system
73	Staat s angehörigkeit
74	Staat s pension
75	Standard funktion
76	Steuer gutschrift
77	Streit helfer
78	Streit kraft
79	Streit sache
80	Tinte n kartusche
81	Tinte n patron
82	Tourismus unternehmen
83	Tourist en gruppe
84	Transport kosten
85	Übergang s vorschrift

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel K1: vervolg)

86	Überschreitung s marge
87	Übersetzung s fehler
88	Umrechnung s satz
89	Verkehr s verlagerung
90	Vertrauen s schutz
91	Vor steuer
92	Vor steuer betrag
93	Vor steuer abzug
94	Willen s bildung
95	Wort laut
96	Zoll präferenz
	Adjectieven
97	frei beruflich
98	gleich gültig
99	laatst genannt
100	welt weit

Tabel K2: Voorbeelden van samenstellingen in de Duitstalige bronteksten van het deelcorpus ‘verhalend proza’ (alfabetisch gerangschikt per categorie).

Nr.	Samenstelling
	Substantieven
1	Abteilung s leiter
2	Alter s stufe
3	Alt stadt
4	Angelus läuten
5	Anziehung s kraft
6	Apfel saft
7	Baby robbe
8	Bauchredner - Darbietung
9	Bittfüruns- Gebet
10	Blei stift
11	Brief papier

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel K2: vervolg)

12	Diktier gerät
13	Dosen öffner
14	Feder spitze
15	Feier abend ding
16	Feier tag s rummel
17	Fels spalte
18	Feuer zeug
19	Finger nagel
20	Fleischer paket
21	Fließ gewässer
22	Fluß wasser
23	Früh jahr
24	Füll feder
25	Füll feder halter
26	Geburt s tag
27	Gericht s herr
28	Groß mutter
29	Handlung s weise
30	Heimat stadt
31	Herbst himmel
32	Herzens wunsch
33	Höllen pfuhl
34	Holz wirtschaft
35	Hügel kuppe
36	Ideal fall
37	Kredit karte
38	Kron korken
39	Küchen mitte
40	Küchen tisch
41	Lade fläche
42	Leben s alter
43	Leben s gefährte

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel K2: vervolg)

44	Liebling s absteige
45	Lippen summen
46	Magier- Darbietung
47	Margariten blüte
48	Marionetten theater
49	Messing rörchen
50	Mitglied s karte
51	Musik student
52	Müßig gang
53	Nachbar dorf
54	Nach mittag
55	Not - OP
56	Ohne - Volk
57	Ost tourist
58	Pacht vertrag
59	Prater kellner
60	Puppen theater
61	Rachen nische
62	Recht stadt
63	Regional sender
64	Saldo spalte
65	Sand floh
66	Schlag anfall
67	Schreib tisch
68	Schub lade
69	Schweig e meer
70	Selbst kasteiung
71	Selbst porträt
72	Sitzung s woche
73	Sommer schuh
74	Stand uhr
75	Stern en himmel

(Tabel gaat door op de volgende pagina)

(Tabel K2: vervolg)

76	Straße n baum
77	Straße n schild
78	Tier auge
79	Tinte n tropfen
80	Trink flasche
81	Umwelt ministerium
82	Verkauf s stand
83	Verkauf s theke
84	Versicherung s police
85	Versöhnung s friedhof
86	Voll idiot
87	Weg beschreibung
88	Weihnacht s gebäck
89	Werk bank
90	West tourist
91	Winter licht
92	Woody-Allen - Film
93	Zopf halter
94	Zwischen zeit
	Adjectieven
95	frisch gebügelt
96	kreide weiß
97	mensch en würdig
98	schwarz blau
99	sonnenblume n kerne kauend
100	stunde n lang

BIJLAGE L – PROZASEGMENTEN MET DE STERKSTE AFNAME IN LENGTE

De voorbeelden L1–L4 bevatten de segmenten in het deelcorpus ‘verhalend proza’ die bij vertaling het sterkst in lengte afnemen. Alle segmenten zijn afkomstig uit dezelfde bron- en doeltekst (Hertmans, 2013; Hertmans, 2014).

(L1) Brontekst (132 woorden)

‘s Nachts moest geregeld de arts erbij worden geroepen omdat de ademnood hem steeds meer de keel dichtkneep. Dokter Rombouts, zoals de oude geneesheer met de imposante wenkbrauwen en de grijze Beethoven-haardos heette, [liefhebberde] in beeldhouwen in zijn vrije tijd, en de heren [zaten samen], onder het milde schijnsel van een ouderwets nachtlicht, zacht praten over [de ideale] anatomische [leer], de man van Vitruvius en de [wiskundige] verhoudingen van de Palladio-boog. Net voor de ochtendschemer ging de arts weer naar huis [zoals hij gekomen was: keurig in het pak, de grote das los en met enige zwier geknoopt]. Hij draaide zich bij het naar buiten gaan telkens even om naar de, [nu de cortisone-injectie begon te werken], dankbaar ademende [hoogbejaarde] man, en zei: 'En ziet dat ge braaf zijt, sergeant-majoor Martien.'

Hertmans, 2013, blz. 327.

Doeltekst (96 woorden)

Die Atemnot schnürte ihm nachts jetzt immer öfter die Kehle zu, die Tochter musste regelmäßig den Hausarzt rufen: Doktor Rombouts, den alten Arzt mit den imposanten Augenbrauen und dem grauen Beethoven-Haarschopf in der Freizeit Bildhauer. Und wenn mein Großvater nach der verabreichten Cortisonspritze dankbar wieder atmen konnte, unterhielten sich die beiden Herren im milden Schein einer altmodischen Nachttischlampe leise über Anatomie, den virtruvianischen Menschen und das Proportionsverhältnis eines Palladiobogens. Kurz vor dem Morgenrauen brach Doktor Rombouts auf, nicht ohne sich jedes Mal an der Tür noch einmal umzudrehen und zu sagen: "Schön artig bleiben, Sergeant-Majoor Martien!"

Hertmans, 2014, blz. 313.

(L2) Brontekst (76 woorden)

Onder die druivelaars stond hij [op zomerochtenden, naar believen hier en daar] een druif plukkend en de velletjes en pitten op de aarde spugend. Daar ging [een geluidje] mee gepaard, een klein proestgeluidje, dat [misschien] tot de diepste herinneringen uit mijn kinderjaren behoort, [want] het is [verder] omgeven van een onwereldse vrede. [Er is sprake, als het ware] aan de rand van dit beeld, van zomerzonnevlekken, van warme aarde, een lichte geur van carbol en smeerolie.

Hertmans, 2013, blz. 48.

Doeltekst (46 woorden)

Zu den nachhaltigsten Erinnerungen meiner Kindheit gehört, wie mein Großvater unter genau diesem Weinstock steht, Trauben pflückt und mit einem leisen Prusten Häutchen und Kerne ausspuckt. In diesem Bild herrscht überirdischer Frieden, umrandet von Sommersonnenflecken, von warmer Erde und dem zarten Geruch von Karbolsäure und Schmieröl.

Hertmans, 2014, blz. 46.

(L3) Brontekst (90 woorden)

Tegen halfacht 's ochtends [zat hij dan te wachten] om verder aangekleed te worden, om na [de koffie en de eenvoudige boterham] aan zijn tafeltje te gaan zitten, de pen tussen zijn oude vingers geklemd, waar hij de dingen schreef die ik pas decennia later zou lezen, of om te proberen, bevend en vol toewijding, [de contouren van] een middeleeuws gezicht na te tekenen, en dan te zeggen, wanneer hij opkeek van zijn blad vol vlekken: Die Dürer [was toch echt wel een genie], [vindt ge dat nu ook niet?]

Hertmans, 2013, blz. 326.

(L4) Brontekst (61 woorden)

Urbain kijkt de man verbouwereerd na, [staat een ogenblik te dralen], stroopt dan zijn mouw op en [grabbelt diep] in de lauwe, vette soep [tot hij de muntjes voelt]. Hij vist ze op, [stopt ze in zijn mond om] ze schoon te likken, stroopt zijn mouw over zijn [van het vet druipende arm], likt zijn vingers schoon en koopt wat snoepgoed.

Hertmans, 2013, blz. 49.

Doeltekst (67 woorden)

Und in aller Frühe, nachdem ihm seine Tochter beim Anziehen geholfen und er ein bescheidenes Frühstück verzehrt hatte, setzte er sich dann wieder an den kleinen Tisch, klemmte sich einen Stift zwischen die verkrümmten Finger und schrieb, was ich erst Jahrzehnte später lesen würde, oder versuchte, eifrig und zitternd, ein mittelalterliches Porträt nachzuzeichnen, hob den Blick vom fleckenbedeckten Blatt und sagte: "Dieser Dürer, was für ein Genie!"

Hertmans, 2014, blz. 314.

Doeltekst (39 woorden)

Verdutzt schaut Urbain dem Mann nach, zögert, krepelt die Ärmel hoch und fischt die Münzen aus der lauwarmen, fetten Suppe. Er leckt sie ab, rollt den Ärmel herunter, leckt auch die Finger sauber und kauft sich ein paar Süßigkeiten.

Hertmans, 2014, blz. 47.